

Мэдээжэ кинорежиссер,
поэт, найруулагша, артист,
Буряад Республикын искусствын
габьяата ажал ябуулагша
Барас ХАЛЗАНОВАЙ
75 жэлэй ойдо

13 н.

Хухюу
буряадууд
сугларба

12 н.

1921 оной
декабриин
21-нээ гарана

Буряад ҮНЭН

Эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

Бүгэдэ арадай сонин

2013 оной
октябриин 31
Четверг

№ 43 (21942)
(857)

Гарагай 5
www.
burunen.ru

Ноябриин 4 - Арадай нэгэдэлгын үдэрөөр!

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото-зураг

Уважаемые читатели! Началась подписка на I полугодие 2014 года. Спешите подписаться на наши издания!

Наименование издания	Периодичность	Условия	Подписная цена		Газета	Индекс	Выход	а) Через почту	б) с получением в редакции	в) с доставкой в организацию (по городу)			
			На 6 мес.	На 1 мес.									
Газета «Бурятия» Индекс – 50908	вт., ср., чт., пт	а) Через почту б) с получением в редакции в) с доставкой в организацию (по городу)	824,64 руб. 400,00 руб. 450,00 руб.	137,44 руб. 66,70 руб. 75 руб.	«Спорт - Тамир»	31113	среда	226,5 руб.	220,00 руб.	250,00 руб.	37,75 руб.	36,70 руб.	41,70 руб.
Газета «Буряад үнэн» Индекс - 50901	четверг	а) Через почту б) с получением в редакции в) с доставкой в организацию (по городу)	386,22 руб. 265,00 руб. 275,00 руб.	64,37 руб. 44,20 руб. 45,90 руб.	Журнал для детей «Одон»	73879	ежемесячно	271,92 руб.	270,00 руб.	270,00 руб.	45,32 руб.	45 руб.	45 руб.
					Журнал «Байкал» Индекс - 78408 Журнал «Байгал» Индекс - 78407		1 раз в 2 месяца	503,61 руб.	420,00 руб.	420,00 руб.	167,87 руб.	140 руб.	140 руб.

НОЯБРИН 4 - АРАДАЙ НЭГЭДЭЛГЫН ҮДЭР

ХҮНДЭТЭ НЮТАГААРХИД!

Та бүгэдэниие Арадай нэгэдэлгын үдэрөөр үнэн зүрхэнһөө амаршалнаб!

1612 ондо поляк эзэрхэгшэдһээ Москвае сүлөөлһэнэй дурасхаалда дашарамдуулагдан тогтоогдоһон сэрэгэй алдар солын энэ үдэр хадаа Эхэ ороноо абархын тула манай арадай нэгэдэлгын хүлдэ тэмдэг болоно. Мүн үнгэрһэн, мүнөө болон ерээдүй сагуудай нягта холбоо тэмдэглэнэ! Манай түүхын хуудаһанууд – элинсэг хулинсагуудаймнай хэдэн зуун жэлнүүдэй саанаһаа захиһан захяа: түүхэдээ гамтайгаар хандаха, олон тоото арадуудай эб зетэйгээр болон хани барисаатйгаар ажаһуудаг ёһые бэхижүүлхэ. Бидэ булта – Россиин арадбди. Тиимэһээ манай гол зорилго – Эсэгэ ороноо хүсэтэй болгохын тула бүхыгөөрөө оролдолго. Арадай нэгэдэлгын үдэр хүн бүхэнэймнай Буряад ороноо улам хүгжөөхэ, алдартат түүхэдэнь хубитаяа оруулаха хүсэл эрмэлзэл элсүүлнэ.

Суг хамта оролдобол, хүн бүхэнэй амгалан ажаһууһаар ниигэм байгуулжа, хайн хайханиие баримталдаг заншал һэргээжэ шадахабди. Тиигэхын тула хүн зониие хайн ажал болон салингаар хангаха, аха захатанда зохид эрхэ байдал тогтоохо, вете-

рануудта ёһотой анхарал хандуулаха хэрэгтэй. һүүлэй жэлнүүдтэ экономика болон социальная һалбари хүгжөөхэ талаар яһала ехэ амжалтануудые туйлаабди. Зоной байдал нилээд һайжараа, салин түлбэри дээшлээ. Гүрэнэй программануудые бэелүүлһэнэй ашаар элүүрые хамгаалгын болон һуралсалай һалбаринууд мүнөө үеын тоног түхээрэлгээр зэбсэгжүүлэгдээ, бюджетэй эмхинүүдэй хүдэлмэрилгэгшэдэй салин дээшлээ, гэр байрын болон социальная объектнүүдэй барилга эршэдээ. Буряад орон мүнгэ зөөри шэглүүлхэдэ зохид регион боложо эхилээ.

Хүгжэлтын зүб зам шэлэһэнэй ашаар Буряад Республика промышленна үйлэдбэриингөө ургалтаар, ажалгүй зониие үсөөрүүлгын дүнгүүдээр, салин түлбэрийн болон ажамидалгын хэмжээнэй дээшлэлгээр Сибириин болон Россиин хэмжээндэ түрүүшүүлэй тоодо оронхой. Тиин хүгжэлтынгөө үргэлжэлхын тула бүгэдөөрөө оролдохо ёһотойбди. Бултандатнай ажалдатнай амжалтануудые, элүүр энхые, жаргал хүсэнэб!

Буряад Республикын Толгойлогшо – Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшэ В.НАГОВИЦЫН.

ХҮНДЭТЭ НЮТАГААРХИД!

Буряад Республикын Арадай Хуралай зүгһөө бултыетнай Арадай нэгэдэлгын үдэрөөр үнэн зүрхэнһөө амаршалнаб!

Тус һайндэр Россиин бүхы ажаһуугшадта ехэ удха шаартай. Дүрбэн зуу гаран жэлэй саана гүрэнөө алдаха аюулай тохёолдоходо, староста Кузьма Минин болон князь Дмитрий Пожарский хоёрой ударидалга доро арад зон нэгэдэжэ, Эхэ ороноо абаржа шадаа. Тиин 1612 оной үйлэ хэрэгүүд гүрэнэймнай түүхын гол үйлэ хэрэгүүдэй нэгэн боложо, Россиин бүхы дэлхэй дээрэ тон хүсэтэй гүрэнүүдэй нэгэн боложо тогтолгодонь нүлөөлөө.

Мүнөө энэ һайндэр Россида ажаһуудаг бүхы арадуудай нэгэдэлгы тэмдэглэнэ. Буряад ороной дэбисхэр

дээрэ олон ондоо яһанай болон шажан мүргэлэй түлөөлэгшэд эбтэй зетэйгээр ажаһуудаг, бэе бэеынгээ ёһо заншалнуудые хүндэлдэг. Манай хүүгэд, ерээдүйн үри һадаһаднай ямар эрхэ байдалда ажаһууһаб – бидэнһээл дулдыдаха.

Эхэ орондоо дурлал, арадайнгаа түлөө омогорхол, Эсэгэ оронойнгоо аша туһада оролдолго хадаа мүнөөһые үедэ хүгжэлтын болон шэнэ илалтануудай нүхэсэлнүүд болоно. Бүгэдын лэ хүсөөр агуухэе Россиие, түрэл Буряадаа хүгжөөжэ шадахабди.

Хүндэтэ нютагаархид! Та бүгэдэндэ амгалан байдал, элүүр энхые болон эгээл хайн хайханиие хүсэнэб!

Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ М.ГЕРШЕВИЧ.

2-ДОХИ ТЭЦ-ЭЙ БАРИЛГА ЭНЭДХЭГ ОРОНОЙ ХҮСӨӨР ТҮГЭСХЭГДЭЖЭ МАГАДГҮЙ

Буряад Республикын Толгойлогшо Вячеслав Наговицын Россида Энэдхэгэй Онсо ба бүрин этигэмжэтэ элшэн сайд Аджай Малхотратай хүдэлмэрийн уулзалга үнгэргөө. Тиихэдэ Россида Энэдхэгэй посольствын 2-дохи секретарь Сакхвиндер Сингх болон Джавахарлал Неругэй соёлой түбэй директорэй орлогшо Санжай Веди гэгшэд, мүн Улаан-Үдэдэ Россиин Гадаадын хэрэгүүдэй министрствын түлөөлэгшэ Владимир Митыпов болон республикын экономикын министр Татьяна Думнова энэ уулзалгада хабаадаа.

Энээнһээ урид Буряад Республика Энэдхэг оронтой сэхэ харилсаагүй байһан аад, 2013 онһоо эхилжэ, харилсаа холбоонууднай эгсэ үргэдөө. Энээндэ бидэ ехэ баяртайбди, - гэжэ Буряадай Толгойлогшо Вячеслав Наговицын хэлээ.

Юуб гэбэл, һаяхан Москвада үнгэрһэн Россиин болон Энэдхэгэй правительстванууд хоорондын комиссийн зүблөөн дээрэ Буряадта ТЭЦ-2 гүйсэд барижа дүүргэхэ тухай асуудал хэлсэгдэһэн байна. Тиин Энэдхэг орон манай гүрэнэй үрда үриез хаангаа тус барилгада мүнгэ шэглүүлхээр бэлэн байһанаа мэдүүлээ. Республи-

кын Толгойлогшын хэлэһээр, даб дээрээ энэ асуудал дээдэ хэмжээндэ зүбшэн хэлсэгдэһэн зандаа, бүтэхэ тээшээ шийдхэгдээ һаань, ехэ хайн байха.

Гадна Энэдхэг орон котельнэһээ үлэдэг үнэһэ болбосоруулан ашаглаха талаар түрүү онол аргаараа түлбэриггүйгөөр хубаалдаха хүсэлтэй. Тиигэжэ, илангаяа ута үбэлтэй Сибириин хотонуудай, тэрэ тоодо Улаан-Үдын агааршые бузарлагдахагүй, харин үнэһэниинь болбосоруулагдан хэрэглэгдэжэ, зондо туһа асарха жэшээтэй.

Анхан СССР гүрэн, удаань Росси бидэндэ нилээд туһалһан. Энээниие бидэ хэзээшье мартахагүйбди, арга шадалаараа ашыень харюулхаяа оролдохобди, - гэжэ Аджай Малхотра хэлээ. – Энэдхэгэй тон багаханшые хүдөө нютагта Росси гүрэн – ехэ нүхэрнай гэжэ мэдэдэг.

Уулзалгын үедэ аяншалга хүгжөөлгын асуудалда һаһа анхарал хандуулагдаа. Республикын Толгойлогшо заншалта ёһоороо Буряад ороной баялигууд тухай хөөрөө: хүндэмүүшэ, эбтэй зетэй ажаһуудаг 100 гаран яһанай түлөөлэгшэд, үзэсхэлэн гоё газарнууд, дэлхэйн эрдэни зэндэмэни болохо Байгал далай...

Харюудань элшэн сайд Росси Энэд-

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото

хэг хоёрой хоорондо аяншалга яһала хүгжэжэ байна, илангаяа Сибириин хотонуудһаа нилээд олон зон ябадаг болонхой гэжэ тэмдэглээ. Зүгөөр Буряад орон тухай хэлэбэл, нютагаархиднай Далай ламын ном шагнаһаа ошодог байна.

Энэдхэг орондо бараг зөөритэй хүнүүдэй тоо 500 миллион шахуу болонхой. Тэдэмнай хари гүрэнүүдээр аяншалдаг, Россишье ерэдэг. Зүгөөр олонхиниинь мүнөө Москва, Санкт-Петербург гэхээ болёод, Байгал далайе хараһаа хүсэдэг. Гадна манай ажаһуугшадтай ехэнхэй зон наһан соогоо һаһа хаража үзөөгүй ушарһаа танай энэ үбэлэй

сагта айлшалха дуратай байха гэжэ һанагдана, - гэжэ Аджай Малхотра ехэ һонин һанамжаараа хубаалдаа.

Тиин Вячеслав Наговицын Аджай Малхотра хоёрой Буряад орон болон Энэдхэг гүрэнэй хоорондо аяншалга хүгжөөхын тула сэхэ ниидэдэг рейс эмхидхэхэ хэрэгтэй гэжэ тобшолоо.

Харилсан хүдэлмэрилхэ үшөө нэгэ шэглэл гэхэдэ, эм үйлэдбэрилгэ болон. Манай эрдэмтэд хайн эмүүдые зохиогоод, тэдэнэ үйлэдбэрийн шатада гаргаха арга олоногүй. Иимэ ушарта Энэдхэгэй томо-томо компанинууд эндэмнай үйлэдбэриез эмхидхэжэ болохо.

Дыжит МАРХАДАЕВА.

Буряад хэлэнэй үдэрнүүд - Буряад орондомнай

ТҮРЭЛ ХЭЛЭН ДЭЭРЭЭ НААДАХА, ДУУЛАХА ХЭРЭГТЭЙ

гэжэ шийдэһэн БГУ-гай оюутад тээмэндэ һонин һонин мүрысөөнүүдые буряад хэлэн дээрэ үнгэргэжэ, нүхэдэйнгөө, багшанарайнгаа анхарал татаһан байна. Жэшээлбэл, “Зүжэг нааданай” мүрысөөндэ (“Конкурс эстрадных миниатюр”), мэдээжэ ород дуунуудые эгээл хайн оршуулан дуулагдадай конкурсно олон факультэдэй бэлигтэй оюутад хабаадаба, хоорондоо мүрысэбэ. Экономикын болон хүтэлбэрилгын дээдэ хургуулин (ИЭУ) “Хани барисаан” гэхэн бүлэг Б-М. Пурбуевай “Толдойн хубүүн Болдой” пьесэһээ хэһэг, харин Багшанарай дээдэ хургуулин бүлэг (ПИ) “Буряад хэлэн дээрэ шог ёгтогто ушарнуудые” Бэеын тамирай болон аяншалгын факультэдэйхид (ФФКСИТ), юридическэ һалбариинхид ажабайда-

лай хүхиутэй үзэгдэлнүүдые, түүхын һалбариин (ИФ), физико-техническэ һалбариин (ФТФ), бусад факультэдэй оюутад онтохонуудые, үлгэр домогуудые харуулжа, эндэ сугларагдадые хүхэбэ.

Рольнуудаа бэрхээр наадаһан, хайнаар дуулаһан оюутадай уран бэлиг Буряад драмын театрай бэлигтэй артистнууд Баярто Ендонов, Сэнгэ Ломбоев, искусствын колледжын багша, хормейстер Елена Мохосова, БГУ-гай багшанар сэгнэһэн, эрхимээр наадаһан зонииень шангуудта хүртүүлһэн байна.

Харин булганда мэдээжэ болоһон ород дуунуудые буряад дээрэ хэһэн оршуулгарты бүхы һалбаринуудай оюутад бэрхээр гүйсэдхэжэ, халуун алыга ташалгаар угтагдаба. Жэшэнь, “Птица счастья” (“Жаргалай шубу-

ун”) гэхэн дуу ехэ оролдоотойгоор физико-техническэ һалбариинхид, тиихэдэ «Алтан наранай элшэ» гэхэн дуу Хэлэ бэшгэй болон олониитын харилсаанай дээдын хургуулин (ИФМК) оюутад зохидоор дуулаба. “Батарейка” гэхэн залуушуулай ород дууе юридическэ факультэдэйхид гоёор гүйсэдхөө. Бодоной филиалай “108” гэхэн бүлэгэй бэрхэ дуушад олондо хайшаагдаба. Эгээл хайн номернуудые гүйсэдхэгшэд гарай бэлэгүүдтэ хүртөө.

“НҮҮЛШЫН НАМНАЛГА” ГЭХЭН КИНО ЗҮБШЭГДЭБЭ

Буряад хэлэнэй үдэрнүүдтэй, тиихэдэ суута кинорежиссер, поэт Барас Халзановай 75 жэлэй ойтой дашарамдуулан, Үндэһэн номой санда актова зал соо кинофильм-

нүүдын харуулагдажа, наһатайшуулай, һурагдадай, оюутадай һонирхол татаба. Нэгэ үдэртэнь “Һүүлшын намналга” (“Последний угон”) гэхэн кинонь харуулагдажа, Абдайн рольдо наадаһан Барас Халзановые, Жалмые гүйсэдхэһэн гүлмэр залуухан Лариса Егоровае дахинаа хаража баясабабди. Бүхы тала дайдые бүрхөөһэн адуу моридые хаража, операторай хүдэлмэриие үндэрөөр сэгнэжэ, хүгжэм дэмжэлгые шагнажа, сэдхэлээ ханабабди.

Кино хараһанаймнай һүүлдэ мэдээжэ соёлшон Гунзэн-Норбо Гунзынов пресс-конференци эмхидхэжэ, эндэ сугларһан зон һанамжануудаараа хубаалдаба. Хэлэ бэшгэй эрдэмэй доктор, БГУ-гай профессор Елизавета Балданмаксарова, мэдээжэ журналист-ветеран,

шатаршан Николай Галданов, композитор Лариса Санжиева, буряад үдэрнүүдэй түлөө харюусалгатай тус библиотекын хүдэлмэрилэгшэ Рызгема Батомункуева, бусад хабаадажа, Барас Цыретаровичай зохёохы ажал, кинофильмүүд, шүлэгүүд тухайн зүбшэн хэлсэбэбди, эндэ хабаадаһан Улаан-Үдын 1-дэхи лицей-интернадайд 9-дэхи классайхидтай, багшатайнь хөөрэлдэбэбди. Битүрэл тоонто Жаргалантандань һаяхан болоһон Барас Халзановай 75 жэлэйн ойдо зориулагдаһан үдэшэ дээрэ үгэ хэлэхэдэ, газетэ, журналнуудаа бэлэглэн, хургуулиинь директортэ барюулхадаа, энэ пресс-конференци тухай хөөрөө һэнби.

Бэлигма ОРБОДОЕВА.

Буряадай Правительство: хугжэлтын шэглэл

ГУСИНООЗЁРСКО ГРЭС-ТЭ ЭЛШЭ ХҮСЭНЭЙ БЛОК ТАБИГДАА

Гусиноозёрскийн ГРЭС-тэ нүүрхэнэй үнэнэ хэрэглэн ашаглагдадаг 210 мегаватт хүсэтэй 4-дэхи энерго-блок табигдаа. Энэ шэнэ түхээрэлгын ашаар станциин элшэ 1130 мегаватт хүрэтэр хүсэлэгдөө.

Шэнэ хүсэнэй блок нээлгэнэй баяр ёһололой хэмжэ-эндэ Буряад Республикын Толгойлогшо Вячеслав Наговицын хабаадажа, "Интер РАО - управление электроэнергетикой" гэнэн эмхиин генеральна директор Геннадий Бинько гээд кнопко даража, "Интер РАО" гэнэн эмхиин түлөөлэгшэдтэй конференц-холбоогоор харилсажа, шэнэ блок ашаглалда абтаһыень мэдүүлбэд.

"Гусиноозерскийн ГРЭС-эй үйлэдбэрилхэн элшэ хүсэн бүхы Буряад Республикые хангаха аргатай болобо. Энэ блок табигдаагүй наа, элшэ хүсэн республика дотор дуталдаха байгаа" гэжэ Вячеслав Наговицын тэмдэглээ.

- Энэ элшэ хүсэ нэмэгдэнэй ашаар республикые 2020 он хүрэтэр элшэ хүсөөр ханга-бабди. Саашадаа 2-дохи ТЭЦ хүгжөөхэбди. Элшэ хүсэ 400 МВт хүрэтэр хүсэ оруулхабди. Саашаа дабшажа, хүгжэлтэ эрхилжэ, ганса элшэ хүсэ хэрэглэдэг бэшэ, харин элшэ хүсөөр хангадаг республика болоод, Монгол орон руу, Забайкалийн хизаар руу үгжэ, мүн 500 киловадэй шугамаар Эрхүү можо руушье нэбтэрүүлхэ аргатай боло-хобди, - гэжэ Вячеслав Наговицын мэдүүлбэ.

Шэнэ блогой ашаглалда

абтаһаар, энэ эмхи бусад бло-гуудые заһабарилха, нэлбэн шэнэлхэ аргатай болоо. Үгы болобол, нэгшье тогтоохо, унтарааха аргагүй байгаа.

ГРЭС ДПМ – элшэ хүсөөр хангаха хэлсэнэй гүрэнэй программада оруулагданхай. Тиимэһээ Россиин Федерациин дэбисхэр дотор үнэ сэн хубаарилагданхай. Зайн галай сэн тэнсүүлэгдэхэ, - гэжэ Геннадий Бинько мэдээсэбэ.

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото-зурагууд

Модернизациин аша-ар хуушан турбина котло-агрегат шэнэлэгдээ. Шэнэ технологиин ашаар экологиин талаар үйлэдбэрилгэ һайжаруулагдаа болоно. Серэ, азот ба тооһо багаар гаргадаг, оршон тойронхи байгаалида хохидол багаар оруулдаг түхээрэлгэнүүд тод-хоогдоо.

Вячеслав Наговицынай тэмдэглэһээр, ганса ГРЭС-эй ариг сэбэр байдал сахилга бэшэ, мүн тус микро-районной экологиин байдал һайжаруулагдаа.

- Мүнөө ниидэжэ, хорлон нүлөөлдэг үнэһы барилгада хэрэглэгдэхэ зүйл болгохо тухай ажал ябуулагдажа байна. Экологидо хоро үгжэ байһан юмэн ГРЭС-эй ажаябуулга-да хэрэгтэй зүйл болохонь ха юм, - гэжэ Толгойлогшо тэм-дэглээ.

Дүрбэдэхи энэ блок Оки-но-Ключевскийн нүүрхэнэй уурхайн нүүрхээр түлигдэхэ

гэжэ Вячеслав Наговицын мэдүүлээд, энэ нүүрхэнэй уурхайн ажаябуулга тухай мэдээсэбэ.

Мүнөө энэ уурхай миллион хахад тонно нүүрхэ үйлэдбэрилнэ. Энэ станциин ашаглагдаһаар, 3 миллион тонно хүрэтэр үйлэдбэрилэгдэжэ эхилхэ. Буряад Республикын Правительство эдэ үдэрнүүдтэ ТГК-14 гэнэн эмхи энэ нүүрхээр түлигдэхэ тухай хэлсээ батал-жа байна. Тиигэбэл 4 миллион тонно хүрэтэр нүүрхэн үйлэдбэрилэгдэжэ эхилхэ.

- Нүүрхэнэй уурхайда бүри ехэ нүүрхэ нөөсэлэгдэбэл, нүүрхэнэй үйлэдбэрийн гарза бага болодог. Бүхы котельнинүүд энэ шулуу нүүрхээр түлигдэбэл, олзо орошотой болохо. Эхилхэн ажал үргэлжлүүлэгдэжэ, са-ашаа дабшаха ёһотой, - гэжэ Вячеслав Наговицын онсол-бо.

Цырегма САМПИЛОВА.

Таряа хуряалга - 2013

ЭНЭ ЖЭЛЭЙ УРГАСА ХЭР БЭ?

Республикын 15 аймагуудай ажахынууд ургаса хуряалгын хүдэлмэринүүдые бусаднаа түрүүлэн дүүргэнэ байна. Нэрлэбэл, Зэдын, Яруунын, Загарайн, Захааминай, Ивалгын, Кабанскийн, тиэхэдэ Хурамхаанай, Мухар-Шэбэрэй, Прибайкалийн, Сэлэнгын болон бусад аймагууд болоно. Зарим нютагуудта хуряанан таряагаа сэбэрлэжэ, үрһыень хадагалха ажал ябуулагдана.

Эдэ үдэрнүүдтэ Хяагтын, Бэшүүрэй аймагай ажахынууд таряа хуряалгын ажалаа дүүргэхэ дүтэлэнхэй. Хяагтын аймагта ургаса таряанай 81 процентнь октябриин 25-най байдлаар хуряагдаад байгаа. Харин Бэшүүрэй аймагта таряалангай талмайн 94 процентнь хадагданхай байгаа. Бэшүүрэй аймагай Калининнай нэрэмжэтэ хүдөө ажахын-үйлэдбэрийн кооперативайхидай 560 гектар, Булюутайн таряашадай-560 гектар, Ключи нютагархидай оройдоол 50 гектар, акционернэ "Бичурская" гэжэ бүлгэмэй 10 гектар хуряагдаагүй газар үлэнхэй байгаа. Орооһото ургамалнуудые хуряаха болзорһоо гээгдэжэ ябаһан ажахынууд энэ хүдэлмэри октябрь нарын дуунатар дүүргэхэ гэжэ оролдод, энэ зорилгоёо туйлажа байна.

Мүнөөдэрэй байдлаар 120 мянган тонно орооһон сохигдоо. Гектарай дунда зэргээр 13 центнер орооһон абтажа байнхай. Энэ жэлдэ хүдөөгэй ажахынууд шэнэ 12 комбайнуудые худалдажа абаа. Шэнэ техникэ урда үеынхиһөө жэшээлшэгүй хүсэтэй, бүтээсэ ехэтэй гэжэ механизаторнууд тэмдэглэнэ.

Республикын ажахынуудай дунда абажа харахада, таряанай ургаса жэгдэ адли бэшэ. Тарбагатайн аймагта таряа таридаг "Мясников", "Заиграев" гэжэ нэрэтэй соморхон таряашанай ажахынууд гектарһаа 25 центнер ургаса хуряажа абаа. Тиэхэдэ Загарайн аймагай "Надежда" гэнэн кооперативай ажалшад 1 гектар газарһаа 30 центнер ургаса хуряагаа.

Орооһо таряа эгээл элбэгээр хаана хуряажа абааб гэхэдэ, Зэдын аймагай Борьёогой ажахы 13 мянган тонно, Мухар-Шэбэрэй "Искра" кооператив 10 мянган тонно үлүүтэй орооһо хадажа абаа. Энэнь республика дотор эгээл һайн дүн болоно.

Хартаабха, овошой зүйл-нүүдэй ургаса жэл ерэхэ бүри элбэгээр хуряагдана гэжэ Хүдөө ажахын министрствэнэ абтаһан мэдээнүүд харуулна. Энэ жэлдэ 192 мянган тонно хартаабха хуряагдаа. Тиэхэдэ 2400 гектарта таригданхай овош энэ жэлдэ-

шье һайн ургасатай. Хамта дээрээ 237 мянган центнер хуряагдаа.

Овош тарилгада һүүлэй жэлнүүдтэ республикын ажахынуудаар ехэ анхарал хандуулагдажа, дэлгүүрнүүдтэ нютаг дээрэ ургуулһан хартаабха, овош түхэрэн жэлэй туршада худал-

даа наймаанда элбэг байдаг болонхой. Энэ жэлэй ургаса ажаһуугшадай жэлэй эрилтэ хэрэглэмжые хангаха бээ гэжэ найдагдана.

Эльвира ДАМБАЕВА.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХҮДЭЛМЭРИЙН ТҮСЭБ

2013 оной октябрийн 28 – ноябрийн 1

I. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ЗҮБЛЭЛЭЙ ЗҮБЛӨӨН

1. Буряад Республикын табадахи зарлалай Арадай Хуралай ээлжээтэ хоёрдохи сессидэ хэлсэгдэхэ асуудалнууд тухай

2. "Буряад Республикын дэбисхэр дээрэ адвокатурын ажал ябуулгын зарим асуудалнууд тухай" Буряад Республикын Хуули бэлүүлгын ябаса тухай (Буряад Республикын үсөөн ажауугшадтай болон холо оршодог нютагуудай юридическэ туһа үзүүлдэг эмхинүүдые материално-техническэ болон мүнгэнэй талаар хангалгада хабаатай)

3. Буряад Республикын Арадай Хуралай 2014 оной хүдэлмэрийн түсэбэй түлэб тухай

4. Буряад Республикын Арадай Хуралай Аппарат тухай дүримдэ хубилалтануудые оруулха тухай

5. "Буряад Республикын Арадай Хуралай Аппаратай байгуулга болон хүдэлмэрилэгшэдэйнь тоо зүбшэн хэлсэхэ тухай" Буряад Республикын Арадай Хуралай Зүблэлэй зүблөөнэй хабсаргалтада хубилалтануудые оруулха тухай

6. Буряад Республикын Арадай Хуралай Хүндэлэлэй грамотаар шагнаха тухай

II. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮЛЭГШЭ М.М.ГЕРШЕВИЧЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ТҮСЭБЛЭЛГЫН ЗҮБЛӨӨН

28.10 11.00 Бага танхим

III. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДАЙ ЗҮБЛӨӨНҮҮД

Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогуудай болон сан жасын талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц.Э.Доржиев)

Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ хоёрдохи сессидэ зүбшэн хэлсэгдэхэ асуудалнууд тухай

30.10 14.00 Бага танхим

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.П.Попов)

Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ хоёрдохи сессидэ хэлсэгдэхэ асуудалнууд тухай

29.10 10.00 каб.119

IV. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ АППАРАДАЙ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭ В.Б.ЭРДЫНЕЕВЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ХҮДЭЛМЭРИЙН ЗҮБЛӨӨНҮҮД

28.10 13.30 Бага танхим

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДА

Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогуудай болон сан жасын талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц.Э.Доржиев)

"Республикын 2014 оной болон 2015-2016 онуудай түсэбтэ хугасаагай бюджет тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

28.10 14.00 Бага танхим

Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөһэдэн хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон (түрүүлэгшэнь Б.Н.Ботоев)

"Буряад Республикын зарим хуули ёһоной актнуудые хүсээ буураһанда тоолохо тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

01.11 10.00 каб.322

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.П.Попов)

"Нютагай өөһэдэн хүтэлбэрийн зургаануудта хүдөө ажахын үйлдбэрилэгшэдые дэмжэхэ талаар Буряад Республикын гүрэнэй бүрин этигэмжэ олгохо тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб бэлдэхэ тухай

30.10 10.00 каб.119

"Захиргаанай хуули эбдэлгэнүүд тухай Россиин Федерацин Кодексын 7.17 статьяда хубилалтануудые оруулха тухай" 308032-6 дугаарай федеральна хуулийн түлэб тухай

31.10 10.00 каб.119

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, үндэнэ яһатануудай асуудалнуудай, залуушуулай политикын,

ниитын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц.Б.Батуев)

"Физическэ культура болон спорт тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

31.10 14.00 каб.212

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

1. "Буряад Республикада хуралсал тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

2. "Россиин Федерацида хуралсал тухай" федеральна хуулида хуралсалай удхын болон гүрэнэй федеральна хуралсалай хэбшэһэн түхэлнүүдэй эрилтэнүүдтэ хабаатай хубилалтануудые оруулха тухай" 261180-6 дугаарай федеральна хуулийн түлэб тухай

3. "Россиин Федерацида хуралсал тухай" федеральна хуулийн 39-дэхи статьяда хуралсалай эмхинүүдэй хурагшадтай хамтын байрын түлөө түлбэрийн хэмжээ хизаарлалгада хабаатай хубилалта оруулха тухай" 339325-6 дугаарай федеральна хуулийн түлэб тухай

4. "Россиин Федерацида хуралсал тухай" федеральна хуулийн 99-дэхи статьяда хубилалта оруулха тухай" 3399213-6 дугаарай федеральна хуулийн түлэб тухай (гүрэнэй болон муниципальна эмхинүүдэй багшанарта салин түлбэрийн хэмжээнүүд болон дээшлүүлгын дүрим тухай)

1. "Социалис Ажалай Геройнуудта болон Ажалай Алдар Солын орденот дүүрэн кавалернүүдтэ социальна найдуулгануудые үзүүлэхэ тухай" федеральна хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" 343512-6 дугаарай федеральна хуулийн түлэб тухай

2. "Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай үхибүүдэй зэргэ тухай" 342089-6 дугаарай федеральна хуулийн түлэб тухай

3. "Ветеранууд тухай" федеральна хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" 340732-6 дугаарай федеральна хуулийн түлэб тухай (дайн байлдаануудай инвалидуудые болон ветерануудые, мүн тиэхэдэ алдалан унаһан (наһа дүүрэн) дайн байлдаануудай инвалидуудай болон ветерануудай бүлын гэшүүдые гэр байрын түлөө ээлжээндэ табигдаһан үдэрһөөнь дундыдангүй федеральна бюджетэй

мүнгэн зөөрээр гэр байраар хангалгада хабаатай)

29.10 10.30, 11.00, 11.30 каб.218

Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгааалин нөөсөнүүдые ашаглалгын болон оршон тойронхине хамгаалгын талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)

Буряад Республикын дэбисхэр дээрэ хото шадар ябадаг түмэр харгын транспортаар хүн зониие шэрэлгэ тухай

29.10 10.00 каб.209

"Буряад Республикын зарим хуули ёһоной актнуудта хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

29.10 11.00 каб.211

"Буряад Республикада гүрэнэй-хубийн харилсаата хүдэлмэри тухай" Буряад Республикын Хуули бэлүүлгын ябаса тухай" асуудалаар "дүхэриг шэрээ" үнгэргэлгэдэ бэлдэлгэ тухай

29.10 14.00 каб.211

"Буряад Республикын дэбисхэр дээрэ оршодог олон квартиратай гэрнүүд соохи хамтын зөөрийн капитална заһабарилга эмхидхэхэ тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

30.10 10.00 каб.211

V. "ДҮХЭРИГ ШЭРЭЭНҮҮД"

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, үндэнэ яһатануудай асуудалнуудай,

залуушуулай политикын, ниитын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц.Б.Батуев)

Буряад Республикын экономика хөгжөөхын тула оюутадай ажалай отрядуудай ажал ябуулгын ашаг үрэ дээшлүүлэхэ тухай

29.10 10.00 Бага танхим

Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгааалин нөөсөнүүдые ашаглалгын болон оршон тойронхине хамгаалгын талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)

"Буряад Республикада гүрэнэй-хубийн харилсаата хүдэлмэрилгэ тухай" Буряад Республикын Хуули бэлүүлгын ябаса тухай

31.10 14.00 Бага танхим

УЛААН-ҮДЫН АЖАҢУУГШАД ТҮРЭЛ ХОТӨӨ СЭБЭРЛЭЭ

Сентябрийн 23-һаа октябрийн 27 болотор ниислэл хотодо ариг сэбэрэй габагай һара үнгэргэгдөө юм. Харин октябрийн 26-да бүгэдын субботник эмхидхэгдээ.

Эдэ хэмжээ ябуулгануудта Улаан-Үдэ хотын Захиргаанай, министрствэнүүд болон албан зургаануудай, бүхы түхэлэй эмхинүүдэй хүдэлмэрилэгшэд, хурагшад болон оюутад хабаадажа, бүгэдын хэрэглэлэй газарнуудые, парк болон сквернүүдые, Сэлэнгэ Үдэ хоёрой эрьенүүдые, ой модонуудые богһоо сэбэрлээ.

Субботнигыше олоной хабаадалгатайгаар үнгэргэгдөө. Энэ үдэр 38748 хүн, тэрэ тоодо министрствэнүүд болон албан зургаануудай 353 хүдэлмэрилэгшэ, Улаан-Үдэ хотын Захиргаанай байгуулгын халбаринуудай 362 түлөөлэгшэд хүдэлөө. Мүн тиэхэдэ хуралсалай эмхинүүд, предприятинууд болон хотын ажаһуугшад горитой хубитаяа оруулаа.

Габагай нарын болон субботнигой дүнгүүдээр бүхыдөө 100 мянга гаран хүн хабаадаһан байна. Тиигэжэ обоо-хүбөө бог хаядаһантай 262 газар усадхагдаа.

ХҮҮГЭДЭЭ ХҮМҮҮЖҮҮЛХЭ УЯЛГАЯ ДҮҮРГЭДЭГГҮЙ ГЭРТЭХИНИЕ ЗҮБ МҮРТЭНЬ ОРУУЛХА ХЭРЭГТЭЙ

Улаан-Үдэдэ мүнөө 100371 үхибүүн тоологдоно. Байгша оной 9 нарын дүнгүүдээр 373 хүүгэд мүү байдалтай гэр бүлэнүүдтэ ажаһууна: гэртэхинийн ехэнхидэ ажалгүйдэлгэһөө, үгы гэбэл, архида оролгоһоо гү, али хорото бодосой һабарта ороһон ушарһаа эхэ, эсэгийн нангин уялга дүүргэхээ болонхой.

Имэ гэртэхинэй эрхэнүүдые хаһажа, үхибүүдые гэр бүлөөһөө таһалхагүйн тула олон албан зургаанууд оролдон хүдэлдэг юм. Теэд бодото дээрэ харгалзалга болон тэдхэлгын зургаануудай, Хүүгэдтэй болон гэр бүлэнүүдтэй хүдэлмэрийн талаар республикын түбэй, хуулийн наһа гүйсөөгүйшүүлэй хэрэгүүдэй талаар эмхиин мэргэжэлтэд энэ үүргэ бэлүүлдэг хадаа иимэ ехэ, харюусалгатай, орёо ажалай урда орожо хүшхэрнэгүй. Байдал заһаруулха гэбэл, хүүгэдэй

харууһагүй болохо болон гэр бүлын муу байдалда орохо ушарнуудһаа нэргылэмжын ашаг үрэтэй байгуулга тогтоохо, мүн тиэхэдэ үхибүүе эхэ, эсэгтэйн таһалхагүйн болон эхэ, эсэгийн эрхэнүүдые хаһахагүйн тула бүхы эмхинүүдэй харилсаата хүдэлмэри эмхидхэхэ шухала. Тиин муу байдалда ороһон гэр бүлэнүүдые саг соонь элирүүлгэдэ, эхин шатадань зохисотой хүдэлмэри үнгэргэлгэдэ онсо анхарал хандуулагдаха ёһотой. Мүн гэртэхинэй эрхэнүүдэй хаһагданайшые удаа хүдэлмэри үргэлжлүүлгэдэг. Социальна хүдэлмэрилэгшэд эхэ, эсэгтэйн таһалагдаһан хүүгэдые гэр бүлэдэнэ бусааһаа оролдодог юм.

Октябрийн 1-нэй байдалаар, Улаан-Үдэдэ 14 хүнэй эхэ, эсэгийн эрхэнүүд хизаарлагданхай, 162 гэртэхинэй эрхэнүүдэ хаһагданхай. Зүгөөр хүүгэдтээ хандасаяа һайн тээшэнэ хубилгаһан нэгэшые хүн үгы.

Д.МАРХАДАЕВА хэблэлдэ бэлдэбэ.

Буряад Правительствын дэргэдэхи зүблөөн дээрэ

СИБИРИИН БООМЫН ХАЛДАБАРИҢАА МҮНӨӨШЬЕ БОЛОТОР ҮЭРГҮЛМЭЭР

Сибирийн боомо гэнэн халдабарита үбшэнһөө хосорһон малай хүдөөлүүлгын 17 түб республикын 18 аймагуудта бии. Тэдэнэрэй халдабарита микробоо мүнөөшье болотороо үргүлмээр. Энээн тухай республикын дэбисхэр ба транспортын санитарна хиналта ябуулдаг таһагай дарга Римма Шобоева Буряад Республикын Правительствоын дэргэдэхи Противозооотическа комиссион зүблөөн дээрэ мэдээсээ.

- 1995 оной хугасаада республикын 4 аймагуудта 88 үбшэнэй ушар дайралдаһан байна. Сибирийн боомо халдабарита хэдэн арбаад жэлэй хугасаада тогтууритай байжал байдаг. Тиимэһээ үбшэн малай хүдөөлүүлһэн газарнууд мүнөө болотороо халдабаритай байдаг, - гэжэ Римма

Шобоева тэмдэглээ. Республика дотор тэдэ газарнуудаа шалгалта хэ- дэг. һүүлшын шалгалта 18

хүдөөлэлгэнүүдые шалгаад, бултандань алдуунууд элирүүлэгдээ. Харин Хягтын аймагта 2 түб, Баргажанай аймагта нэгэ газар гээд санитарна эрилтэдэ тааранхай. Бусад газарнуудта дутуу хүрээлээтэй, набтар хүрээ, шулуу - бетоноор бүтээгдэхэ аад, ганса модоор баригдаһаншье байгаа. Мүн үргүлэмжын тэмдэг үгы байна. Энэ болон бусад һандаргалтануудһаа гадуур Яруунын, Бэшүүрэй, Түнхэнэй ба Тарбагатайн аймагуудта боомо үбшэнһөө үхэнэн малай хүдөөлүүлгэнүүдтэ ношо ноохой ба үхэнэн мал хаягдан хороогдодог байна. 7 аймагуудта хүдөө ажахын мал бэлшэдэг байна.

- Санитарна-хамгалгын газарай хэмжүүр журамлагдадаггүй байна. Сибирийн боомо үбшэнэй хүдөөлэлгэнүүд хадаа "А" классай аюултай гэжэ тоолог-

додог. Тэрэниие тойруулаад, 1000 метр талмай сүлөө байха ёһотой, - гэжэ хиналтын таһагай дарга тодорхойло.

Мүн лэ тэрэнэй хэлэнһээр, Кабанскын аймагай Селенгинск тосхондо, Зэдын аймагай Петропавловка һууринда үбшэн малай хүдөөлэлгэнүүд нюотаг дээрээ түхээрэгдэнхэй. Баргажанай аймагай Токсохо һууринда хүдөөлэлгэ үер ба һайб үһанда абтадаг газарта байрланхай.

- Санитарна ёһо гуримаар, эдэ газарнууд тон болгоомжотойгоор хэрэглэгдэхэ ёһотой. Эдэ хүдөөлэлгэнүүдые ажаглаха, анхарха ажалье Россиин Федерациин субъектнүүдэй гүйсэдэхы комитет бэлүүлхэ уялгатай юм, - гэжэ Римма Сократовна Шобоева тайлбарилба.

Цырегма САМПИЛОВА.
Авторай фото-зураг дээрэ: Римма Шобоева элидхэлэй үедэ.

Шүлхы үбшэ үргүлжэ боломоор

МОНГОЛҢОО ШҮЛХЫ БУРЯАД РЕСПУБЛИКА РУУ НЭБТЭРЖЭ МАГАД

Шүлхы (ящур) үбшэнөөр малай үбшэлхэ асуудал һүүлэй жэлнүүдтэ ехэ орёо болонхой. Буряад Республикада Монголһоо ба Хитадһаа, мүн Забайкалийн хизаарһаа шүлхы үбшэн нэбтэржэ магад. Юуб гэхэдэ, эдэ газарнуудһаа манда энэ үбшэн тараһан байха юм.

Шүлхы үбшэ яагаад нэбтэрүүлхэгүйб, хайшан гэжэ мал ажахыгаа үргүлхэ тухай асуудалаар эндэ һаяхан Буряад Республикын Правительствоын дэргэдэхи Противозооотическа комиссион ээлжээтэ зүблөөн дээрэ шийдхэгдээ.

Республикын Хүдөө ажахын министрствын гүрэнэй надзорой таһагай дарга Анатолий Савельевэй мэдээснээр, байгша 2013 ондо Забайкалийн хизаар дотор шүлхы үбшэндэ дайрагдаһан 9 пунктнууд бүридхэлдэ абтаа. Эдэ түбүүд булта Хитад гүрэнэй хилэнһээ дүтэхэн оршодог аймагуудта.

Гэхэтэй хамта энэл үедэ Хитадта энэл түхэлэй, энэл шүлхы үбшэн һүжэрөө гэжэ элирүүлэгдээ.

- Шүлхы үбшэ республика дотор оруулхагүй, нэбтэрүүлхэгүйн тула хэгдэхэ хэмжээ ябуулганууд тухай Толгойлогшын түсхай зарлиг баталагданхай. Тэрэнэй ёһоор, дээрэ нэрлэгдэнэн газарнуудһаа мал ба мяха асаралга хоригдохо, хуули буса газараар мяханай зүйл худалдалга шалгагдаха. Теэд республикын оройдоол 5 аймагууд тус тогтоол анхаржа, ажалдаа хэрэглэнэ, харин бусад аймагууд анхарнагүй, хайша хэрэг хандана, - гэжэ тэрэ тэмдэглээ.

Мүн лэ тэрэнэй хэлэнһээр, Монголой хилэ дабажа гараһан автомашины оёор ба сахариг сэбэрлэхэ дезинфекци дуталдана. Юуб гэхэдэ, эндэ хуули ёһоор үргүлэмжын ажал эрхилхэ тухай даабаринууд үгы. Нэгэн гэхэдэ, мүнхэнэй дуталдаһан шалтагтай.

- Дезинфекци ганса управлениин

мүнгэн зөөрөөр шийдхэгдэхэ аргагүй, тийбэшье мүнхэн үгы, - гэжэ тэрэ мэдээсбэ.

Шүлхы үбшэ үргүлжэлхэ ба имунна шуһа шалгаха зорилготой Россельхоз шэнжэлгэ эмхидхэнэ. Мүнөө жэл 1575 туршалганууд эльгээгдээд байна. Шэнжэлгын дүнгөөр малай имунна аршалта муу хэмжээнэй байна. Энэнь баһал мэргэжэлтэдэй вакцинаци хэжэ, үргүлэн усадхахаар шалтагтай.

Республика дотор шүлхы үбшэнһөө үргүлэмжын ажал ябуулха, мал ба мяханай зүйл, тэжээл Хитад, Монгол гүрэнүүдһээ асархагүй, мал ба мяха хуули буса газарта худалдахагүй, малай үбшэнһөө үргүлэмжын тарилга - вакцинаци хэлгэ эрхилхэ шухала. Ветеринарна малай аргын эмхинүүд шүлхы үбшэ шалгадаг тест-системэ худалдан абаха тухай хэлсэгдэбэ.

Буряад Республикын ветеринарна управлениин даргын орлогшо Петр Евдокимовой тэмдэглэнээр, Буряад

орон руу шүлхы үбшэн Монголһоо орожо магад.

- Мал хуули буса аргаар хари гүрэнһөө асаралга, эдэе хоолой зүйл оруулалга, зэрлиг амитадай бэлшэн, хилэ дабалга, зоной олоор аяншалха ба байгаалийн оһолто ушарнуудһаа дулдыдана. Хягтын, Захаминай, Түнхэнэй, Зэдын, Ахын аймагуудай захиргаанай толгойлогшонорто малай адуулга анхаралдаа абаха, бэлшээри шалгажа байха тухай заабари үгтэхэ. Хилын захаар мал бэлшээрэдэ табижа болохогүй, - гэжэ тэмдэглээ.

Шүлхы үбшэнһөө үргүлэмжэ хабаатай эмхи зургаануудай нэгэдэмэл ажалаар эрхилэгдэжэ, ябуулагдаха ёһотой гэжэ суглаанда тэмдэглээ. Доодоон хэрэгүүдэй таһагтай сугтаа нэгэдэн ажаллаха. Харгыда ябаһан автомашинанууды шалгалтын реиднүүдые эмхидхэхэ, түмэр харгышье шалгаха шухала гэжэ тэмдэглэгдэбэ.

Цырегма САМПИЛОВА.

ХОТЫН ҮХИБҮҮДЭЙ АЯТАЙ БУРЯАД НААДАН

Улаан-Үдын аяар арбан табан һургуули түлөөлһэн үхиүүд Хотын эдиршүүлэй аяншалгын түбэй эмхидхэнэн һайндэртэ хабаадаба.

Улаан-Үдын 20-дохи һургуули орохотой сасуу буряад дэгэлтэй үхиүүдэй һайндэртэ бэлдэхэнь эли байба. Зариманиинь сээжэлдэнэн шүлгөө дабтана, дуугаа дуулана, хатарханшье харагдана.

- Хотын эдиршүүлэй аяншалгын түбтэ хизаар ороноо шэнжэлэгшэдые хүмүүжүүлдэг тула буряад хэлэнэй һайндэрье алад гараха аргагүй байгаабди, - гээд, хүтэлбэрилэгшэнь Тумур Донитов тэмдэглэбэ. Тэрэ мүн лэ буряад дэгэл-

тээ түрэлхи хэлэн дээрээ амаршалгын үгэнүүдые хэлэбэ.

Хотын 25-дахи, 26-дахи, 29-дэхи, 19-дэхи, 51-дэхи, 35-дахи, 36-дахи, 33-дахи,

9-дэхи, 17-дохи, 8-дахи, 54-дэхи, 20-дохи, 2-дохи һургуулийн шабинар хамагай түрүүн буряад хэлэн дээрэ дуунууды дуулаба. Удаань буряад нааданууды наадаба. Тиихэдээ «Бээлэй нюулга», «Алта нюулга», «Ёохор» гэхэ мэтын нааданууды эрхилээ. Хотын үхиүүдэй жэнхэни буряад хэлэн дээрэ харилсан, хоорондоо наадажа байхыень хажууһаа харахада, аятайшье, урматайшье.

Сарюна ЭРДЫНЕЕВА.

Авторай фото-зураг дээрэ: үхиүүд нааданай үедэ; Тумур Донитов.

БУРЯАД ХЭЛЭНЭЙ ГАБШАГАЙ ҮДЭРНҮҮД

Буряад хэлэнэй габшагай үдэрнүүдэй шугамаар Улаан-Үдэдэ буряад хэлэндэ ехэ анхарал табигдажа, хэдэн һонин хэмжээ ябуулганууд үнгэрбэ.

“Эдир зурааша - абын сэргэ” гэнэн номтой үхибүүд танилсаба.

“Буряад-монгол ном” хэблэлдэ үхибүүдтэ зорюулагдаһан “Эдир зурааша” гэнэн шэнэ ном нара хараба гэнэн һонин дуулдаһаар үнинэй һэн. Тиигээд буряад хэлэнэй габшагай долоон хоногой туршада энэ номтой танилсуулга Буряад Республикын Үндэһэтэдэй номой санда үнгэрөө.

Шэнэ ном тухай хэлэбэл, шара улаан гадартай нүдэндэ торомоор номой доосоохи зурагуудын юрэ сагаан дээрэ хараар зураатай. “Үнгэ зүһэгүй ном гээшэб, мүнгэ алтаниинь дуталдаа хаш,”- гэнэн һанамжа нэгэ хүн шэбэнэн һагад мэдүүлбэ. Теэд энэ номой онсонь хадаа энэ номые ганса уншаха бэшэ, харин зурагуудыень үнгэтэ будагаар, карандашаар өөрөө зурахада болоно. Мүнөө үеын багашуулые һонирхуулдаг книжка-раскраска шэнги ном гээшэ.

Шэнэ номтой танилсахаяа Улаан-Үдын 12-дохи предшколын эдир һурагшад ба Буряадай 29-дэхи гимназиин һурагшад гээд ерэнэн байна.

Үхибүүд номой автор, уран шүлэгшэн, Буряад Республикын габьяата багша, Буряад Республикын Уран зохёолшодой холбооной гэшүүн Нина Тогтохоевна Лёнхобоева-Артугаеватай болон номой зурагуудые зураһан уран зураашан Гүрэжаб Жалцановтай танилсаба.

Хэрбээе ном зохёогшо Нина Тогтохоевна залуушуулай ба үхибүүдэй дунда дэлгэрһэн дуунуудай олондо мэдээжэ автор хадаа залуу уран зурааша зондо ехэ мэдэгдээгүй байгаа. Энэ шэнэ хэблэгдэһэн ном хадаа залуу уран зураашын эгээл түрүүшын ном гээшэ.

- Би жаахан байхадаа, эжы абынгаа намда абажа үгэһэн номууд дээрэ зуражал байдаг һэнби. Ном дээрэ зуража болохогүй гэжэл байхадань, хамаагүй. Мүнөө зураһан зурагууд дээрэмни, үхибүүд, бодомжолжо үзэхэдэ болохо- зарим зурагуудыень таабаридал адляар тааха хэрэгтэй. Дутаһан зурагуудыень өөһэдөө саашань зурахадатнай болохо,- гэжэ залуу зурааша үхибүүдтэ хандажа

хэлэбэ.

Энэ танилсуулгын урда үдэрнүүдтэ уран зурагуудай конкурс соносхогдожо, эгээл эдэбхитэйгээр 12-дохи предшколын 5-6 һаһатайхан шабинар шалгараа.

Номтой танилсуулгын үедэ уран зохёолшод ерээд, удаан сагай болзорто дурсалгануудаа хөөрэдэг, бэе бэе амаршалдаг, зарим ушарта өөрынгөө зохёолнуудтай танилсуулжа эхилдэг ха юм. Харин энэ “Эдир зурааша” гэнэн номой танилсуулга ехэ һонин, ондохоноор үнгэрөө. Үхибүүдтэ зорюулагдаһан ном хадан үхибүүд олоор уригдаа. Үхибүүд уран зохёолшын шүлэгүүдые сээжээр хэлээ, дуунуудыень дуулаа. Уулзалгын түгэсхэлдэ үхибүүд энэ ном соо хэблэгдэһэн таабаринуудые таажа, тон эдэбхитэйгээр хабаадаа.

Энэ номой хэблэлгын проектые хүтэлбэрлэгшэ Жанна Дымчикова буряад хэлээ хүсэд мэдэхэгүй үхибүүдтэй уран зохидоор тааруулан, мэдэхэгүй үгэнүүдыень дары түргэн оршуулуулан, үхибүүдээр табари таалгаба. Үхибүүд мэдэхэ үгэнүүдэе дуулахадаа, тухайлан, ухаагаа гүйлгэжэ, тайлбари үгэхэдөө бэрхэ ха юм. Тиигээдшые эндэ габьяата багша Нина Лёнхобоева-Артугаеватай шадабари онсо тэмдэглэлтэй. Ушар юуб гэхэдэ, буряадаар бэшэһэн үхибүүдтэ зорюулагдаһан зарим шүлэгүүд үхибүүдһээ байха томошуулайшые ойлгожо ядамаар байдаг, харин Нина Тогтохоевна мүнөө үеын үхибүүдтэй буряад хэлэнэй хэмжүүр һайса мэдэхэ тула тааруулан, үхибүүдтэ ойлгосотойгоор бэшээ бшуу. Энэнь үхибүүдтэй буряад шэнэ үгэнүүдые мэдэхэ, сээжэлдэхэ болон үгын удхануудые ойлгожо, таабари таажа, ухаагаа гүйлгэхэ, тайлбарилхадань, ехэ тунһатай ном боложо үгөө хаш.

Хабаадагша үхибүүн бүхэндэ “Эдир зурааша” гэнэн ном бэлэг барюулагдаба.

Энэ хэмжээ ябуулга тон тааруу зохидоор, уран һайханаар хүтэлбэрлэһэн эрхим хүндэтэ Гүнзэн-Норбо Гүнзыновэй шадабари онсо тэмдэглэлтэй.

“Эдир зурааша” гэнэн ном хадаа Буряад Республикын Соёлой министрствын “Уран зохёолой юртэмсэ” гэнэн грантын дэмжэлтээр 2011-2014 онуудта буряад хэлэ хамгаалха ба хүгжөөхэ” гэнэн гүрэнэй программын шугамаар хэблэгдээ. Мүн лэ энэ шугамаар 2010-2012 онуудай хугасаада “Степные были-небылицы», “Лодой багшын дэбтэрһээ», “Тархайн хүбүүн Зархай”, “Буряад түрын ёһо заншалнууд” гэнэн номууд нара хараһан байна.

Цырегма САМПИЛОВА.

АВТОРАЙ ФОТО-ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: “Эдир зурааша” гэнэн номтой танилсалгын үедэ.

“БУРЯАД ХЭЛЭН” ГЭНЭН ЭЛЕКТРОННО НОМООР МҮРЫСӨӨН ҮНГЭРӨӨ

Республикын 1-дэхи лицейн дэргэдэ электронно номой жэл бүрийн турнир мүнөө жэл Буряад хэлэнэй габшагай үдэрнүүдтэй шугамаар эмхидхэгдээ.

Энэ турнир Буряад Республикын Эрдэм һуралсалай министрство болон Буряад Республикын Үндэһэтэнэй 1-дэхи лицей эмхидхэдэг заншалтай. Мүнөө жэлэй энэ хэмжээ ябуулга “Буряад монгол ном” гэнэн хэблэл ба “Снежный барс” гэнэн эмхи мүнгэн тэдхэмжээр дэмжэбэ. Энэ мурьсөөндэ 2-дохи класһаа

11-дэхи хүрэтэр классуудай һурагшад, хамта дээрээ 75 һурагшад хабаадаа. Яруунын, Загарайн, Ивалгын, Хэжэнгын, Хурамхаанай, Мухар-Шэбэрэй, Хориин гээд республикын 7 аймагууд хабаадаа. Улаан-Үдын 33-дахы дунда һургуули ба республикын 1-дэхи лингвистическэ гимнази гээд оройдоол хоёр һургуули хабаадалсаа.

Цырегма САМПИЛОВА.
Автарай фото-зураг.

ҮНДЭР ЖЭШЭЭ БОЛОҮОН НАГАСА БААБАЙТАН

(Дурасхаалта очерк)

Үдэрэй ханаан, хүнийн зүүдэн боложо ябадаг, урагшаа эрмэлзэһэн хүсэл бодолыешни үндэр дээрэ хизарта дамжуулдаг эхэ эсэгэтэй, аха дүүнэртэй, айл аймагтай, анда нүхэдтэй, түрэнэн гараһан тоонто нютагтай байхада, ямар гоё найхан бэ! Хамтын ажалай хүсэндэ этигэжэ, холье шэлэһэн замыень алдуулангүй ябалсаһан, артелие артель, колхозые колхоз болголсоһон, үдэрөөр хүниие хэжэ, хүнээр үдэрые хэжэ, үргэһэ нойргүй, эсэхэ сусахые мэдэнгүй, хамтын ажалай хойноһоо бүхы наһаяа зорюулан өөрынгөө нагаса баабайтан – Дугарай Дондогтон тухай дурсан бэшэхэ хүсэл эрмэлзэлдэ үнихэнэй абтанхай ябаһанби.

Хүгшэдэй ажалайнь намтар баян нэн даа. Нэгэ нюурыень нэхээд харабал, минии мэдэхын тэдыдэ Молотовой нэрэмжэтэ, һүүлээрнь “Победа” гээд нэрлэгдэһэн хамтын ажыхыда хори гаран жэл соо наһанайнгаа амаралтада гаратараа үнэгэнэй фермэдэ хүдэлөө. Тус фермэ Маарагтада нубаряагай малай гүүртын саана, Бүлюэтэ хадын бооридо, ойн захыда оршодог нэн. Шалтагынь гэхэдэ, халтар хара үнэгэн гээшэмнай хүн зоной абьянһаа, трактор машинын хүүэһнээ холо байха, шанга абьянһаа айха, үргэхэ арьятан байшоо. Илангаяа оронойнь, мүн гүлгэлхэ үедэнь шангаар бү дуугаралсагты гэжэ Сэбээн нагаса эжымнай бидэниие, үхибүүдые, хорижо байдаг бэлэй. Эды ехэ харууна, үнэгэнэй зан абари мэдэжэ абыхын тула нагаса баабай Улаан-Үдэдэ тусгаар курсада нуража ерэнэн юм. Үнэгэ үсхэбэрлэгэ тиимэшье бэлэн ажал бэшэ даа. Тоо толгойоень олошуруулхын тула жэлэй дүрбэн сагай алиниеньшье али гэнгүй урагшатайгаар хүдэлхэдэнь, бидэ (би Сэдэб хурайхайтайнайнгаа үхибүүдээр) нахы халаг туһамаршад болохоёо оролдохобди.

Мүнөө наһаадам, колхозой түрүүлэгшэ Р.Ц.Банзарон, парторг Б-Ж.Г.Гончиков түрүүтэй хүтэлбэрлэгшэд сула ерэлгэтэй, ажалдань наһалаа ехэ табидаг байгаа. Нэгэтэ зунай үглөөгүүр Банзаржап Гончикович хотоһоо ерэнэн хоёр залуу ород эхэнэр корреспондентнуудые рессортэй тэргэдэ һуулгаад, һүүл, һамбай уянхай морёор шууяса гүйлгэжэ ерэхэдэнь, манайхид ажалаа харуулжа һонирхуулаа нэмди. Айлшад арбаадтайхан бидэнэртэ араатын гүлгэдые барюулаад, дүрэ-зурагыемнай нагаса баабайтантай хамта буулгаа бэлэй.

Һаяхан бүлэ хүбүүн Сосортоёо түрэл колхозойнгоо архивай материал уудалхадаа, нагаса баабайтанайнгаа ажалайнь гурбан жэлэй дүн таблица хараһан тула, уншагшадтай танилсуулхада болохо байна.

1953 оной эхиндэ үнэгэнэй фермэ дээрэ бүхыдөө 28 үнэгэн, тэрэ тоодо 15 эмэ үнэгэн байһан һаа, 60 гүлгэн, тэрэ тоодо 20 эмэ гүлгэн абтаһан байна. 48 гүлгэн, 5 эмэ үнэгэн худалдагдажа, жэлэй түгэхэлдэ 40 үнэгэн, тэрэ тоодо 30 эмэ үнэгэн үсхэбэрлэгдэжэ байгаа. Харин 1954 ондо 90 гүлгэн абтаһан һаа, 80-ниинь худалдаанда ошожо, жэлэй хуушаар 50 үнэгэн харууһалагдажа байгаа. 1955 оной эхиндэ 38 эмэ араатаһаа 114 гүлгэн абта-

жа, 104-ниинь худалдагдаһан гэжэ элирнэ. Иигэжэ жэлэй түгэхэлдэ фермэ дээрэ 60 үнэгэн, тэрэ тоодо 45 эмэ үнэгэн үсхэбэрлэгдэжэ байһан болоно.

Энэ дүн хараад байхада, нагаса баабайтанай ажалдаа үнэн сэхэ байһандань атаархамаар, зэрлиг амитаниие гэрэй байдалда тааруулан ажаллаха гээшэ хүндэ хүшэр гэжэ дахин баталһуу. Харууһандань, илангаяа эдеэлүүлгэндэнь ханалгатайгаар хандахаар бэлэй. Газаамнай эдэе шаналгын томо гэр, ара таладань залгалаа, сарай байха. Тус гэр дотор сэхэ газар дээрэ барихан ехэ пеэшэн дээрэ хоёр томо хунхан тогоон. Үнэгэнэй арьятан хадань, малай зоболго, хатайртаһан малые мяханай гаргаад асарха. Эдэ бүгэдые үй бутара сабшаад, томо тогоонууд соогоо үдэр бүхэндэ шанаха, үгышье һаа забарууша шанажа, машинын һу, мүн иилгэдэһэ холёод, үдэрэй хоёр дахин эдеэлүүлдэг юм нэн. Дайнай жэлнүүдтэ Хангирай һаалиин гүүртэһэ үнжөөд лэ найхан һу асаруула. Гадна колхоз үшөө хажуугаарнь һаагаад эдкүүлжэ байхыень һаамхай үнэе барюулха. Нагаса баабай намайе мори боожолуулаад, хоёр флягатайгаар зуниинь долоон хоног бүхэндэ Тайлууд иилгэдэһэндэ эльгээхэ. Тиихэ сагта фермэ дээрэнь ямар оньһожоруулга байха нэм даа. Хорой хото, хаамагууд сонь ходо ариг сэбэр сахигдаха.

Он жэлнүүдэй ошохо бүри нагаса баабайтанай мэргэжэл шадабари улам дээшэлжэ, дүй дүршэлынь баяжажа эхилээ ааб даа. Унишье болонгүй колхозойнгоо түрүү ажалшад нэгэн гэжэ тоологдодог болоо. Жэл бүхэндэ колхозойнгоо түб дээрэ үнэгэргэдэдэг зунай һайндэртэ манайхин таһалгаряагүй ерэлгэтэйл байдаг байгаа. Зүгөөр нэгэ зохид ушар наһандам ороодхибо. Баһал нэгэ найхан зуниинь нагаса баабай, Добчин нагаса ахай, би гээд гурбуулан хаһаг тэргэ морёороо зунай найрта ерээ бэлэйбди. Соёлой байшангай баруун тээхи талмай дээрэ хүн зон олон. Уданшьегүй һайндэрэйхеэр түхээрэгдэһэн ендэрэй хажууда зон сугларжа, ажалай түрүүшүүлдэ бэлэгүүд барюулагдажа эхилбэ. “Дугарай Дондог” гээд соносхогдоходонь, манай нагаса баабай һууриһаа бодожо, ендэр тээшэ ошожо, түрүүлэгшэ Рабдан Цыцыктуевичай гарһаа бүхэли “тэбэри” сэмбэ (намда тиимээр һанагдаа нэн) һугабшалаад, һууридаа ерэжэ, манайнгаа хажууда һууһаниинь мүнөөшье нүдэндэм элээр харагдахадал

гэгшэ. Мүнөө болоходо, нагаса баабайтанай тиихэ үеын олон тоото Хүндэлэлэй грамотанууд (минии нарин хадагаламжада байһан) ажалдаа түрүү ябаһыень юунһээшье үлүүгээр гэршэлнэ.

Манай хүгшэдэй хээгүй ажал үсөөн даа. Энээхэн алтан дэлхэй дээрэ үгтэһэн наһанайнгаа хуби заяан соо ямарханшье ажалһаа гэдэргээ таталдангүй хүдэлхые оролдоһон байна. Коммунаыа артель, артелие колхоз болгожо, нахы халаг хүдэлжэ, ажабайдалай халуун хүйтэниие яһалал үзэжэ, нилээд хүдэржэһэн зон байһан гэжэ ойлгомоор.

Дайнай жэлнүүдтэ, һүүлдэньшье ажабайдал гээшэ аргагүй хүндэ байгаа гэжэ мэдэнэбди. Үшөө бидэнэр Должод гэжэ хүгшэн эжытэеэ суг ажаһуудаг байгаабди. Хүгшэн эжынгээ дахин дахин һагшагдаһаа һагшаад, аарса халаахада, амтархан уудагаа һанан һанан ябадагбди. Зун бүхэндэ үбһэ сабшалгын үедэ колхоз хүн бүхэндэ даабари үгэдэг байгаа. Манайхидшье хам оролсодог һааб даа. Нагаса эжымни намайе долоотойһоомни хажуурта һургаа. Ямарханшье эрэ хүнһөө дутуугүй хажуураа ялайшатар сохёод ябаха. Бухал табихадаа, һуурииень маанадта һайсахан гэшүүлхэ: морёор шэрүүлхэдэ урбалдахагүй гэхэ. Хог гээшые тармуулха даа, һогооборишье үбһэ орхюулдаггүй бэлэй. Талхи эрьюулжэ, үхэрэй арһа эд болгожо, гуталай ула бэлдэхэ, мушхалаа мушхажа, хонинойнгоо арһа элдээд, газарта нүхэ малтажа, ягаулаахан болоторнь утаха, хонинойнгоо нооһые нарийхан һабагаар сохижо, урижа шэрдэг дараха. Нагаса эжынгээ энэ ехэ һургуулиие бидэ хоёр нүдөөрөө хаража, хоёр гараараа хэжэ һураабди. Нагаса эжымнай бултандамнай эрмэгтэй гутал, хүдэһэн дэгл, шэгэбшэтэй малгай гэхэ мэтые оёгшо нэн.

Нагаса баабайнгаа хэжэ үгэһэн тибһэ малтадаг гадаһануудые мүнөөшье хэрэглэһэн зандаабди. Тэдэнь баһал өөрын оньһотой юм. Сагаалган болоходо, нагаса эжын шанаһан тибһэтэй үрмэн (өөрын рецепт эндэ жэншэдгүй байһан ха гэжэ мүнөө тоолодогби) ямаршье эдеэнтэй жэшэхээр бэшэ шэнгэ бэлэй. Нагаса баабайнай миин һуухагүй. һаари хүйтэней хаһа соогуур ойдо гаража, аса тармуурай, оглёобын, хото хорёогой үүдэ урхын модо бэлдэхэ дуратай нэн. Үшөө хажуугаарнь агнуури хэхэ. Ойдо нэгэ гараад ерэхэдээ, бүһөөр дүүрэн хэрмэ шагтагаланхай ерэхэ. Тиихэдэнь бидэ, үхибүүд, хэрмэней мяха амтархан эдихэбди. Ангуушадта баһал түсэб үгтэхэ. Нойр, хүдүү болон торхируу шубуудые агнажа тушаадаг нэн. Шоныньшье арһан тоогүй тушаагдаха, бусад ангуушадтай хамтаржа, баахалдайн агнуурида гарагша нэн. Хүбшэ тайга ошожо, нэгэ мэшэжэ һамар сохижо асархандань, бидэ ехэл жаргаа нэмди. Нагаса баабайн тэргэ тоһолхо

дабирхай нэрэдэг байһан түхээрэлгын һуури мүнөөшье хүрэтэр бии зандаа. Үшөө огородой эдеэн, үгэрсэ тарилгада бэрхэ байгаа. Гадна набшаһан тамхияа тариха ургуулха дуратай нэн. Нагаса баабайнай бидэниие нэгэтэ сэнгүүлээ бэлэй. Ойһоо нэгэтэ бусалгандаа үншэн инзагаханиие морин дээрээ тэбэрээд ерээ нэн. Тэрэндэ байра бэлдэжэ үгэхэдэнь, хүхэлтэтэй шэлтэй һу угжажа эдеэлүүлхэбди. һүүлдэнь инзаганай бээе хүсэхэдэнь, нагаса баабай тэрэниие һөөргэнь ойдо табяа юм.

Манай нагаса баабайтан ажалаа нарин сахихынгаа хажуугаар урдаа хараха үринэрэйнгөө - манай эхэнүүд Цырма Дулма хоёр басагадаа, мүн уг гарбалаа залгаха Добчин хүбүүгээ - эрдэм номдо һургаа, ажалайнь харгыда гаргаа. Наһан соогоо һайн һайхан тээшэ эрмэлзэжэ ябаһан хүсэл зоригыень хурсадхаха үринэртэй байһандань урматай даа. Добчин хүбүүнтэниинь хүгшэдэйнгөө дан хүлһөө буушоогүдэнь хубисхалай үлгы Ленинград, Эхэ оройнойнай зүрхэн Москва хото харууһан юм. Иигэжэ тэдэ Ленин багшын мавзолей орожо хараха золтой хүгшэд байгаа даа. Тэдэ ажал дээрэ өөһэдыгөө гансал һайн талаһаа харуулха, үри бээнэрээ хүнүүдэй зэргэ хүнүүд болгожо, олоной хэрэгэй түлөөдэ оролдожо ябаха эрхэтэд болгожо хүмүүжүүлһэн гээшэ. Нагаса баабайтанайнай алхаһан алхаса бүхэн бидэнэртэ, үри бээнэртэмнай,

аша гушанартамнай, айл аймагтамнай үндэр үльгэр жэшээ боложо ябанал.

Нагаса баабайтан буянтай хүгшэд нэн даа. Наһанайнгаа амаралтада гаража, һубаряаһаа центрээ буужа, Банзаронтонтой хаяа хадхажа, гэр байра түхээржэ түбхинөө бэлэй. Тэрэ гэһэнһээ хойшо табяад жэл үнгэржэ (хүгшэдшье үндэр наһатай боложо, нагаса баабай 1967 ондо, нагаса эжы 1977 ондо буянгаараа мордоо бэлэй), нэгэ худагһаа уһа уужа, хүршэ һуухаһаа гадна үри хүүгэдээ өөдэн болгожо, эбтэй эетэй һуунабди.

Би үе-үе болоод лэ буусаараа – Маарагтаараа ябаха дуратайб. Оло дахин һургуулиин үхибүүдээр ябагааршье, велосипедээршье хүлөө шоройдожо хүн болоһон газараараа ябаад ерэхэдээ, сэдхэлээ дүүрэн ханагшаб.

Иигэжэ нагаса баабайтанай ажалайнь намтар Ярууна нютагтай түүхын нэгэ хуудан мүн болоно.

**Полина ЭРДЫНЕЕВА,
Дугарай Дондогой
зээ басаган, багшын
ажалай ветеран,
Россиин Федерациин
арадай гэгээрэлэй
отличник,
хүдөө бэшэгшэ.**

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Дугарай Дондог Цырендоржын Сэбээн хоёр Цырма ба Дулма басагадтаяа (Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай урда буулгагдаһан фото-зураг).

Техническэ эрдэмэй доктор, профессор А.Д.МИЖИДОНОЙ 60 наһанай ойдо

буляама зүйлнүүдые хурса һонор хүбүүд, басагадай ухаан бодолдоо хадуужа абатар хөөрэдэг бэлэй.

Бүхы шахуу предметүүдээр ядалсаагүйше наа, илангаяа тоо бодолгодо дуратай байгаа. Тиигэжэ дүй дүршэлтэй, энхэргэн сэдхэлтэй багша Александра Максимовна Диденковагай хүтэлбэрлэдэг байһан 10-дахи "А" классай 28 нурагшад бултадаа нургуулиа дүүргэһэнэйнгээ һүүлээр дээдэ нургуулинуудта орожо, амжалтатайгаар түгэсхөөд, мүнөө арадай ажахын элдэб һалбаринуудта ажалладаг юм. Эдэнэй дунда Арсалан Дугаровичай һамган Валерия Григорьевна (тэдэ хоюулаа нэгэ класста хамта нураһан) мүнөө

Тэрээнһээ ехэ нургаал заабари абанан хүм, - гэжэ Арсалан Дугарович тоолодог.

Эдэнэй аша туһаар, дэмжэлгээр лэ тэрэнэй ухаан бодолой охин буурангүй, шэнэ бэдэрэлгэнүүдые хэжэ, зохёохы ажал ябуулха, эрдэмэй шэнжэлгэнүүдэй орьёл өөдэ дабшаха сог залуар бадарһан байгаа. Тиин 10 гаран жэл соо улам эршэмтэйгээр хүдэлхэдэнь, Россиин Эрдэмэй академиин Сибириин таһагай Эрхүүгэй болон Буряадай Эрдэмэй түбүүдэй, мун технологическа университетэй эрдэмтэд ехэ туһа хүргэһэн байха юм.

Тиигэжэ 1997 оной зун Новосибирскын Түгэрэнэй техническэ университетэй диссертационно советэй суглаан дээрэ 44-

болон багшанарай үзэхэ туһалбариин 5 ном хэблүүлэн гаргууланхай. Тэрэ Улаан-Үдэ, Эрхүү, Новосибирск, Москва, Минск, Санкт-Петербург, Пермь, Тамбов болон буцад хотонуудта үнгэргэгдэһэн уласхоорондын, бүхэсоюзна ба бүхэроссиин эрдэм-техникин хуралдаануудта, зүблөөнүүдтэ хабаадажа, элидхэлнүүдые хэһэн, үгэ хэлэһэн, тэндэхи хэблэлнүүдтэ эрдэм ухаанай зохёол бүтээнүүдтэ гаргуулан байна. Манай эндэхи можо нютагуудта математикин эрдэм ухаае, математическа һуралсалые саашадань хүгжөөхэ харгы замуудые тодорхойлоһон "Математика, тэрэни хэрэглэлгэ ба математическа һуралсал" гэһэн уласхоорондын конфе-

ЗАЯНАЙНЬ ОДОН ХУРСААР ЯЛАРНА

АРСАЛАН хүбүүхэн 1953 оной уһан харагшан Могой жэлэй ноябриин 5-да Улаан-Үдэ хотодо түрэлһэн юм. Иигэжэ Агын тойрогой Шандалей нютагта тоонтотой, Оргодой Бодонгууд угай Санхиитан хүхүүрэй Мижидэй Дугарайда одхон хүбүүн түрэжэ, эрхэ тангилаар үдэһэн гээ. Теэд хэды эрхэлүүлээше наа, Дугархайтан хүбүүгээ ёһо заншалаа алдахагүйгөөр, угаа уһанда хаяхагүйгөөр хүмүүжүүлээ һааб даа. Эгээл эндэ эрдэмтын эхэ, эсэгэ тухай тобшохоноор дурдахые хүсэнэб.

... Эсэгэнь – Дугар Мижитович Мижидон табяад жэлдэ арадай гэгээрэлдэ, Буряадай номой хэблэлдэ үнэн сэхээр хүдэлһэн, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда баатар зоригтойгоор тулалдажа, шэн габьяа харуулан, эрэмдэг болоһон үнэнэй журналист, хэблэлшэн – "Үзэглэлһөө" эжилээд, үхибүүдэй үзэхэ 47 ном бэшэһэн, РСФСР-эй болон Буряад Республикын соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ, СССР-эй хэблэлэй отличник, Россиин Федерациин арадай гэгээрэлэй отличник, олон орден, медальда хүртэһэн, 50 гаран жэлдэ КПСС-эй гэшүүн ябаһан, Буряад ороной алдар солотой хүнүүдэй нэгэниинь байһан намтартай.

Энэ үе соо Дугар Мижитовичэй зохёоһон үзэглэлнүүдээр, буряад хэлэнэй ба литературын учебнигүүдээр, методическа туһаламжануудтаар хэды олон үеын үхибүүд үзэг бэшэгтэ нураа, хэды олон багшанар тэдэниие хэрэглээ гээшэб! "А" үзэг – эрдэмэй дээжэ, аяга сай – эдээнэй дээжэ" гэжэ дэмы хэлсэдэггүй. Ушар иимэһээ алдар суута арадай багша, "багшанарай багша" гэлсүүлһэн Дугар Мижитович зол жаргалтай, баян сэдхэлтэй хүн ябаал даа.

Эхэнь – Долгор Баировна залууһаа уран гартай, оёхо онол шадабаритай байһан юм. Тиин 30 гаран жэл соо Буряадай опер болон баледэй академическэ театрай оёдоллой цехтэ эсхэгшэ-модельерээр, оёдолшоноор хүдэлөө һэн. Тиихэдэ буряад арадай тэриг, тооробшо малгай болон бэшэше хубсаһа хунар хэды олоор эсхэ, оёоб даа. Тооложо барашагүй. Долгор абагаймнай уран гараа гаргажа оёһон угалза һайхан тэригүүд, тооробшо малгайнууд Иосиф Сталинда, Юмжагийн Цэдэнбалда, Михайловна Панова, бусад гүрэнэй ажал ябуулагшадта үмэдхүүлэгдэһэн байха. Долгор Баировна Буряадай литература болон искусствын Москвада болоһон хоёр декадада хабаадан байгаа. Тиигэжэ мүнөө үхибүүдын эхэ, эсэгынгээ ашата һайхан буянгаар ажана амгалан, дүүрэн тэгшэ ажаһуунал даа...

ИИМЭ БҮЛЭДЭ түрэжэ үндыһэн Арсалан хүбүүхэн бага балшар наһанһаа һонюуша һүбэлгэн, жорхой бэрхэ, һуури байрагүй, шуран солбон, шэхэнэйнгээ үзүүртэ хабшуулан юумээ мартадаггүй, дууһыень ябууд хадуужа абадаг байһан юм. Долоотой болоходоо, тэрэ Улаан-Үдэ хотын сээрлигэй урдахана оршодог 1-дэхи дунда нургуулида нурахаа оробо. Тоо бодолгодо дуратай хүбүүхэн математическа шэглэлтэй класста тудашоо. Вера Михайловна Панова тоо бодолгонуудай, формулонуудай, теоремэнүүдэй, элдэб тоололгонуудай гайхалтай һонин, дура

ВСГУТУ-гай "Мүнгэн һан ба урьһаламжа" ("Финансы и кредит") гэһэн кафедрада ахалагша багшаар хүдэлдэг.

Дунда нургуулиа 1970 ондо амжалтатайгаар дүүргээд, Арсалан Мижидон Москвагай авиационно институтдай прикладной математикин факультеттэ нурахаа оробо. Ухамай һүбэлгэн хүбүүн эдиршүүлэй дура татадаг, зүрхэ сэдхэл хүдэлгэдэг МАИ-да орожо, авиационно инженер, конструктор болохые хүсэдэг байгаа. Дүрбэдэхи курс дүүргэһэнэйнгээ һүүлээр тэрэ гэр булын шалтагаанаар һуралсалаа Эрхүүгэй гүрэнэй университетэй физико-математикин факультеттэ үргэлжэлүүлхэ баатай болоо һэн.

Эдэ дээдэ нургуулинуудта нуража байха үедөө эрдэм ухаанай шэнжэлгэнүүдые хэжэ һэдэбтэй, шунал абьяастай А.Мижидон хэдэн статья бэшэжэ, багшанарайнгаа анхарал татаһан байгаа. Тиин университетдэ дүүргээд, Арсалан Дугарович Россиин Эрдэмэй академиин Сибириин таһагай Эрхүүгэй тоолон тодорхойлолгын

тэй А.Д.Мижидон «Дэншээ дорьбоонһоо хамгаалгын түхээрэлгэнүүдэй проект зохёолгодо автомат оньһо нэбтэрүүлхэ зорилгонуудые математика болон программын үндэһөөр хангалга» ("Математическое и программное обеспечение в задачах автоматизации проектирования виброзащитных систем») гэһэн темээр шэнжэлгэ хэжэ, докторой диссертаци хамгаалаа һэн. Энэ шэнжэлгын удха шанар, аша туһа айхабтар ехэ байна. Тэрэнэй ашаар машина техникэ, түхээрэлгэ хэрэгсэлнүүд элэсэгүй, багаар элэхэ, эбдэрхэ байна бшуу. Тиимэһээ ямар ехэ мүнэг зөөри, түүхэй эд алмагдаха, арьбалагдаха болон гээшэб! Иигэжэ А.Д.Мижидон эрдэмэй хүшэр замаар дабшажа ябанал даа.

Манай Шандалей нютагһаа эрдэмэй табан доктор ургажа гаранхай: Лубсан Доржмичев Шагдаров – хэлэ бэшэгэй, Эльберт Гомбожапович Базарон – медицинан, Арсалан Дугарович Мижидон – техническэ, Баяр Будаевич Ральдин – биологиин, Дарима Лубсановна Шаг-

рэнци А.Д.Мижидоной үүсхэлээр 2002 оной зун ВСГУТУ-гай Байгалай эрьедэхи бааза дээрэ үнгэргэгдөө һэн. Тиигэжэ тэрэ Россиин болон хариин оронуудай эрдэмтэдэй дунда нэрэ хүндэтэй болохой.

1998 ондо тэрээндэ "Прикладной математикин" кафедрын профессорэй эрдэмтэ нэрэ зэргэ олгогдоо һэн. Эрдэм ухаае хүгжөөхэ талаар ехэ амжалта туйлаһанайнь, залуу үетэниие гүнзгы эрдэм мэдэсэтэйгээр нураһанайнь түлөө А.Д.Мижидондо "Буряад Республикын эрдэмэй габьяата ажал ябуулагша" гэһэн хүндэтэ нэрэ зэргэ 2000 ондо олгогдоһон байгаа.

Кафедраа хүгжөөхын, һуралсалай хэрэг эмхидхэлгые һайжаруулгын тула А.Д.Мижидон саг үргэлжэ анхарал хандуулдаг юм. 1997 ондо тэрэ кафедрада аспирантура нээгээ һэн. Гол хүдэлмэриһөө гадуур тэрэ Буряадай гүрэнэй университетэй математикин факультеттэ багшалдаг.

Мүнөө үедэ Арсалан Дугарович университетэй Эрдэмэй советэй, ВСГУТУ-гай Тогтууритай хүгжэлтын институттай советэй, Эрхүүгэй гүрэнэй зам харилсаанай университетэй докторой диссертаци хамгаалгын советэй гэшүүн юм.

Һуралсалай талаар ехэ габьяатай байһанайнгаа түлөө Россиин Федерациин Президентын 2003 оной апрелин 10-най Зарлигаар А.Д.Мижидон «Россиин Федерациин дээдэ мэргэжэлэй һуралсалай хүндэтэ хүдэлмэрилэгшэ» гэһэн энгэртээ зүүдэг тэмдэгтэ хүртөө һэн.

АРСАЛАН ДУГАРОВИЧАЙ бүлые багшанарай бүлэ гээл, алдуу болохогүй. Наһанайнь нүхэр – Буряад Республикын һуралсалай габьяата хүдэлмэрилэгшэ Валерия Григорьевна ВСГУТУ-гай "Мүнгэн һан ба урьһаламжа" гэдэг кафедрада ахалагша багшаар хүдэлдэг. Тэрэ суута багша профессор Григорий Алексеевич Тармаевай басаган юм. Гурбан үхибүүтэй: ехэ хүбүүн Баярын технологическа университет дүүргээд, олзын хэрэг эрхилнэ; Клара Григорий хоёрын Новосибирскын ба Зүүн Сибириин технологическа университетүүдтэ нуража, математикууд болонхой. Клара БГУ-гай аспирантура түгэсхөөд, эсэгынгээ кафедрада багшала. Нүүлэй жэлнүүдтэ Арсалан Дугарович Мижидон гансаараа, заримдаа басагатаа Москвада, Хитадай Шанхай, Сибириин Врнячка-Баня, Черногориин Будва, Португалиин Лиссабон шадархи Кошта де Капарика, Монголой Улаан-Баатар хотонуудай дээдэ нургуулинуудта үнгэргэгдэһэн уласхоорондын хуралдаануудта хабаадажа, магиструудай, аспирантуудай, багшанарай урда эрдэмэй элидхэлнүүдые хэжэ, суглаагшадые һонирхуулан, тэдэнэй анхарал татаһан байна.

Элитэ ехэ эрдэмтэ А.Д.Мижидон Россиин урагшатай бэрхэ хүнүүдэй Биографическа энциклопедидэ 2011 ондо оруулагдаа һэн. Мүнөө тэрэ "Россиин Федерациин дээдэ нургуулин габьяата хүдэлмэрилэгшэ" гэһэн үндэр нэрэ зэргэдэ табигдаад байнхай. Алдар суута эрдэмтын наһан үшөөл залуу, наран эртэ байна даа. Заяанайнь одон хурсаар ялараг лэ!

Бата-Мүнхэ ЖИГЖИТОВ,
журналист,
Россиин соёлой габьяата
хүдэлмэрилэгшэ.

БГУ-гай физико-математикин эрдэмэй доктор, профессор А.С.Булдаев, техническэ эрдэмэй доктор, профессор А.Д.Мижидон, Монголой эрдэм, технологиин университетэй ректор, профессор Б.Очирбат, РАН-ай ИПУ-гай директор, РАН-ай академик В.Н.Васильев, техническэ эрдэмэй доктор, профессор В.И.Гурман Улаан-Баатар хотодо үнгэргэгдэһэн уласхоорондын хуралдаанай үедэ

түбэй лабороторидо хүдэлжэ эхилбэ. Эндэ арбан жэл соо хүдэлхэдөө, А.Д.Мижидон лабораторие даагша, техническэ эрдэмэй доктор, профессор Сергей Викторович Елисеевэй хүтэлбэри доро эршэмтэйгээр шэнжэлгэнүүдые хэжэ, Томскын политехническэ институтта 29-тэйдөө техническэ эрдэмэй кандидатай диссертаци хамгаалаа бэлэй. Хойшоодоо С.В.Елисеев Эрхүүгэй Эрдэмэй түбэй Президиумэй түрүүлгшын орлогшоор дэбжүүлэгдэһэн байгаа.

1988 ондо эсэгынгээ гуйлтаар тэрэ нютагаа бусажа, Зүүн Сибириин технологическа институттай дээдэ математикин кафедрада доцентээр хүдэлхээ оробо. 1991 онһоо Арсалан Дугарович технологическа университетэй прикладной математикин кафедрые даагшаар хүдэлнэ.

- нургуулида гү, али университеттэше нурахадаа, һайн багшанартай байһан хүм даа. Эрхүүгэй гүрэнэй университеттэ нурахадаа, али бүхы юумэ тааруулан табиха онол аргуудай кафедрада мэргэжэе ушартай болоо һэн. Физико-математикин эрдэмэй доктор Олег Владимирович Васильев тус кафедрые ударидадаг байгаа.

дарова хэлэ бэшэгэй эрдэмэй докторнууд юм. Эрдэмтэ хүбүүд, басагадаараа нютагаархидын омогорхожо, ажал хэрэгтэнь амжалта үрежэ байдаг.

Эрдэмэй доктор болоод байхадань, Буряадай мэдээжэ эрдэмтэ-физико-математикин эрдэмэй доктор, профессор Гунгаа-Нимбу Бидияевич Дандарон 16 жэлэй урда тээ мэндэ ябахандаа, иигэжэ хөөрөөгшэ һэн:

- Арсалан Дугарович хадаа прикладной математикин талаар манай республикаһаа түрүүшын доктор болобо гээшэ. Машина, техникэ доһололго дорьбоонһоо түргөөр муудадаг, элэдэг, эбдэрдэг ха юм. Эдэ бүгэдэһөө хамгаалха шэнэ юумэ нээгээ гээд тэмдэглэлтэй. Тиин саашадаа дүү нүхэртөө эрдэм-шэнжэлэлгын ажалдаа урагшатай һайн ябахыень хүсэхэ байнаб.

А.Д.Мижидон проектнүүдые зохёолгы тааруулан табилгын, тэдэнэй модель бүтээлгын, автомат оньһоор хангалгын математическа онол аргуудтай талаар элитэ ехэ мэргэжэлтэ болонго. Арсалан Дугарович эрдэмэй, эрдэмэй-методическа 150 хүдэлмэри бэшэнхэй, 2 монографы, оюутад

«Ерээдүй сагай буряад хэлэнэй урасхал хайшааб” гэнэн уласхоорондын конференцие угтуулан

БУРЯАДУУД ГҮ, АЛИ НЭРЭГҮЙ НЭХЫТЭНҮҮД ГҮБДИ?

Буряад хэлэнэйгээ хэзээ нэгэтэ амжалтатайгаар «наһа бараһан» хэлэн болохогүйнь тулаа буряадуудай эдэбхи, ордолгоһоо гадна манай республикын дэбисхэр дээрэ ажаһуудаг бүхы яһанай зон огто илгаагүй гүрэнэйнгөө бүрин эрхэтэ хэлэнүүдэй нэгые – буряад арадай хэлые – ород хэлэнэй үнэхөөрөө тон адли болгожо, хүүгэдэй сэсэригһээ захалаад, дээдэ хургуулинууд хүрэтэр - хуу булаадаа буряад хэлэ жэншэдгүй үзэхэ ёһотой гэнэн эрилтэ мүн болоно.

Мүнөө хирэдэ энэ хэмжээ зайлуулангүй абаагүйдэ аргагүй болоо гэжэ тоолоноб! Юундэб гэхэдэ, буряад би гэжэ өөрыгөө тоолодог зоной хэлэмнай халажа байна гэжэ доро доро ярилдаад гү, али ойлгошоогүй болоод, абяагүйнүүд ябаха саг үнэржэ, үнэхөөрөө буряад зандаа үлэхэ гээбэл, бултадаа хамтаржа, эрид хэмжээнүүдые ниитэлэн абахаар болоо. Тиихэдэ гүрэнэй хэмжээнгээ эхилээд, тосхой, һууринуудай захиргаан хүрэтэр, гүрэнэй эмхи, зургаанууд баһал дүүргэлтын наринаар хинаха, сахиха уялгатай, ёһотой юм ааб даа. Мүн федеральнашы засагай зургаанууд энэ асуудал шидхэлгэдэ горитой, тон эхэ нүлөө үзүүлэ аргатай, уялгатайшы...

Тиихэдэ нэн түрүүн энэ асуудалай түүхэ дээрэ богонихоноор тогтохо хэрэгтэй болоно. Хэлэнэймнай доройтожо захалһан ушар совет засагай түрүүшын үеһөө һабагшатай. Тиихэдэ хэлыемнай ондоо алфавидта оруулха, һамааруулха талаар ажал хэгдэ. Үнэн дээрэ хуушан монгол бэшэгтэй арад байгаашы һаамнай...

Нэн түрүүн тон зүбөөр латиницада оруулаа. Тиигээд байгараа, латиницаһаа кириллицидэ оруулжа, буряад үгын абяанай талаар байлгы хямдаруулха, үгын, үгүүлэлгын талаар эрид үгтэй болгоһон ушар энэл мүн байгаа. Юуб гэхэдэ, латиница буряад хэлэнэй байгууламжада тон һайнаар тааранан шаху алфавит байгаа шуу.

Энэнгээ гадна сонгоолнуудай нотаг хэлые уран зохёолой хэлэн болгожо, горитой алдуу хээд, тус алдуугаа заһажа, хори-буряадуудай хэлэндэ оруулһан ушар тон зүб байбашы, булай эхэ хидол буряад хэлэндэ үгөө. Юуб гэхэдэ, үсөөхэн тоото сонгоолнуудай болон сартуулуундай үгүүлэлы хуулига болгодоо, «!» үзэг үгүүлэлгэтэй олонхи буряадуудые төөрүүлһэн, тиигэжэ буряад хэлэнэй хүгжэлтэдэ горитой хохидол ушарууһан болоно ха юм.

Иимэ шухала асуудалда тэрэ үеын республикын хүтэлбэри болон эрдэмтэдэй ниигэм хала булар, ехэ гүнзэги бодомжоһугүйгөөр хандаа. Эндэ монгол тээшэ буряад үгүүлэлы тон дүтэ болгохо талаар һайн һанаатай нэдэлгэ хэгдэнэ байжа болоо. Тээд... Мүн латиницада ороод байхадаа, буряад һурагшадай хари хэлэнүүдые үзэлгэдэ ехэ туһа болохо байгаа гэжэ һанагдана.

Саашадаа хори-буряадуудай хэлэндэ ороходоо, буряад хэлэнэй хүгжэлтэ дардам харгыда гараһан байна. Захиргаанай, хэрэгэй саарһануудай хэлэ хүгжөөх, оршуулгын, илангаяа элдэб эрдэмэй номуудые буряад хэлэндэ оруулха талаар горитой алхам хэгдэжэ, саашадаа буряад хэлэмнай бүхы талаараа хүгжэн һалбарһан байгаа. Мүн һуралсалай номуудые оршуулха талаар ехэ урагшатай алхамууд хэгдэжэ, хургуулин бүхы номуудые түрэлхи хэлэн дээрээ үзэхэ арга боломжо буряад үхибүүн бүхэндэ олгодоһон байна.

Тээд тогтоод байһан иимэ байдалда һаад тойбо таталган хоридохи зуун жэлэй табяад онуудай һүүл багһаа захалаад, далаад онуудта дээдынгээ хэмжээндэ жэншэдгүй хүржэ, буряад хэлые хорифонттой адли хэмжээнүүд бэлүүлгэдэжэ эхилээ хамнай.

Тиигэжэ хоридохи зуун жэлэй жараад онуудһаа эхилжэ, буряад түрэлхидэй олонхын үхибүүдэ буряад хэлэ үзэдэггүй ангида үгэлые ордолодог болоо. Бишые бага ябаад, һонор шэхээрэ дуулаһан, хоёр нодөөрөө хараһан байнаб. «Буряад хэлэнэй хэрэгтэй юумэнинь үгы! Ород хэлэ һайнаар үзөөд, дээдэ хургуулида орогты!» гэжэ үхибүүдтээ зааха олон ушарнууд ха-

хаангүй дэлгэрээд байһан юм. Эндэ нэгэл ажаглалта хэмээр. Арадай өөрөө хүсөөгүй һаа, түрэлхи хэлэн гээшыень ажабайдалһаа түрижэ эхилхын огто аргагүй!

Энэ ушарта бүлэ гээшэ улам горитой үүргэ дүүргэхэ ёһотой. Гансал бүлын оршон соо хүүгэдые би буряадби гэжэ залан шуудаар хүмүүжүүлхэ, эхынь шуһан соо үгтэһэн ойлгомжонуудые баталан бэхижүүлхэ аргатай. Хэлэ нэргээлгын, хүгжөөлгын хэрэгтэ бүлын гол һурунуудай нэгые эзэлэгүй һаа, энэ нангин хэрэг урагшагүйдэхэ хараатай шуу. Тиигэжэ хэлээ нэргээ үзэлгые бүлэ соһоо эхилхэ хэрэгтэй.

Энэ хэрэгтэ бодото тэдхэмжэ болохо зүйлнүүдые, элдэб һуралсалай номуудһаа захалаад, ядахын сагта ажабайдалай үе бүхэндэ һайнаар, тон хэрэгтэйгээр тааруулагдаһан буряад-оруд ярянаы словарьнуудые гаргаха тон шухала. Ород-англи-буряад словарь гаргаһыень хараад, би хара буугаа һэм. Түрэлхи хэлэн тухайгаа нэн түрүүн бодомжолдоггүй юм гү? Жэшэнь, үдэрэй нэгэ, хоёршые үгыень хадуужа абахада, тархышы бэлэн лэ даа...

КПСС-эй Буряадай обкомой бюорогой далаад оной тэн багаар абаһан шидхэбэриие манай арад үсэд нэтерүүгээр буруушаагаагүй юм. Саг тиихэдэ ондоо байгаа хамнай. Тиигэжэ манай түрэлхи хэлэн уран зурагай болон физкультурын хэшээлнүүдтэй адлидхагдажа захалһан байгаа. Зүгөөр эндэ Буряадай обкомой хүтэлбэрин залан шууд ордолгоһоо, эдэбхиһээ уламжалһан, тус шидхэбэриие бусадһаа түрүүн баталан абаһан байна. Тиигэжэ байжа, бултанай урда гаража ябаад гүйтэһын үрэ мүнөө жэншэдгүй тодоржо байна.

Зүгөөр үнэн байһанаа гэршэлэн, энэ шидхэбэриие КПСС-эй ЦК-гай заабаригүйгөөр абтаагүй байжа гэжэ тэмдэглэе, тиигэжэ горитой алдуу, эндүү гаргажа бү орхи.

Тиихэдэ манай аймаг бүхэн руу энэ муухай шидхэбэриие бүдүүлгээр, бодотоор ажабайдалда нэбтэрүүлхэ зорилготойгоор партиин обкомой эльгэмэлнүүд шэглүүлгэдэжэ, хэчины тон залан шуудаар, хэчины хайша хэрэгээр партиин тус бүдүүлг заабарие бэлүүлэе. Нэгэ үгөөр хэлэхэдэ, хүн бүхэнэй һэшхэлэй байдалаар болһон юм аабза. Тээд энэ шидхэбэриие буруушаажа ябаһан зон тэдэнэй дунда байгаа гэжэ би дуулаагүйб.

КПСС-эй Буряадай обкомой бюорогой шидхэбэриие буруушаажа, бүгэдэ ниитын нэгшые хүдэлөөн, үлүү гарахадаа, аалиншы шэбэнэн дуулаагүй хамнай даа. Гансал партиин обкомдо болһон суглаан дээрэ энэ шидхэбэрин ашаар буряад арадай хэлые үгы хэлгын эхин табигдаба гэжэ үсөөн тоото зон мэдэрэн хэлэһэн байха. Лаб минии мэдэһэн тиимэ хүмни - Цырендулма Цыреновна Дондогой болоно.

Тэрэ үедэ олон буряад угсаатан суглараад, суглаа үнэржэжэ байхадаа, ондоо яһатанай нэгшые хүнэй байбал тэрэ зүблөөгөө ород хэлэн дээрэ заабол үнэржэжэ ёһотой гэнэн хэнэйшыеб буулгаһан эрилтые буряад угсаатан жэншэдгүй бэлүүлгэдэ байгаа. Гадна хаанашы, автобус, трамвай соошы, дэлгүүр, клуб соошы буряадуудай гэнтэ өөрынгөө хэлэн дээрэ ярилдажа захалбалны, «Болигы! Ородоор хөөрэлдэгты!» гэжэ зандарха сэнэгтэй агуу ород арадай түлөөлгөшэд олдодог, соёлойнгоо, хүн шанарайнгаа талаар оборхон байһанаа баталдаг һэн. Энэ ушарта буряад арадай юрэнхы үндэр соёлтой байһаниинь һүүлэй һүүлдэ

өөһэдтэнь лэ муу юумэ хээ. Эдэ бүгэдэ хэлэнэймнай доройтоходонь, горитойгоор нүлөөлөө бшуу.

Үнэрһэн зуун жэлэй далаад онуудай хоёрдохи хахадһаа буряад хэлэ үзэлгын хэм хэмжээн горитойгоор доошолоо гэжэ мэдэрхэ хэрэгтэй. Гадна энэл үеэр хэлэнэймнай нэрэ хүндэ, омог доруун байлга улам доройтожо байгаа. Үшөө үлөөд байһан буряад хэлэ барагаар үзүүлдэг хургуулинуудтань, һуралсалай эмхинүүдтэ хайша хэрэгээр буряад хэлэ заалгын, нүдэ борлуулан шуугатай, шурхираатай хэмжээ ябуулганууд хаа- хаангүй бэлүүлгэдэжэ захалһан байха юм.

Энэ талаар мүнөөнэй байдал ямар бэ гэжэ хэлэһэнэйшые үлүү. һайнаар хараад, урмаяа хухараад, нүдэнэйнгөө нэлбоһо эжлүүдгүй гоожуулаһаа ондоо юм байхаб?! Иимэ болоод байхадань, хэлэ бэшгэй, уран зохёолой хэрэг шэнжэлгэ одоол гүйхэн, далайсагүй болоно, энэ хэрэг бэлүүлхэ кадрнуудшые жэжэ түхэлтэй байна.

Мүнөө түрүүн табигша дурад-халнуудтаа дахин бусахамни.

Буряад хэлые ород хэлэнэй бодотоор адли, тэгшэ болгожо, хаа-хаангүй үзэдэг болгохо. Тиихэдэ үндэһэ яһатанай илган байха ёһогүй. Булта адли эрхэтэйгээр ород болон буряад хэлээ сүм шуудалха зэрэгтэй. Эдэ хоёр хэлые гүрэнэй гэжэ бултадаа баталаа хамнайбди. Саашадаа гүрэнэй албанда ороһон хүн бүхэн, байдалай тогтоникотор, тусхай шаггалта барижа ёһотой. һонинууд, номууд болон буряад хэлэ үзэлгын, уран зохёолтой үргэнөөр танилсалгын талаар методическа заабаринууд болон бусад буряад хэлэн дээрэ барлагдан гарадаг бүхы эблэлнүүдые наринаар шэлэн оложо, гүрэнэй, федеральна хэмжээндэшые өөрынгөө харгалзалга доро оруулха, мүнөөр хангаха зэрэгтэй.

Эндэ, хоридохи зуун жэлэй хүлгөөтэ ерээд онуудай һонин үедэ үргэнөөр баримталагдажа байһанаа, мүнөө хирэдэ мартагдажа захалһан нотаг нотагай титулынэ нацинүүд тухай ойлгосые нэргээжэ шухала. Тиихэдэ энэ талаар федеральна тусхай хуули баталагдан абтажа, удаань нотаг нотагай парламентнуудаар дуурагдажа зэрэгтэй. Тэрэнэй гол удха хадаа иимэ байха ёһотой.

Россиин Федерациин республика, хизаар, область, округ бүхэндэ титулынэ нацинүүд гэнэн ойлгосые оруулха. Тиигэжэ эдэ нотагүүдта олонхые түлөөлһэн гү, али үндэһэн, эртэ урда саһаа хойшо ажаһууһан арадуудыен титулынэ нацинүүд гэжэ сонсохо. Тиихэдэ тиигэжэ мэдэрэгдэһэн арадууд алишые талаараа адли тэгшэ эрхэнүүдтэй байха. Илангаяа хэлэнүүдэй талаар... Ондоо арадуудай эрхэ, түлөөлгэнүүд федеральна Конституцияр болон Хуулинуудаар наринаар хангагдаха болон тодорхойлогдохо.

Иимэ хуулин абтаад байбал, асари ехэ ажал хээ, гол түлэб урданайнгаа байдалы дахин нэргээжэ талаар горитой хүшлэлгэ гаргаха зэрэгтэй болохо байнабди. Нэн түрүүн элдэб һуралсалай номууд, методическа заабаринууд, уншаха уран зохёол тон элбэгээр хэрэгтэй болохо.

Гадна бүри ороо асуудал кадрнуудта хабаатай байха. Эвенк хэлэ заадаг багшанарһаа үсөөнөөр буряад хэлэ заадаг багшанар гаргагдадаг болошонхой байна ха юм. Юундэ тиимэ болооб гэжэ ойлгохоёо холошые ошоһонтой дэмы. Минии һанахада, энэ ушарта федерациин талаһаа мүнөөр һомололго гол баримта болоно гэшэ ха.

Гадна буряад хэлэ үзэхэ эрмэлзэдэг хургуули һая дүүргэгшэд тон үсөөн болоо гэжэ ажагламаар.

Холо, ойрын суурятай, шуугатай шурхираатай хэмжээ ябуулгануудые үнэрлэгөөр хэлэнэй түлөө бүгэдэдөө тэмсэнэбди гэжэ гээшэ хайша хэрэг, нүдэ борлуулһан ябадал болоно гэ-

шэ. Жэлэй нэгэ бэшэжэ шадаха зондо диктант дурадхалгаар шидхэгдэхэ хэрэг бэшэ. Мүнөө тогтоод байһан хэлэнэймнай ахир байдал тон гүнзэги удхатай, шалтагаантай. Үдэр бүхэнэй эсшэ сусаагагүй ажал ябуулгаар лэ хэлэээ зандань үлөөжэ, саашанхи хүгжэлтын замда батаар гаргаха арга бии гэжэ ойлгоно гээшэ гүт, хүндэтэ буряад угсаатан!

Үшөө гадна зарим зон хэлэнэйгээ муу байдалда ороһоние буруушааха, тэрэнһээ гадуур бүдүүлгээр юншые болоогүй гэжэ тоолоод ябая гэжэ мэдүүлхэ сэнэгтэй байна гээшэ.

Манай хэлэнэйнгөө түлөө тэмсэлдэмнай ёһотой түшэг, тулгуури болохо буряад хэлээ нангинээр сахиха байдаг буряад хүдөө нотагүүднай байна ха юм. Тэдэнэй нөөс арга боломжонуудые нарибшалан элирүүлжэ, тус угаа шухала хэрэгтээ элсүүлхэ байһамнай жэншэдгүй.

Гадна манай урда одоол дуураан абамаар бодото нэгэ жэшээ бии. Тэрэ хадаа миллиард хахадһаа үлүү зонтой Хитад орондо нэгэ рабжуунһаа үлүү сагай хугасаа соо амидаран гараһан Шэнхээнэй буряадууд болоно. Тэдэ угсаатманай ёһо заншалнуудаа, хэлээ отто алдангүй гараһан байна бшуу. Тиимэһээ түрэл хэлээ нэргээжэ ябадалда тэдэ буряадуудайнгаа жэшээ жэншэдгүй хэрэгтэй, энэ хэрэгтэйгээ тугуудай нэгэн болгоёл, буряад хүн гээшэ хүсөө һаа, ямаршые бэрхшээлнүүдые дабажа болохол гэжэ тоолоёл!

Гадна үшөө нэгэ жэшээ дээрэ тогтохонни. Минии нүхэр Игорь Николаевич Даниловый хубүүниинь буряад хэлэнэй словарьнууд болон бусад номуудай туһаламжаар түрэлхи хэлээ шуудалжа, мүнөө хирэн бүри номхонуудые уншажа эхилээ. Тэрэ хубүүн Хитада һурадаг юм. Ондоо яһанай нүхэдэйнгөө юундэ буряад хэлээ мэдэнгүйбши гэжэ халаха һандахагүйдэнь хамсыгаа шуужа, хэлээ үзэхые ехэл оролдоо. Энэнэйнгээ хажуугаар тэрэ бэлигтэй хубүүниинь хитад, монгол, хальмаг хэлэнүүдые мүн лэ мэдэхэ болоо.

Энэнһээ онсолходо, манай ниигэмдэ олон хэлэ үзүүлэхэдэ, хүүгэд эсэнэ су-сана гэнэн һанамжа үшөө совет үеһөө һабагшатай. Харин үнэн дээрээ олон хэлэ мэдэдэг болохо бүрээ хүнэй юрэнхы хараха үргэдэнэ, мэдэсэнэ баяжана бшуу.

Энэ хэрэгтэмнай ори ганса буряад һонимной, тэрэнэй «хушалта» доро байһан ори ганса сэтгүүлнай, телевидени болон радио энэ талаар горитой үүргэтэй. Жэшээлхэдэ, радио болон телевиденидэ ганса буряад хэлэн дээрэ дамжуулдаг тусхай канал бии болгохо шухала.

Гадна мунөө үе сагай гайхалтай арга боломжонуудые үргэнөөр хэрэглэхэ шухала. Интернеттэ тусхай сайтнуудые байгуулха, компьютерай тусхай программануудые зохёожо, буряад хэлэн дээрэ жэншэдгүйгөөр бэшэхэ болон уншаха дүүрэн арга боломжо хангаха шухала. Жэшээлхэдэ, сайтнууд дээрээ ород-буряад ярянаы словарьнуудые толилох, бэээ алтаад хэлээ үзэхэ арга хүн бүхэндэ олгоһон программануудые зохёожо толилох хэрэгтэй.

Хэлэ заалгын шухала хүдэлмэридэ һананайнгаа амаралтада гараһан багшанарые шадал, туха соонь элсүүлхэ хэрэгтэй. Хэлэ заалгы шэнэ шатада гаргаха, буряад хэлэнэй дорьбожохо хэрэгтэ Эрдэм һуралсалай яам тон бага үүргэ дүүргэнэ гэхэ байнаб. Нэн түрүүн буряад хэлэ заалгын сагые ехэ болгохо, буряад хэлые ород хэлэнэй адли, тэгшэ болголгы гүйсэдөөр хангаха, «Бэлиг» гэжэ эблэлые бүри һайнаар хүдэлхыень бадахыа, тиигэжэ бодото һуралсалай номуудые, методическа заабаринуудые, уран уншалгын ботинуудые болон бусад литература хүрэхэ соонь гаргуулха, тон шухала кадрнуудые хүмүүжүүлгын хэрэгые үдэр бүрингөө ажалай гурим болгохо, ори ганса хүниие тус асуудалаар ажал ябуулхыень табяад

байха бэшэ, харин бүхэли таһаг гү, али управлени бии болгохо шухала.

Соёлой яам баһал шухала үүргэтэй. хургуули, хүүгэдэй сэсэриг бүридэ, хүгжэмэй болон искусствын хүүгэдэй эмхи зургаан бүхэндэ буряад хэлэ үзэлгэдэ нүлөөлхэ шэнэ соёлой хүдэлмэрин аргануудые оложо, нэбтэрүүлхэ ёһотой болоно ха юм. Энэ ажалдань буряад хэлэтэй кадрнууд онсо үүргэ дүүргэхэ аргатай. Харин соёлой академидэ энэ талаар юншые хэгдэнэгүй.

Саашан хэлэхэдэ, нэн түрүүн буряад драмын, хүүхэлдэйн театрнууд, мүн филармони, оперо болон баледэй театр жэнхэни буряад хэлэн дээрэ гаргадаг спектакльнууд болон бусад хэмжээ ябуулгануудаа саашаа болохо бүрээ улам эдэбхитэйгээр, олоор гаргадаг боложо, хэлэ нэргээлгын хүндэ хэрэгтэ өөһэдынгөө нэмэри оруулха уялгатай байһанаа ойлгохо зэрэгтэй байһал даа. Харин мүнөө тус соёлой зургаануудай репертуар сооһо жэнхэни буряад спектакльнууд улам хомор боложол байна.

Хэлэ нэргээлгын нангин хэрэгтэ манай гэгээн дасанууд горитой нүлөө үзүүлхэ байна. Нэн түрүүн хэлэнэй үүргэ тухай ябуулагдаха хэмжээ ябуулгануудаараа. Хоёрдохинь, хэлэ үзэлгын хэрэгтэ сэхэ туһалха аргатай. Тиихэдэ дасан бүхэнэй дэргэдэ амаралтын үдэрэй хургуулинуудые нээхэ байна. Угышые һаа, хэлэ үзэлгын курсануудые өөһэдынгөө дали доро абаха аргатай. Гурбадахинь, дасануудта маани болон тарнинуудые түбэд хэлэнһээ буряад хэлэндэ оршуулха хэрэг саашадань үргэлжэлүүлхэ шухала. Дүрбэдэхинь, аргатай байбал мангыншые туһаламжа үгээбэл, гансал зоний һайшаалда хүртэхэ байгаа.

Буряад хэлэ нэргээжэ ябадалда гүрэн түрын хабаадалсаа, дэмжээгүйдэ юншые туйлагдахагүй гэжэ, хүндэтэ уншагшад, ойлгохо ёһотой. Юуб гэхэдэ, гүрэн түрын үмэнзһөө дэмжэлгэ хэрэгтэй юм бэээ.

Тусхай программын ёһоор мүнэн гаргашын хэгдээгүй һаань, мүртэй юумэн бүтэхэгүй байна. Тиимэһээ республикын Толгойлогшо Вячеслав Владимирович Наговицында хандажа, энэ талаар хэмжээнүүдые абажа хайрлыг гэжэ доро дохин гуйнаб.

Хэлэ гээлгын хэгжэ хадаа амяараа арад байһанаа баримталхагүй, би буряадби гэгэн омого алданһан үйлөөр захилдаг гэжэ бү мартаһан! Харин мүнөө хирэн манай олон залуушуул хари гүрэн худар гэдэргээ харангүйгөөр зорино. Тиигэжэ буряад угсаатание бусад арадуудһаа онсолон илгаруулдаг байһан нотагтаа үнэн байлга хэндэшые хэрэгтэй ойлгосо болошоно. Энэ ушарта Тоонто гэгэн ойлгосые үргэнөөр баримталха хэрэгтэй гэжэ һанагдана.

Хэлэн гээшэ ямаршые арадай арад зандаа байлгын гол арга, нүхэсэл мүн. Хэлэгүй болһон арад сагай гүн соо бодото нэрэээ алдажа, нэрэгүй ныхыгэнүүд болоно гээшэ. Хэлэнэй зала-ран унтархадань, тэрэ арадай соёл, ёһо заншал, уран зохёол, хүн шанарайн тусхай гансал энэ арадта хабаатай шэнжэ, шанар нэн түрүүн гээгдэнэ.

Тиимэ юумэнэй болохогүйнь ту-лада, зүбшөөд үзэхэмнай гү, хэлээ алдажа байһан буряад угсаатан? Гүрэн түрыншые дуулахаар юумэн боложо магад бэшэ ха гү?

Манай ханахада, бүгэдэ арадай ниитэ үргэн хүдэлөөнэй эбхэрэн бодо-болнь, засагайшые зургаанууд байһанаа хүдэлхэ баатай болохо байһаниинь жэншэдгүй гээшэ. Тиимэһээ «Намһаа саагуур, наранһаа наагуур!» гээд бү һууял, һанамжа, дурадхалнуудаа оруула! Олоной хэлсэнэн олзотой гэдэг ха юм...

Цыдын ЦЫРЕНДОРЖИЕВ, уран зохёолшон, сэтгүүлшэн.

Понедельник, 4

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00 НОВОСТИ
07.10 Х/Ф "КРЕПКИЙ ОРЕШЕК"
08.55 Х/Ф "КУБАНСКИЕ КАЗАКИ"
11.15 Х/Ф "ОФИЦЕРЫ"
13.15 Д/С "РОМАНОВЫ"
14.15 Х/Ф "МОСКВА СЛЕЗАМ НЕ ВЕРИТ"
17.10 ЮРИЙ АНТОНОВ, ГРУППА "ЛЮБЭ", ЛЕОНИД АГУТИН, АНЖЕЛИКА ВАРУМ, ТОТО КУТУНЬО В ПРАЗДНИЧНОМ КОНЦЕРТЕ
19.00 "ЛЕДНИКОВЫЙ ПЕРИОД"
22.00 "ВРЕМЯ"
23.00 "ДОСТОЯНИЕ РЕСПУБЛИКИ: МАРК БЕРНЕС"
01.00 Х/Ф "ПОКЛОННИЦА"
03.00 Х/Ф "МОРЕ ЛЮБВИ"
05.10 "КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"

«РОССИЯ»

06.00 Х/Ф "СВАТОВСТВО ГУСАРА"
07.25 Х/Ф "СЕМЬ НЯНЕК"
09.00 Х/Ф "МУЖИКИ!.."
11.00 "ИЗМАЙЛОВСКИЙ ПАРК" (16+)
12.55, 15.20 Х/Ф "ТОЛЬКО О ЛЮБВИ"
15.00, 21.00 ВЕСТИ
21.30 Х/Ф "ЛЕГЕНДА №17"
00.05 Х/Ф "ПОДСТАВА"

КУЛЬТУРА

08.00 "ЕВРОНЬЮС"
11.00 Д/Ф "КАЗАНСКАЯ ИКОНА БОЖИЕЙ МАТЕРИ"
11.35 Х/Ф "ИСТРЕБИТЕЛИ"
13.10 "БОЛЬШЕ, ЧЕМ ЛЮБОВЬ"
13.50 "РОССИЯ, ЛЮБОВЬ МОЯ!"
14.20 КОНЦЕРТ "ЛЮБО, БРАТЦЫ, ЛЮБО..."
15.20 Х/Ф "ДОКТОР АЙБОЛИТ"
16.30 КЛАССИКА ОТЕЧЕСТВЕННОГО НАУЧНО-ПОПУЛЯРНОГО КИНО
17.10 Д/Ф "АНДРЕЙ МИРОНОВ. "СМОТРИТЕ, Я ИГРАЮ..."
17.50 СПЕКТАКЛЬ "БЕЗУМНЫЙ ДЕНЬ, ИЛИ ЖЕНИТЬБА ФИГАРО"
20.45, 02.40 "ПО СЛЕДАМ ТАЙНЫ"
21.30 "В ГОСТЯХ У ЭЛЬДАРА РЯЗАНОВА"
22.40 Д/Ф "ПОСЛЕДНИЙ ПОДДАННЫЙ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ. АНДРЕЙ ШМЕМАН"
23.25 Х/Ф "СВОЙ СРЕДИ ЧУЖИХ, ЧУЖОЙ СРЕДИ СВОИХ"
01.00 "БУЛАТ ОКУДЖАВА. ЦЕЛЫЙ ВЕК ИГРАЕТ МУЗЫКА"
01.45 "ВСЛУХ". ПОЭЗИЯ СЕГОДНЯ
02.25 М/Ф "ПРЕЖДЕ МЫ БЫЛИ ПТИЦАМИ"
03.25 ФОРТЕПИАННЫЕ ПЬЕСЫ П.И. ЧАЙКОВСКОГО

АРИГ УС

07.00 "ВСЯ БУРЯТИЯ" (12+). ПОГОДА
07.30 МУЛЬТФИЛЬМ

07.40 "ИНСТРУКЦИЯ" (6+). ПОГОДА
08.00 "НА НОЧЬ ГЛЯДЯ" С А. ЛЕВАНТУЕВЫМ (16+). ПОГОДА
09.00 "ДОМ-2 LITE" (16+)
10.00 "КОМЕДИ-КЛАБ" (16+)
14.00, 20.00 "КОМЕДИ-КЛАБ" В ЮРМАЛЕ (16+)
19.30 "УЛАН-УДЭ": "ИНСТРУКЦИЯ". "НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ" (16+). ПОГОДА
19.45 МУЛЬТФИЛЬМ (12+)
22.00 NEZLOVIN. КОНЦЕРТ (16+)
23.00 "ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ" (16+)
00.00 ДОМ-2. ПОСЛЕ ЗАКАТА (16+)
00.30 Х/Ф "ЛИЦЕНЗИЯ НА БРАК"

ТИВИКОМ

06.00, 07.30 "УТРО С "ТИВИКОМОМ" (6+)
"ДОМАШНИЙ ЗООПАРК" (0+). ЗУРХАЙ
"СПАЛЬНЫЙ РАЙОН" (16+). ЗУРХАЙ
Т/С "СПАЛЬНЫЙ РАЙОН"
"УТРО С "ТИВИКОМОМ" (6+). ЗУРХАЙ
"ШКОЛЬНОЕ ТВ" (6+)
13.50 М/Ф
10.30 "ХОЧУ ЗНАТЬ!" (12+)
12.00 Т/С "АВРОРА"
13.00 Х/Ф "ЗАГНАННЫЙ"
14.45 "ДОКАЗАТЕЛЬСТВО ВИНЬ" (16+). ЗУРХАЙ
15.30 Т/С "ВНИМАНИЕ! ГОВОРИТ МОСКВА"
19.00 "ЗОЛОТОЙ ВЕК САН-РЕМО"

(16+). ЗУРХАЙ
20.00 Х/Ф "СВАДЕБНЫЙ ПЕРЕПОЛОХ"
22.00 Т/С "НА ГРАНИ"
00.00 "НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ" (16+)

СТС «БАЙКАЛ»

16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/Ф "КАК ЩЕНОК УЧИЛСЯ ПЛАВАТЬ" (0+), "ДЕДУШКА И ВНУЧЕК" (0+), "ДЕНЬ РОЖДЕНИЯ БАБУШКИ" (0+), "ПРИКЛЮЧЕНИЯ ПИНГВИНЕНКА ЛОЛО"
08.30, 16.00 "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ" (0+)
09.00 М/С "СМЕШАРИКИ" (0+)
09.05 М/С "ПРИКЛЮЧЕНИЯ ВУДИ И ЕГО ДРУЗЕЙ" (6+)
09.30 М/С "КУМИ-КУМИ" (6+)
10.00 Х/Ф "МОЙ ДОМАШНИЙ ДИНОЗАВР"
12.00 "МАСТЕРШЕФ" (16+)
14.00, 15.00, 20.00, 23.05 ШОУ "УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ". "НА ГОА БОБРА НЕ ИЩУТ!"
16.30, 17.30 ШОУ "УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ". "ЛЮДИ В БЕЛЫХ ЗАРПЛАТАХ"
18.30 М/Ф "ТРИ БОГАТЫРЯ И ШАМАХАНСКАЯ ЦАРИЦА"
21.00 Х/Ф "АСТЕРИКС И ОБЕЛИКС В БРИТАНИИ"
00.05 Х/Ф "СОЛИСТ"
02.10 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

06.50 Д/Ф "АНГЕЛЫ И ДЕМОНЫ. ЧИСТО КРЕМЛЕВСКОЕ УБИЙСТВО"
07.40, 09.20, 04.05 "ДОРОЖНЫЙ ПАТРУЛЬ"
09.00, 11.00, 14.00, 20.00 "СЕГОДНЯ"
09.50, 11.20 Х/Ф "ОТСТАВНИК"
12.00 Х/Ф "ОТСТАВНИК-2"
14.25 Х/Ф "ОТСТАВНИК-3"
16.15, 20.20 Т/С "ШЕФ"
00.00 Т/С "ИЗ ЖИЗНИ КАПИТАНА ЧЕРНЯЕВА"
03.50 "ДИКИЙ МИР" (0+)
06.00 Т/С "ЧАС ВОЛКОВА" (16+)

ДТВ

06.00, 08.40, 05.15 М/Ф
06.15 Х/Ф "ЗОЛОТО КОЛЬДЖАТА"
08.00 "ПОЛЕЗНОЕ УТРО" (0+)
09.40, 14.30 Т/С "ГЛАВНЫЙ КАЛИБР"
13.30 "6 КАДРОВ" (16+)
22.00 "УЛЕТНОЕ ВИДЕО" (16+)
22.30 "ПЕРЕЦТОЧКАРУ" (16+)
23.00 "+100500" (18+)
23.30 "СМЕШНО ДО БОЛИ" (16+)
00.00 "АНЕКДОТЫ" (16+)
00.30 "СТЫДНО, КОГДА ВИДНО!" (18+)
01.00 Х/Ф "ТРАНССИБИРСКИЙ ЭКСПРЕСС"
03.00 "СЧАСТЛИВЫЙ КОНЕЦ" (18+)
04.00 "САМОЕ ВЫЗЫВАЮЩЕЕ ВИДЕО" (16+)
05.00 "ВЕСЕЛЫЕ ИСТОРИИ ИЗ ЖИЗНИ" (16+)

Вторник, 5

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 "ДОБРОЕ УТРО"
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05, 05.25 "КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"
10.35 "ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ"
10.45 "ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)
11.55 "МОДНЫЙ ПРИГОВОР"
13.10 "ВРЕМЯ ОБЕДАТЬ!"
13.50 "ДОБРОГО ЗДОРОВЬЦА!" С ГЕННАДИЕМ МАЛАХОВЫМ (12+)
14.40 "ИСТИНА ГДЕ-ТО РЯДОМ" (16+)
15.00 "ДРУГИЕ НОВОСТИ"
15.25 Т/С "ДОМРАБОТНИЦА"
16.15 "САМЫЙ ЛУЧШИЙ МУЖ" (16+)
17.10 "В НАШЕ ВРЕМЯ" (12+)
18.00 "НАЕДИНЕ СО ВСЕМИ" (16+)
19.00 ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
19.50 "ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!" (16+)
20.50 "ПУСТЬ ГОВОРЯТ" (16+)
22.00 "ВРЕМЯ"
22.30 Т/С "КРИК СОВЫ"
00.30 Д/С "ГЕРМАНСКАЯ ГОЛОВОЛОМКА"
02.25 Х/Ф "ВОЗВРАЩЕНИЕ В ГОЛУБУЮ ЛАГУНУ"
04.20 Д/С "НАРОДНАЯ МЕДИЦИНА"

«РОССИЯ»

06.00 "УТРО РОССИИ"
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.00 "ТАЙЗАН"
10.20 "УЛГУР"
10.45 "О САМОМ ГЛАВНОМ"
11.30 "КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ" (12+)
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ
12.30, 15.30, 18.10, 20.40 "ВЕСТИ-БУРЯТИЯ"
12.50, 15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
13.00 Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ"

14.00 "ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ" (12+)
16.00 Т/С "ТАЙНЫ ИНСТИТУТА БЛАГОРОДНЫХ ДЕВИЦ"
17.00 Т/С "СЕМЕЙНЫЕ ОБСТОЯТЕЛЬСТВА"
18.30 Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ-10"
19.30 "ПРЯМОЙ ЭФИР" (12+)
21.50 "СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!"
22.00 Т/С "БЕРЕГА МОЕЙ МЕЧТЫ"
01.40 "ДЕВЧАТА" (16+)

КУЛЬТУРА

07.30 "ЕВРОНЬЮС"
11.00, 16.40, 20.30, 00.40 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
11.15, 01.45 "НАБЛЮДАТЕЛЬ"
12.15, 02.40 Т/С "ПЕРРИ МЭЙСОН"
13.10, 19.40 "ACADEMIA"
13.55 "ЭРМИТАЖ - 250"
14.20 "ОСТРОВА"
15.00 Х/Ф "БЕЛАЯ ГВАРДИЯ"
15.50 Д/Ф "ГИЛБЕРТ КИТ ЧЕСТЕРТОН"
16.00 "САТИ. НЕСКУЧНАЯ КЛАССИКА..."
16.50 Х/Ф "СТАРШАЯ СЕСТРА"
18.30 Д. ШОСТАКОВИЧ. СИМФОНИЯ №8
19.25 Д/Ф "КЕЛЬНСКИЙ СОБОР"
20.45 "ГЛАВНАЯ РОЛЬ"
21.00 "ВЛАСТЬ ФАКТА"
21.40 Д/Ф "РОЖДЕНИЕ ЦИВИЛИЗАЦИИ МАЙЯ"
22.35 Д/Ф "СКАЗКА ЕГО ЖИЗНИ"
23.05 "ИГРА В БИСЕР" С ИГОРЕМ ВОЛГИНЫМ
23.50 КЛАССИКА ОТЕЧЕСТВЕННОГО НАУЧНО-ПОПУЛЯРНОГО КИНО
01.00 Х/Ф "СЕРДЦЕ ВСЯКОГО ЧЕЛОВЕКА"
03.30 "PRO MEMORIA"

АРИГ УС

07.00 "ПЛАНЕТА ШИНА" (16+). ПОГОДА
07.30 ТЭЦ-3 (6+). ПОГОДА

08.25 Т/С "СЧАСТЛИВЫ ВМЕСТЕ" (16+)
08.55 "ИНСТРУКЦИЯ". "ДОМ-2 LITE" (16+)
10.30 "БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ" (16+)
11.30 Х/Ф "Я - ЛЕГЕНДА"
13.30, 14.30, 20.00 "УНИВЕР" (16+)
14.00 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС". "МИРОВЫЕ НОВОСТИ" (16+)
14.15 МУЛЬТФИЛЬМ (12+)
15.30 Т/С "РЕАЛЬНЫЕ ПАЦАНЫ" (16+)
19.00 "УЛАН-УДЭ": "ИНСТРУКЦИЯ". "НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ" (16+). ПОГОДА
19.15 "ТОЧКА ЗРЕНИЯ" (16+)
19.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+)
20.30 "НЕЗЛОБ" (16+)
21.00 Х/Ф "ДОМ БОЛЬШОЙ МАМОЧКИ"
23.00, 00.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+). ПОГОДА
23.30 "ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ" (16+)
01.00 Х/Ф "МСТИТЕЛИ"

ТИВИКОМ

06.00, 07.30 "УТРО С "ТИВИКОМОМ" (6+)
10.30 "ХОЧУ ЗНАТЬ!" (12+)
06.30, "В ТЕМЕ" (16+). ЗУРХАЙ
07.00 Д/Ф "АРИНА ШАРАПОВА. УЛЫБКА ДЛЯ МИЛЛИОНОВ"
08.00 "УТРО С "ТИВИКОМОМ" (6+). ЗУРХАЙ
09.30, 21.00 Д/Ф "ПОРЯДОК ДЕЙСТВИЙ"
10.00 "В ТЕМЕ" (16+). ЗУРХАЙ
11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00 НОВОСТИ ДНЯ (16+)
11.05 Т/С "АВРОРА"
12.50 М/Ф
13.05 Х/Ф "АРСЕН ЛЮПЕН"
15.45 Х/Ф "РЕЙС 222"
17.05 "ВАШЕ ПРАВО" (16+). ЗУРХАЙ
17.30 "ДОМАШНИЙ ЗООПАРК" (0+)
18.00 Т/С "ТАЙНЫ СМОЛВИЛЯ"
18.50 "ДОКАЗАТЕЛЬСТВО ВИНЬ" (16+). ЗУРХАЙ
20.05 Т/С "АНАТОМИЯ СТРАСТИ"

22.00 Т/С "ВИРТУОЗЫ"
23.30 "ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ" (16+). ЗУРХАЙ
01.00 НОВОСТИ ДНЯ (16+). ЗУРХАЙ
01.30 "НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ" (16+)

СТС «БАЙКАЛ»

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/С "СМЕШАРИКИ" (0+)
06.40 М/С "ВЕСЕЛЫЕ МАШИНКИ"
07.00 М/С ПАРЯЩАЯ КОМАНДА"
07.30 М/С "КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛШЕБНИЦ" (12+)
08.00, 01.30 "6 КАДРОВ"
09.00, 13.30, 00.00 "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ" (0+)
09.30, 21.00 Т/С "МОЛОДЕЖКА"
10.30 Х/Ф "АСТЕРИКС И ОБЕЛИКС В БРИТАНИИ"
12.35 Т/С "ДАЕШЬ, МОЛОДЕЖЬ!"
14.00, 18.30 Т/С "ВОРОНИНЫ" (16+)
19.00, 20.30 Т/С "ДВА ОТЦА И ДВА СЫНА"
19.30 Т/С "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ".
20.00 "ВОСЬМИДЕСЯТЫЕ" (16+)
22.00 Х/Ф "АСТЕРИКС И ОБЕЛИКС ПРОТИВ ЦЕЗАРЯ"
00.30 "КИНО В ДЕТАЛЯХ"
01.45 Х/Ф "КОРОЛЬ ВЕЧЕРИНОК"
03.35 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

ПРОИСШЕСТВИЕ"
17.25 "ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА" (16+)
18.40 "ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ" С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ" (16+)
20.30 Т/С "ШЕФ-2"
22.25 Т/С "ПЯТНИЦКИЙ. ГЛАВА ТРЕТЬЯ"
00.15 "СЕГОДНЯ. ИТОГИ"
00.35 Х/Ф "ПО ПРАВУ"
02.25 "ГЛАВНАЯ ДОРОГА" (16+)
03.00 Д/С "ЛУЧШИЙ ГОРОД ЗЕМЛИ"
03.55, 06.40 "ДИКИЙ МИР" (0+)
04.30 ФУТБОЛ. "МАНЧЕСТЕР СИТИ" (АНГЛИЯ) - ЦСКА (РОССИЯ). ЛИГА ЧЕМПИОНОВ УЕФА. ПРЯМАЯ ТРАНСЛЯЦИЯ

ДТВ

06.00, 07.00, 05.45 М/Ф
06.30 "УДАЧНОЕ УТРО" (0+)
08.00 "ПОЛЕЗНОЕ УТРО" (0+)
08.40, 11.30, 18.30, 00.00 "АНЕКДОТЫ" (16+)
09.00 "ОБМЕН БЫТОВОЙ ТЕХНИКИ" (0+)
09.30 Х/Ф "КРИМИНАЛЬНЫЙ КВАРТЕТ"
12.00 "6 КАДРОВ" (16+)
13.00 Т/С "ОПЕРА. ХРОНИКИ УБОЙНОГО ОТДЕЛА-2"
15.00, 19.30, 23.30 "УЛЕТНОЕ ВИДЕО" (16+)
16.00, 20.30 "ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ" (16+)
16.30, 17.00, 17.30 "ВНЕ ЗАКОНА" (16+)
18.00 "ИХ РАЗЫСКИВАЕТ ПОЛИЦИЯ" (16+)
22.00 "КВН. НА БИС" (16+)
22.30 Т/С "СВЕТОФОР"
00.30 "ГОЛЫЕ И СМЕШНЫЕ" (18+)
01.00 "УДАЧНАЯ НОЧЬ" (0+)
01.30 "СЧАСТЛИВЫЙ КОНЕЦ" (18+)
02.00 Х/Ф "ЗОЛОТО КОЛЬДЖАТА"
03.45 "САМОЕ ВЫЗЫВАЮЩЕЕ ВИДЕО" (16+)
04.40 Д/С "АВИАКАТАСТРОФЫ"

НТВ

07.00 "НТВ УТРОМ"
09.35, 11.20 Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА"
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 "СЕГОДНЯ"
11.55 "ДО СУДА" (16+)
12.55 "СУД ПРИСЯЖНЫХ" (16+)
14.25 "СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ" (16+)
15.35 Т/С "ДЕЛО ВРАЧЕЙ"
16.30, 19.30 "ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ"

Среда, 6

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 "ДОБРОЕ УТРО"
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05, 05.25 "КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"
10.35 "ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ"
10.45 "ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)
11.55 "МОДНЫЙ ПРИГОВОР"
13.10 "ВРЕМЯ ОБЕДАТЬ!"
13.50 "ДОБРОГО ЗДОРОВЬЦА!" С ГЕННАДИЕМ МАЛАХОВЫМ (12+)
14.40 "ИСТИНА ГДЕ-ТО РЯДОМ" (16+)
15.00 "ДРУГИЕ НОВОСТИ"
15.25 Т/С "ДОМРАБОТНИЦА"
16.15 "САМЫЙ ЛУЧШИЙ МУЖ" (16+)
17.10 "В НАШЕ ВРЕМЯ" (12+)
18.00 "НАЕДИНЕ СО ВСЕМИ" (16+)
19.00 ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
19.50 "ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!" (16+)
20.50 "ПУСТЬ ГОВОРЯТ" (16+)

«РОССИЯ»

06.00 "УТРО РОССИИ"
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.00 "1000 МЕЛОЧЕЙ"
10.45 "О САМОМ ГЛАВНОМ"
11.30 "КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ" (12+)
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ
12.30, 15.30, 18.10, 20.40 "ВЕСТИ-БУРЯТИЯ"
12.50, 15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
13.00 Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ"
14.00 "ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ" (12+)
16.00 Т/С "ТАЙНЫ ИНСТИТУТА БЛАГОРОДНЫХ ДЕВИЦ"

17.00 Т/С "СЕМЕЙНЫЕ ОБСТОЯТЕЛЬСТВА"
18.30 Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ-10"
19.30 "ПРЯМОЙ ЭФИР" (12+)
21.50 "СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!"
22.00 Т/С "БЕРЕГА МОЕЙ МЕЧТЫ"
00.45 "СПЕЦИАЛЬНЫЙ КОРРЕСПОНДЕНТ"
01.50 Д/Ф "КТО НЕ ПУСКАЕТ НАС НА МАРС?"

КУЛЬТУРА

07.30 "ЕВРОНЬЮС"
11.00, 16.40, 20.30, 00.45 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
11.15, 01.55 "НАБЛЮДАТЕЛЬ"
12.15, 02.55 Т/С "ПЕРРИ МЭЙСОН"
13.10, 19.40 "ACADEMIA"
13.55 "КРАСУЙСЯ, ГРАД ПЕТРОВ!"
14.20 Д/Ф "ЧТО НАША ЖИЗНЬ... ПУШКИН, ЧАЙКОВСКИЙ"
15.00 Х/Ф "БЕЛАЯ ГВАРДИЯ"
15.50 Д/Ф "ИВАН АЙВАЗОВСКИЙ"

16.00 "ВЛАСТЬ ФАКТА"
16.50 Д/Ф "РОЖДЕНИЕ ЦИВИЛИЗАЦИИ МАЙЯ"
17.50 Д/Ф "ФАНТОМЫ И ПРИЗРАКИ ЮРИЯ ТЫНЯНОВА"
18.30 "ВЛАДИМИР ЮРОВСКИЙ ДИРИЖИРУЕТ И РАССКАЗЫВАЕТ..."
20.45 "ГЛАВНАЯ РОЛЬ"
21.00 "АБСОЛЮТНЫЙ СЛУХ"
21.40 Д/Ф "ХРИСТОФОР КОЛУМБ В ПОИСКАХ НОВОГО МИРА"
22.35 "ГЕНИИ И ЗЛОДЕИ"
23.05 Д/Ф "ПОСЛЕДНЯЯ ГАСТРОЛЬ ДЖО ДАССЕНА"
23.50 КЛАССИКА ОТЕЧЕСТВЕННОГО НАУЧНО-ПОПУЛЯРНОГО КИНО
00.25 Д/Ф "ОЛИНДА. ГОРОД МОНАСТЫРЕЙ"
01.05 Х/Ф "СЕРДЦЕ ВСЯКОГО ЧЕЛОВЕКА"
03.45 Д/Ф "ГИЛБЕРТ КИТ ЧЕСТЕРТОН"

АРИГ УС

07.00, 23.00, 00.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКС-

Барас ХАЛЗАНОВАЙ мүнхэ дурасхаалда

ЗҮРХЫМНИ ХҮЛГӨӨНЭН ЗОХЁОЛНУУД

Тэрэ үедэ 5-6 классай нурагша ябааб. Зунай амаралтын саг, тиймэнээ сүлөөтэйшг болоходоо, үдэшин кинодо ошохо зүбшөөл эжыһээн абааб. "Мартагдаһан элинсэгүүдэй хүлдэ һүүдэр" ("Тени забытых предков") гэнэн фильм хараад, бүхэли хүниндөө ондоо дэлхэйгээр ниидэжэ зүүдэлбэб. Танигдаагүй аад, юундэшеб тон дүтөөр наһагдаһан хүнүүдтэй уулзажа байһанаа зүүдэндээ харааб. Тэрэ гэнэнһээ хойшо үнөөхи киногойнгоо үйлэнүүдые дахин, дахин наһаандаа оруулаад, унтахадаа, баһал ниидэжэ зүүдэлдэг байгаа. Энэ фильм суута кинорежиссёр Сергей Параджанов буулгаһан гэжэ һүүлдэ, Эрхүүгэй университетэй оюутан болоходоо, мэдээ бэлэйб. Үндэр искусствын жэгтэй нюуса, эди шэдитэ хүсэн энэл даа.

Бурядаймнай элитэ хүбүүн, кинорежиссёр, поэт Барас Халзанов нэгэ шүлэг соогоо иигэжэ бэшэһэн байдаг:

Уһа дагажа хойноһоонь арилха гүб?

Бу мэдэе. Үүлэ дагажа хойноһоонь арилха гүб?

Бу мэдэе. Һалхи дагажа хойноһоонь арилха гүб? Бу мэдэе.

Һара дагажа хойноһоонь арилха гүб?

Бу мэдэе. Энэ дэлхэйһээ буужа ябашаһан Элинсэг хулинсагаа дагаһамни дээрэ.

Абамни тэндэ. Мэндэ... Эжымни тэндэ. Мэндэ... (Сагай дүхэриг. Буряад шүлэгэй антологи. 1998, н.48)

Энэ шүлэгийн үншаад, гэнтэ эдир наһандаа бусаһан мэтэ, жэгтэй тэрэ зүүдэнэйм нюуса үдхэ элирһэн мэтэ болоо һэн: ондоо дэлхэйдэ элинсэгүүдэйнгээ һүүлдэ һүүдэртэй уулзаа бэшэ гүб?! Наһа бараһан эсэгээ үгылһэн үхибүүнэй "таһархаар нарийхан утаһан" шэнги гунигтай мэдэрэлье ямар хурсаар поэт зураглаа гэшэб:

...Доботоно газар тэнгэри хоёрой тэг дунда Долоон добо дошо. Харахадал эшэги гэрнүүд. Абамни тэрэл эшэги гэрнүүдэй нэгэндэ Ажаһууна гэжэ мэдэрнэб...

Абамни амиды тэрэл зандаа, бэээрээ хүнгэн Аамайн-аамайн урдаһаам гаража ерэхэнь мун гү?..

Абаяа удаан хүлээнэм. Абаяа угтаһан Минии дуун — таһархаар нарийхан утаһан...

(Барас Халзанов. Абаяа һананаб...)

Абаяа хүлээлгэн зүүдэндэньше таһардаггүй байгаа ха:

Малзан хара Малгай дээрэм Шаазгай ерэжэ һууба. Маргааша үглөө Баруун тээһээ Абашни ерэхэ Гэбэ... ("Зүүдэн")

Үлгы соо һажаагүй нялха наһан тухайгаа, хайрата эжы тухайгаа зүрхэ сэдхэл шэмшэрхээр бэшэһэн:

Үлгын дуугүйгөөр бидэ бултадаа Үндыһэн зон һэмди.

Үлгын дууе абажа ябаһан эжынэрнай

Үдэр һүнигүйл ажал тээшээ зүдхэһэн... ("Үлгын дуунай түлөө")

Үбэртэнь хэсэгхэн хилээмэ

хэжэ, һургуулидань үдэшэдэг хайрата эжынгээ һаһые үргэнэ нойргүйгөөр мал хараха ажалдаа барижа ябаһан харсиин лаампын галтай жэшэжэ, һүлэмхи боло болоһоор, унтаран залирһые домоглоно. Өөрөө амсангүй, хубүүндээ үгэнэн хилээмээ ханинартайгаа хубаажэ эдихыень захидаг байһан эжынгээ һайхан һургаалье һанажа ябаһанаа үриниинь гэршэлнэ:

Үбэртөө би мүнөө хэсэгхэн хилээмэнэй орондо,

Хэн нэгэндэ Хэрэгтэй болоо һаань һарбайхаар,

Зүрхээ абажа ябанаб. ("Дүшэ наймадахи он")

Дүүнэртээ зорюулһан шүлэг соогоо иигэжэ захиһа:

...Амиды ябаһан бээндээ Аба эжы хоёройнгоо Алтан хүүрэй шоройдо Аргагүйл ерэжэ мүргөөрэйт.

Эжы аба хоёрһоо ондоо Эгшэл юумэн үгы юм.

Ямар нэгэ эльбэ шэдээр үшөө нэгэ һаһа бэлэг абаа һаа, дахинаа

Энэ буряад газартаа Энхэ амгалан ажаһууһаар Эрьежэ гэдэргэзэ

бусахаб,

Зэндэмни газарайнгаа Зөөлэн хара хурьһөөр Бээ хушахаб...

- гээд поэт заяһан юм. Түрэл нютагтаа хурэл хүшөө боложо бодоод, нэрэ солонь мүнхэрөөл даа. Үндэр ехэ һүлдэ һүнэнһаниинь дээдэ замбида, магад, Моцарт болон Микеланджело мэтын агууехэ һүлдэтэнтэй хамта оршоно гээд һанаха дуран хүрэнэ...

Туяна САМБЯЛОВА.

АЛДАРТА УРАН ЗОХЁОЛШЫН НЭРЭ ХЭТЭДЭЭ МАРТАГДАХАГҮЙ

Агын алдар суута уран зохиолшо Гарма-Доди Дамбаевай "Дурсалганууд" гэжэ номой баярта зорин, Улаан-Үдэһөө зохиолшын наһанайнх нүхэр Дулмажаб Доржиевна, Дарима басаганиинь, Бурядай суута уран зохиолшо Цыдып Цырендоржиев Октябрина Гомбожаповна хани нүхэртээ, Гунга Гомбоевич Чимитовэй хани нүхэр Цэпэлма Доржиевна Чимитова, мэдээжэ сэтгүүлшэн Бадма Батомункуевич Бальжинимаев, хэлэ бэшэгэй эрдэмтэн Виктор Жапов гэгшэд Зугаалай нютаг тээшэ мандаха наранай зуг барин, поездоор, Шэтэнһээ саашаа машинаар гүйлгэлдэбди.

Ага нютагтамнай утын намар мүнделөөд, харгын хоёр далангаар уураг шара үнгэтэй хуһаханууд нюдэ баясуулан, даллан-даллан байһандал үзэгдөөд, наран дулааханаар шаража, Ага нютаг бидэниие һайхан шарайгаар угтажа байһан мэтэ һанагдаба. Замда ябаһан бидэнэр олон юумэн тухай хөөрэлдэнэбди, зохиолон дууень аянгалаад үзэнэбди, тиигэжэл Гарма-Доди Дамбаевичые дурсан-дурсан, ажабайдал тухай, хүнэй наһан тухай шэбшэн-шэбшэн байгаа бэлэйбди. Гарма-Доди Дамбаевич Дамбаев хүн шарай талаар номгон даруу зантай, бээе дээгүүр абадаггүй, үбсүүгээ тоншожо хүнүүдээр үрдилдэдэггүй, уран зохиолшодой бүтээл "Байгал" сэтгүүлдээ хэблэхэ гэжэ үйгүй уншаха, алдуунуудыень заһаха, шүлэг мүлихэ, үдэр бүрийн зохиохы ажаллаа хэжэл ябадаг хүн байгаа юм. Үни холоһоо үбгэ эсэгэнэрэйнгээ, элинсэгүүдэйнгээ абажа ябаһан һургаал заабари, ёһо заншал, зүүдэ зүнгэй тайлбари, сагай үларил адаглаһан тэмдэглэлнүүдые, арадай аман зохиолой түүбэринүүдые суглуулжа, ном хэблүүлэ һэн. Зохиохы ажаллаа хэжэл ябатаараа, гуурһаа нэгэшье жажуу тээ табингүй, ниидэжэ ябаһан жэргэмэл мэтэ дуун дундаа энэхэн юртэмсэһөө халин ябашоо

бэлэй. Дууниинь замхашоо, тиигэбэшье зохиолон номуудынь, захяа заабаринуудынь, "Бүүхэн мартаарай" гэшэһээ эхитэй олон-олон дуунуудынь буряад арадтаа үлөө, хэзээдэшье мартагдахагүй. Уран зохиолшо Гарма-Доди Дамбаевай "Дурсалганууд", "Зэмхэ" номуудтай танилсалгын баяр түрэнһэн тоонто нютаг Зугаалайдань октябрийн 19-дэ болобо. Зугаалайн һургуулийн түүхын багша, музей эмхидхэгшэ Намжилма Чимитовна Будаева сугларагшадта уран зохиолшо Г-Д.Дамбаевай наһанай намтар, зохиохы хуби заяан тухай гүнзэги үдхатай, дэлгэрэнги хөөрөө дэлгэбэ. Сагаан малгай хуасай омогой Гарма-Доди Дамбаев Ута Хүндыдэ тоонто-той, үхибүүн балшар наһаниинь тэрэ үеынгөө хэм-жэм соо үнгэрөө: арга хургаараа эжыдээ туһалалсаха, эжыгээ хайрлаха, ном һудараа үзэхэ, гэдэһээ үлдэхэ, шүлэг зохиохо, ерээдүй тухай зүгнэн мүрөөдэхэ, халуун шулуу долёһоор, борьбо дээрээ боргожоһон ажамидаларынь. Трактористын ажал, сэрэгэй албан, дээдэ һургуули, наһанай хани нүхэрэй зөөлэхэн хараса, үхибүүд... Ажабайдалай шэрүүн зөөлөниие, хүйтэн халууниие, нүхэд зоной найдамтай нүхэсэл бэе дээрээ үзэжэ, орёо ордоһотой энэхэн дэлхэйе хёрхо нюдөөр адаглажа, тойро-

од байһан боро юрьезн сооһоо алтанай сэсэрхэйнүүдые обёоржо шадаха, хадуужа абаха, уран үгээ шэмэжэ, шэлэжэ, мүлижэ шадаха, уран бэрхээр бүтээл "дархалжархиха" зохиолшон хүн тобойн бодоо бэлэйл. Гарма-Доди Дамбаев "Гунсэма" зохиол соогоо буряад эхэнэрэй нюур шарай, сэбэр сэдхэл, абари зан, ажалша бүхэригы шадамар бэрхээр найруулан зураглаа юм. "Гунсэма" повестиин оршуулагдаад, "Роман-газетэдэ" толилогдоходо, ямар ехээр баярлаа, ямар ехээр омогорхоо гээшэ һэнбибди! Тэрэ үедэ аяар Москвада, бүхы СССР гүрэн соо номоо хэблүүлэхэ гэшэ угаа хоморой байһан юм даа. Би тиихэдэ залуу ябаад, уран зохиолшон Гарма-Доди Дамбаевичые "би танихаб, минии нютаг хүн юм" гэжэ байжа һайрхадаг, бахархадаг байгаа. Зугаалайнхид зохиолшон концерт бэлдэе, дуунууд зэдэлбэ, шүлэгүүд уншагдаба, "Дурсалганууд" номһоо зарим зураглалнууды уншахадань, зал соо хүхэ энеэдэн замханагүй,

уран зохиолшон нютагаарханаа ном соо мүнхэлөөл даа. Зугаалайн соёлой байшанай тайзан дээрэ гараад, нютагаархидынь, үетэн нүхэдынь, сугтаа хүдэлһэн хүнүүдынь, түрэл түтимиинь, хайрата хани Дулмажаб Доржиевна, эрхэ тангил Дарима басаганиинь, буряад хэлэ зааһан Цырегма Намдаковна Намдакова гэгшэд дурсамжын үгэнүүдые хэлэбэ. Түлгардаха сагта олон хүнүүдтэ туһалдаг һайхан сэдхэлтэй, сэ-

бэр нэшхэлтэй, бүлэдөө түшэг тулгуури, ажалдаа үнэн сэхэ хандасатай хүн ябаһан юм даа гээд сэдхэлэй гүн сооһоо үгэнүүд хэлэгдэжэл байгаа һэн. Тоонто нютаг Зугаалайгаа, аглаг дайда Агаяа, Буряад ороноо суурхуулһан алдарта уран зохиолшон Гарма-Доди Дамбаевич Дамбаевай нэрэ хэтын хэтэдэ мартагдахагүй!

Намжилма БАЛЬЖИНИМАЕВА.

ХҮХЮУ БУРЯАДУУД СУГЛАРБА

Буряад хэлэнэй габшагай долоон хоногой шугамаар эмхидхэгдэн хэмжээ ябуулгануудай эгээл олон хабаадагшадые суглуулхан мурьсөөн хадаа "Хүхюу буряад" байгаа. Бүхыдөө 70 гаран хүн хабаадажа, жүриин гэшүүд бултанай бэлиг шадабари шэлэн абаха гэжэ нилээн горитой ажал бүхэли үдэрэй туршада ябуулаа.

- Буряад зомнай хүхюу зон ха юм даа. Тиимэл хадаа иимэ олон зон хүгшэн, залуугүй хабаадаа, - гэжэ жүриин эгшүүн Дамбадугар Бочиктоев тэмдэглээ.

ЗАНШАЛТА БОЛОХО ҮРГЭН ДЭЛИСЭТЭЙ МУРЫСӨӨН

Тэрэнэй хэлэнээр, энэ түрүүшынхиде үнгэргэгдэн мурьсөөн саашадаа заншалта боложо, тэрэниие үнгэргэхэ болзор ба саг тухай үшөө зүбшэгдэхэ.

-Энэмнай үргэн дэлисэтэй, нургаалтай, жэшээ болохо юмэн, буряад хэлээ дээшэн үргэжэ ябахал ехэ мурьсөөн гэшэ, найшаамаар ехэ зохид байна. Ехэ олон бэлигтэйшүүл ерээ. Буряад зомнай бэлигтэй зон ха юм даа, - гэжэ Дамбадугар Бочиктоев хөөрбэ.

Жюриин түрүүлэгшэ Нина Токуренова конкурсын эхиндэ ехэ ханаата болоһон юм.

-Хаа-хаанагүй буряад хэлэнэймнай байдал хэсүү, мартагдажа байна, шахардуу байдалда ороо хэлэмнай гэжэ хэлсэнэ ха юм. Теэд энэ конкурсын нүүлээр буряад хэлээ бадарааха, хүгжөөхэ залуушуул үшөөл бии ха юм даа гэжэ ханаахаар. Манай элинсэг хулинсагуудаймнай захинан даабари дүүргэгдэжэл, түрэл найхан хэлэмнай хүгжэжэл байна ха юм даа, - гэжэ Нина Гармаевна хөөрбэ.

ЭНЕЭДЭН ГЭЭШЭ ЭМ ДОМТОЙ ХА ЮМ

Буряад орондо иимэ түхэлэй "Будамшуу" гэнэн харалган эмхидхэгдэдэг ааб даа, теэд тэрэндэ эдиршүүл хабаадаг заншалтай. Харин энэ "Хүхюу буряад" мурьсөөндэ алишье наһанай зон хабаадаха аргатай байгаа. Хэр үгнаа буряад зон ехэ хүхюу зон ха юм. Хэдышье шэрүүн байдалтайшье наа, хүхихэ, энеэлдэхэ сагаа олоод лэ ябаа бшуу.

- Энеэдэн гэшэ зүб харгы руу эльгээдэг юмэн. Элдэб шаг шуяа, хэлэ аман, хэрэлдэн боложо байхадань, заабол энеэдэтэй, шог зугаа үгэ хэлээд, бүхы зониие энеэлгэжэрхихэ хүн заабол олдод лэ байдаг. Тиихэдэн гэнтэ наран гарашан шэнги. Энеэдэн гэшэ эм домтой ха юм, - гэжэ Нина Гармаевна тэмдэглээ.

"БИ ЯРУУНАҺАА ЗОРЮУТА ХАБААДАХАЯА ЕРЭЭБ..."

гэжэ тоб байса харюу үгэн хөөрхэн басагантай хөөрэлдэб. Үзэлэй найхан платитай басаган баһал гоё хубсаһатай эжытээ коридор соо зогсод. Эгээл түрүүн гоё платидань анхарал табиһан байхадаа, ород арадай "По одежке встречают, по уму провожают" гэнэн сэсэн үгэ ямар зүб гэшэб гэжэ нүүлдэн бодоо нэм.

"Иимэ гоё плати хэн шамда оёоб?" - гэжэ асуухадамни, тэрэмни:

- Монголой оёдолшон Оюун Цэцэг, - гэжэ харюусаба.

- Ши хэн гэжэ нэрэтэйбши?

- Би Яруунын аймагай Эгэтын-Адагай дунда нургуулиин

6-дахи ангиин нургагша Цыбикжапова Цырендулма гэшэб.

- Энэ плати зорюута энэ конкурсо хабаадахаяа оюулаа гүш?

- Үгы, Москвада Президентын ёлкодо ошоходоо оюулаа нэм.

- Ши бэрхээр нурдаг гүш?

- Тиимэ. Ганса "табанууды" абадагби.

Иигэжэ үгэ андалдаһаар байтараа, энэ конкурсо хабаадахаяа ерэһиень мэдээд, ямар юмэндэ хабаадахашы гэхэдэмни, Цырендулма басагахан Николай Соктоевой бэшэнэн "Буряад хэлэн" гэнэн шог рассказ бэлдэнэн байгаа.

Нүүлдэн конкурсын дун согсологдоходонь, "Хүхюу буряад" конкурсын Гран-придэ Цырендулма Цыбикжапова хүртөө гэжэ дуулахадаа, ехэтэ хүхэ бэлэйб.

ХАХАДАЙ ХАХАД ЧУВАШ ГЭЭШЭ

«Хүхюу буряад» гэнэн харалганда ехэ олон бэлигтэйшүүл хабаадаа. Илангаяа эдиршүүл сооһоо шалгарһаниие шэлэхэн бэрхшээлтэй байгаа гэжэ жүри тэмдэглээ бэлэй. Нэгэ хурсахан харасатай хүбүүнтэй баһал фойе соо уулзааб. Тэрэмни Улаан-Үдэ хотын 54-дэхи дунда нургуулиин нургагша Солбон Пахомов байшаба. Солбоной багша Дарима Шагдаровна Ешиева иигэжэ хөөрбэ:

- Манай 54-дэхи нургуулида буряад хэлэ ехэ хүндэлдэг юм. Зун бүхэндэ һонин экспедицинуудтэ гарадаг гэшэбди. Энэ найхан заншалнай аяар 1986 онһоо эхитэй юм. "Субад эрдэни" гэнэн экспедици буряад хэлэ, түүхэ, хизаар ороноо шэнжэлхэ гэнэн зорилготой юм. Бидэ 2 дахин Хэжэн-гын аймаг, 2 дахин - Загарайн, Мухар - Шэбэрэй аймагуудаар экспедицидэ ошоһон байнабди. Мүнөө зун "Сайн замаар" гэнэн гаршагаар Улаан-Баатар - Эрлянь - Пекин гэнэн хотонуудаар аяншалаабди.

Энэ экспедициин ажаябуулгаар Солбон Пахомов уршагта ябадалнуудаа бэшээд, энэ "Хүхюу буряад" конкурсын "Буряад Иван" гэнэн номинацида хабаадаа. Хөөрөөгөө тэрэ иигэжэ эхилһэн байха юм:

- Хүгшэн абамни - холисогүй чуваш хүн, эсэгэмни Игорь Федорович - хахад чуваш, би тиихэдэн хахад хад чуваш гэшэб.

ЗҮЖЭГ ШЭГЛЭЛЭЭР "ЯЛАС" ГЭМЭ ХҮН БАЙГААГҮЙ

"Хүхюу буряад" мурьсөөнэй илагшадые шэлэлгэ ехэ удаан шиидхэгдээ. Хабаадагшад тэсэбэри ехэтэй хүлээбэд. Түгэхэлэй шатада гараһан бэлигтэйшүүл концерт-наада харабад. Олон зонуудые

жюри тэмдэглээ, олон шагналнууд барюулагдаа. Харин конкурсын гол шагнал - 30 мянган түхэриг минии түрүүн найхашаһан Цырендулма Цыбикжапова хүртөө гэжэ дахин тэмдэглээ.

ЭГЭЭЛ ЭРХИМ ЗҮЖЭГ ЕХЭ САХИРҺАА ЕРЭЭ

Конкурсын дун согсологдожо байха үедэ минии хөөрэлдэжэ үрдигэн хүмни Захааминай аймагай Ехэ Сахир нютагай арадай театрай найруулагша Николай Батуевич Соктоев баһал илагша байшоо. Конкурсын "Эгээл эрхим зүжэг" гэнэн шэглэлээр энэ хүнэй бүтээл эгээл эрхим гэжэ шалгараа.

Алас Дурнын искусствын дээдэ нургуули дүүргэнэн бүлэг артистнарай тоодо Николай Соктоев Буряад драмын театрай артистаар ажалайнгаа намтар эхилһэн юм. Олон жэлэй туршада хүдэлөөд, нүүлдэн түрэнэн Ехэ Сахир нютагаа бусажа, арадай театрые хүтэлбэрилһэн байна. Хэдэн пьесэ бэшэнхэй, драматург юм.

- Би ходол буряад хэлээ хүгжөөхэ, сэбэр буряад хэлэн дээрэ хөөрэлдэе гэжэ урлалжа ябадагби. Газар түби дээрхи ори ганса Буряад драмын театр манай бүхы найдал гэшэ, театраа ходол дүнгэжэ байха хэрэгтэй, - гэжэ Николай Батуевич тэмдэглээ.

Ехэ Сахир нютагта театрай бүлэг аяар 1964 ондо байгуулагдаһан юм. Николай Соктоев 1999 ондо "Гэрэл" театрые хүтэлбэрилжэ эхилһэн байна. 2003 ондо театральна бүлэгийн "Арадай театр" гэнэн нэрэ зэргэдэ хүртэнэн юм. Тэрэл үедэ "Пагмушканыуд" гэнэн үхибүүдэй шог ёгто бүлэг байгуулагдаа. Тэдэнтээ хамта театрта 40 гаран хүн хабаададаг.

- Урдаа хараха артистнар гэхэдэ, Гарсаева Сэсэгма хара баһаһаа наадажа эхилһэн байна. Мүн Мүнхэ Цыренпилов балшар баһаһаа эхилээд, мүнөө театрай "аксакал" болонхой, эдэбхитэй наадажал байдаг юм. Бэлигтэйшүүл манда ехэ олон. Ехэнхи бүлэгнай залуушуул юм, - гэжэ Николай Соктоев хөөрэнэ.

"ХҮХЮУ БУРЯАД" НАНАҺАН, НАРБАЙНАНДАА ХҮРӨӨ

Мүн Николай Батуевичай ханаа зобоһон асуудал хадаа Захааминай Ехэ Сахир нютагта ганса буряадууд ажаһуубашье, үхибүүд ба залуушуул ород, буряад хэлэ холижо хөөрэлдэдэг болонхой. Энэмнай бүхы буряад нютагуудай сагай эрилтээр тохёолдоһон ушар ха. Теэд Улаан-Үдэ хотын захиргаанай залуушуулай хэрэгүүдэй таһагай хүтэлбэрилгэһэн Эрдэни Дымчиковэй үүсхэлээр үнгэргэгдэнэн энэ аласые

харайһан гүн удхатай хэмжээ ябуулга буряад хэлэ нэбтэрүүлэн хүгжөөхэ зорилгоёо бэлүүлээ. Энэ болон бусад удха түгэлдэр хэмжээ ябуулгануудые үнгэргэжэ, эхын хүмбэйгөөр бээдэмнай шэнгэхэ аад, мартагдаһан жэнхэни найхан буряад хэлэмнай саашадаа хүгжэхэн болтогой.

Цырегма САМПИЛОВА.

Авторай ба
Радна-Нима БАЗАРОВАЙ
фото-зурагууд.

Мэдээжэ кинорежиссер, поэт, найруулагша, артист, Буряад Республикын искусствын габьяата ажал ябуулагша Барас ХАЛЗАНОВАЙ 75 жэлэй ойдо

ЖАРГАЛАНТЫН АЛДАР СУУТА ХҮБҮҮНЭЙ НЭРЭ ЖАБХАЛАНТА АЖАЛ ХЭРЭГҮҮДЭЭР МҮНХЭЛЭГДӨӨ

ЯЛАС ГЭМЭ ХУРСА БЭЛИГТЭЙ НЭН

Хүдөөгэй поселениин захиргаанай байшангай дэргэдэ баяр ёһолол боложо, поселениин гулваа Цыретор Цырендоржиевич Халзанов, Россиин Уран зохёолшодой 14-дэхи съездһээ, Москваһаа сэхэ ерэнэн, Барас Цыретаровичтай нүхэсэдэг байһан республикын Уран зохёолшодой холбооной түрүүлэгшэ, республикын арадай поэт Матвей Чойбонов, дүү хүбүүниинь, колхозойнь түрүүлэгшэ ябаһан Цырендоржо Халзанов, нютагаархидын дулаан үгэнүүдээр дурсаба. Жаргалантын дунда нургуулийн 9-дэхи классай нурагша Сэсэг Халзанова Жаргаланта хайхан нютаг тухай шүлэгийн уран гоёор уншаба. Хүшөөбюстһээ хушалтыень хуулан абаха эрхэдэ дүү хүбүүниинь, тиихэдэ олондо мэдээжэ боложо байһан скульптор Бальжир (нүхэд соогоо Болод гээд нэрэтэй) Цыжипов хүртэнэн байна. Холье шэртэнэн харасатай Барас Халзановай танил шарайень, ходол дуратайгаар үмдэдэг байһан ноһон, нэхэмэл свитертэээ байхыень, хоёр гарнуудаа хабсарһан, нэгэ гартань түргөөр үнгэрдэг сагыё харуулан гарай частай байхыень харабабди, тон адли байһандань сэдхэлээ ханабабди, тон ехээр баясабабди.

Соёлой байшан соо үргэлжэлһэн дурасхаалай үдэшэ дээрэ хүшөө-бюст бүтээлгэдэ мүнгэ зөөри оруулан спонсорнууд, Жаргалантаһаа гарбалтай зон, сэлэнгээрхид булта баярай бэшэгүүдтэ, гарай бэлгүүдтэ хүртэнэн байна. Амаршалгын үгэнүүдые хэлэнэн Сэлэнгын аймагай захиргаанай хүтэлбэрилэгшэ В.Б. Цыбикжапов, Сэлэнгын аймагаар һунгагдаһан, анхан сенатор байһан И.Н. Егоров, тус захиргаанай таһагай дарга Ц.Г.Базаржапова, аймагай бүхы поселенинүүдэй, предприятинуудай дарганар өөһэдынгөө хубитые энэ хайхан байгуулгада оруулан тухайгаа тоособо. Жэшээн, аймагайнь больницын ажалшад 50 мянган түхэриг дамжуулан байна. Сэлэнгын аймагта Барас Халзановай юбилейдэ зорюулагдаһан дүрэ булялдагшадай турнир, Литературна хайндэр, уран гоёор уншагшадай конкурс, кинофильмнүүдэйн харалга-марафон (тэндэ 80 мянган түхэриг мүнгэн суглуулагдаа) эмхидхэгдээ гэжэ мэдэбэбди.

Сэлэнгынгээ аймаг сүүрхуулжа байһан хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор Е.Е.Балданмаксарова, поэт, багша Н.Т.Артугаева-Ленхобоева, РФ-гэй габьяата уран зурааша Б.Г.Жамбалов, эндэ анхан хүдэлһэн, Яруунын суута уран зурааша Банзаракцаев, бусад үгэ хэлэжэ, юбилярта зорюулагдаһан хэмжээ ябуулангуудта үндэр сэглэлтэ үгөө. «Сон в начале тумана» кинодонь (Ю. Рыхтэугэй номоор) наадаһан РФ-гэй арадай артистка Марта Зориктуева, республикын соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэд - Олег Цыпилов, мүн Гунзэн-Норбо Гунзынов гэгшэд ялас гэмэ хурса бэлигтэй, ажалша сэдхэлтэй байһан кинорежиссер, поэт тухай зохидоор дурдаа. Гусинозерскын, Харганын болон Жаргалантын уран хайханай хабаадагшад, хатаршад энэ дулаахан урасхалтай, дурасхаалайн үдэшые шэмэглэжэ, нюдыемнай хужарлуулба, сэдхэлыемнай "сэсэглүүлбэ". Ташкентын кинофестивальнуудта шалгарһан "Белая лошадь", "Горький можжевельник", "Ночь лунного затмения" (Мустай Каримай зохёолоор) гэгэн, бусад сууда гараһан кинофильмнүүдын дурдаба. Олон арадуудай ажабайдал,

Октябриин 25-да Сэлэнгын аймагай Жаргаланта тоонтодон алдар суута кинорежиссер, ехэ бэлиг талаантай поэт, артист, шүлэгүүдэй долоон суглуулбарин автор, Свердловско киностудииин "Зов" гэгэн үндэһэ яһатанай студиё байгуулагша, хүтэлбэрилэгшэ, РФ-гэй Гүрэнэй шангай лауреат, Буряад Республикын искусствын габьяата ажал ябуулагша байһан Барас Цыретарович Халзановай түрэнһөөр 75 жэлэй ойн хүндэлэлдэ зорюулагдаһан дурасхаалай хэмжээ ябуулангууд үндэр хэмжээндэ үнгэргэгдэжэ, нютагаархидайнь, олонийтын халуун анхарал татаһан байна. Нютагайнь обоонуудай болодог газарта хүхэ номин хадаггар, сагаан эдээгээр юбилейдэнь ерэнэн бидэнэр угтуулжа байхадаа, түрэл Жаргаланта нютагаа, үргэлтэ, мүргэлтэ Тоёон хадаяа шүлэгүүд, дуунууд соогоо түүрэнэн магтаһан поэдэй олондо мэдээжэ болоһон шүлэгэйн мүнрүүдые нанан, нанан дурсабабди:

Хүн бүхэндэ бии юм гэдэг – Хада.
Хаража һууха,
Харижа бууха,
Зүүдэн соогоо дурдаха...
Минии заяан,
Минии наһые гоёон
Урдамни бодоно –
Тоёон!

1995 онһоо нэрыень нэрлүүлжэ байһан түрэл нургуулидань болоһон Барас Халзановай музей нээлгын баяр ёһололой үедэ Жаргалантын дунда нургуулийн бэрхэ директор В.С.Ломбоев, республикын Арадай Хуралай депутат Ю.Гыпыловагай туһалагша Ю.С.Дашиева, Жаргалантын хүдөөгэй поселениин түрүүлэгшэ Ц.Ц.Халзанов гэгшэд үгэ хэлэжэ, 75 жэлэйн ойдо суута хүбүүнэйнгээ баян жасын баримтануудтай, документнүүдтэй музей нээбэ. Олон хүүгэдтэй Лубсан-Ханда Цыденовна, Цыретор Мункуевич Халзановтанай гэр булын, мэдээжэ кинорежиссер, поэт болотороо ургаһан, ВГИК (элитэ багша, режиссер М.И. Роммой мастерской) дүүргэнэн Барас (нургуулидаа Борис гээд ябаһан байна) Цыретаровичтай фото-зурагуудтай, баян намтартай, найруулан табиһан олон тоото кинофильмнүүдэйн, хубиин хэрэгсэлнүүдтэй, шүлэгүүдэйн согсолборинуудтай танилсабабди. Б.Ц. Халзанов тухай бэшэһэн зоной фото-зурагууд үгтэнхэй байба, тэдээн соо өөрынгөө фото-зураг хаража сошоод абабаб.

түүхэ, ёһо заншалнуудые үнэн зүбөөр кинофильмнүүд, шүлэгүүд соогоо харуулжа шадан габьяатай, бэрхэ хүтэлбэрилэгшэ, саһаа урид наһа бараһан Барас Цыретарович ехэ захатые бүтээжэ үрдээ. Түрэл Жаргаланта тоонтынхидын алдар нэрыень, жабхаланта ажал хэрэгүүдые мүнхэрүүлээ. Суута кинорежиссерой, алдарт поэдэй зүрхэ сэдхэлые

түрэл нютагынь дүүрэнээр эзэлэнхэй байгаа бшуу:

**Түхэрэн энэ дэлхэйдэ
Тойроод ерэхэл соохоном
Түрэнэн ганса нютаһаа
Түрэл юумэ үгыл байн даа...**

**Бэлигма ОРБОДОЕВА,
Намжилма БАЛЬЖИНИМАЕВАГАЙ
фото.**

Колхозой, гүрэнэй, ниитын ажалда шалгархан бэрхэ хүтэлбэрилэгшэ Ц-Д.С.СЕМЁНОВОЙ 100 жэлэй ойдо

“УРГУУЛҮҢАН СЭСЭГҮҮДЫНЬ ҮНГЭТЭН ЫАЛБАРҮҢАЙ”

Манай нютагһаа гараһан элитэ, бэрхэ хүбүүд олон. Эдэнэй дунда онсо шалгархан Цырен-Дондок Семёнович СЕМЁНОВ – Буряад Республика соогоо мэдээжэ колхозой түрүүлэгшэ байгаа.

Тэбхэр 100 жэлэй урда-хана хори Буряадай хуасай угһаа гараһан Бамбартанай Шэбэртэ нютагта Цырен-Дондок Семёнов түрэнэн байна. Абань Сэмүүн гэжэ нэрэтэй байгаа. Залуу наһандаа энэ хүн хүбэлгэн бэрхэ, түргэн ухаатай хүн нэн. Ород гүрэн соогоо мэдээжэ Зүүн зүгэй оронүүдые шэнжэлдэг элитэ ехэ эрдэмтэн, түбэд эмшэлэгшэ, дипломат Петр Бадмаев бэрхыень сэгнэжэ, хаража, өөрынгөө ажалда наймаанай болон элдэб хэрэгтэ абаһан байна.

Сэмүүн Шэтэнээ ерэхэдээ, танихаар бэшэ болонхой Европын хубсаһа хунартай бусахадань, нютагаархидынь зорюута харахаяа ерэдэг нэн.

Сэмүүн гэжэ нэрэ ородоор Семёно адлихан, иигэжэ бэшүүлхэдэнь, Цырен-Дондок Семёнов гээд ябаһан байна. Хара багаһаа ажал хэжэ хураһан, хуушан монголоор уншаха, бэшэжэ шадаха болоо. Нютаг соогоо комсомолой болон хамтын ажалда нилээхэн аша нүлөөгөө оруулһан, суботнигуудай үнгэргэгдэхэдэ, нютагаа үйлсэнүүдэ сэбэрлэхэ, гоё болгохо ажал хэгдэдэг байгаа.

Иимэ байхадань, залуугаар Мухар-Шэбэртэй комсомолой секретариин орлогшоор абана. Улаан-Үдэ хотодо энэл ажалаараа, эрдэмээ дээшлүүлхэ гэжэ дээдэ хургуулида ороһон байна. хурахадаа, хүбэлгэн, шуран, һонор, ухаатай ябаа, харин хуралсалаа саашань үргэлжэлүүлжэ шадаагүй, ара таладань, гэрэй байдалһаа боложо, нютагаа ерэхэ, гэртэхиндээ туһалхаяа бусаа.

Нютаг соогоо Шэбэртын хүдөөгэй һомоной түрүүлэгшээр хүдэлжэ эхилһэн намтартай, һүүлдэнь “КИМ” колхозой түрүүлэгшээр хүдэлжэ оробо. 1940 ондо Дабаатада Н.К.Крупскаягай нэрэмжэтэ колхозые 1944 он болотор хүтэлбэрилбэ. Түрүүлэгшээр хүдэлхэдөө, аймаг болон республика соо эрхим дүнгүүдые харуулжа шадаа. 1944 онһоо Бэшүүрэй аймагай гүйсэдхэлэй захирганай түрүүлэгшээр хүдэлөө.

Дайнай һүүлдэ Мухар-Шэбэртэй Хонхолын промартельдэ, 1957 ондо һүхын-Булаг, Хошуун-Үзүүр, Галтай, Харгаһатаһаа бүридэһэн “Үнэн” колхоздо түрүүлэгшээр 1959 ондо һунгагдаа.

“Үнэн” колхоздо ороһон ХХ Партсыездын нэрэмжэтэ колхозой Калиновка ба Дээдэ-һүтэй ниилэжэ, “Знамя Ленина” гэжэ нэрэтэй колхоз болоһон байна. Түрүүшын үедэ хүндэ хүшэр үе байгаа, хуушанайнь колхоз гүрэндэ ехэ мүнгэ үритэй нэн.

Хамсыгаа хам шуужа, сухарингүй, зүрхэлжэ ороһон Цырен-Дондок Семёнович ажалаа шэнээр эхилжэ, мал болон таряан ажалые бодхо-

ожо шадаһан, саашадаа энэ колхозоо колхоз-миллионер болгоһон габьяатай юм.

Нютаг бүхэндэ барилга, байха шэнэ гэрнүүд, хургуули, магазин, соёлой байшангууд баригдажа, хүн зоной байдал найжаржа, нютагуудай зоной шарай гэрэлтэй болоо нэн. Энэ ехэ ажал ябуулһан Цырен-Дондок Семёнович бэрхэ шадамар байһанаа харуулжа шадаа.

Ажалай талаар олон шагналнуудта хүртэһэн - “Ажалай Улаан Тугай” орденээр 2 дахин шагнагдаа, олон медальнуудаар, нэрлэбэл, “Эсэгэ ороноо хамгаалгын

Агуухэ дайнай үедэ шэн габьяата ажалай түлөө”, “Шэнэ газарые нэргээн бодхоһоной түлөө”, “Шэн габьяата ажалай түлөө”, “В.И.Ленинэй түрэнөөр 100 жэлэй” юбилейн медальнуудаар, СССР-эй ВДНХ-гай алтан ба мүнгэн медальнуудаар, Буряад Республикын болон Россиин олон хүндэлэлэй грамотануудаар шагнагдаа. “РСФСР-эй эрдэм хуралсалай эрхим ажалшан”, Буряад Республикын Верховно Сөвөдэй VII зарлалай депутат, партиин Буряадай обкомой гэшүүн ябаһан алдартай юм.

Цырен-Дондок Семёнович

наһанайнгаа хани нүхэр Бадусай Аюшеевнтай, Хайрангын үбэрэй угтай нүхэртээ 10 үхибүүдые тэжээжэ, ехэ найнаар хүмүүжүүлжэ, гарыень ганзагада, хүлыень дүрөөдэ хүргэжэ, бултыень эрдэм бэлигтэ хургажа табяа.

Цырен-Дондок Семёнов гэр бүлэдөө энэрхы, зөөлэн зантай, ехэ зүбөөр хурган хүмүүжүүлжэ, олохон бүлэнүүдтэ найн жэшээ харуулдаг, бүдүүн зантай аба байгаа. Бадусай Аюшеевна нягтаар үхибүүдэ харалсажа, хубсаһа хунарын оёхо, эдихыень найханаар шанаха, эрэ хүнэй ямаршые ажал хэжэ шадаха, үхибүүдэ хара багаһаань ажал хүүлэжэ хургалсаһан байна.

Тэрэ үеын Хошуун-Үзүүр тухай олон хүнүүдэй досоо ороһон, юундэб гэхэдэ, энэ нютагта зохид буудалай байшан, эдээлгэнэй гэртэ найхан буузануудые шанаха, ябаһан зон нилээн амтыень үзэһэн байна.

Ганса эдэ бэшэ, түсэб соонь хотодо мэтэ тамирай байшан, бассейн, хүйтэн-дулаан уһаар хангагдаха 3 дабхар байрын гэрнүүд, сэсэрлиг, хүн зонийе хангаха комбинат, коммуникаци, хэлхэ холбооной таһаг, бэшэ олон түсэбтэ бии нэн. Эдэ юмэн 1975 он болотороо бүтээгдэхэ байгаа бэлэй.

...Харин Цырен-Дондок Семёнович Семёнов гэнтын түргэн хүндэ үбшэндэ дайрагдажа, 1972 ондо алтан дэлхэйтээ хахасаһан байна. Цырен-Дондок Семёнович өөр тухайгаа найн мүр үлөөжэ шадаа, иимэ бэрхэ шадамар хүнүүд тоотой, үнэхөөрөө “Арадай түрүүлэгшэ” гэхэдэ, алдуу болохогүй. Хэһэн ажалай буянай талаар үри бээнэрын, аша зээнэрын, гушанарын үнэр баян, хургуули худартай болонхой, хүн зон соогоо хүндэтэй һуудаг юм. Мүнөө хамта дээрээ 103 хүн болонхой, үнэржэнхэй.

Октябриин 15-да Цырен-Дондок Семёновичой үри бээнэрын бултадаа абынгаа түрэнэн нютаг ерэхэ, Шэбэртын дунда хургуулида, нютагай аха заха зонтой уулзажа, хөөрэлдэжэ, абынгаа түрэнөөр 100 жэлэй ойдо зорюулагдаһан “Арадай түрүүлэгшэ” гэжэ номтой танилсуулаа. Мүнөө жэл Шэбэртын хургуули 90 жэлэй ойн баярые угтахань. Эхин классуудта Цырен-Дондок Семёнов хураһан, тэрэ үедэ Шэбэртын залуушуулай комсомолой эмхидхэлые дааж ябаһан, Гушадай һомоной түрүүлэгшэ ябаһан ахамад Цыденжап Дондубонийе дахадаг нэн. Хажуугаарнь иигэжэ тэмдэглэхэ хэрэгтэй: **Шэбэртын хургуули Ц.Донтой нягта хамаатай. Иимэ хадан Ц.Доной 60 жэлэй ойдо зорюулжа, 1965 ондо Шэбэртын хургуулие Ц.Доной нэрэмжэтэ болгоһон байна.**

Энэ уулзалгада Шэбэртын дунда хургуулин багшанар, үхибүүд, директор Ю.Ю.Шоймполова, нютагай “Улаан-Хада”, “Хайранга”, “Майла” ТОС-ууд ехэ хабая оруулаа.

хургуули соогоо угтамжа

хэжэ, гоё найхан концерт харуулаа. Энэ концертые бэлдэһэн С.Г.Эрдынеева, М.П.Бадмаева гэгшэд хүнэй зүрхэ хүдэлгэмөөр дуунуудые хангоурдаа.

Энэ уулзалгада Цырен-Дондок Семёновичой хүбүүн Бато Цырен-Дондович – гүрэн соогоо мэдээжэ, Гүрэнэй Дүүмын депутат ябаһан, мүнөө Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшын орлогшо баярай суглаа ябуулалсажа, ехэ зохидоор эсэгингээ ябаһан ажал тухай хөөрөжэ, нютагаархидаа баясуулаа.

Даша-Нима Цыренович Цырендондович МВД-гэй ветеран, «Бичурский хлебороб» газетын редактор ябаһан хадан ханаһанаа хубаалсаа. РФ-гэй финансын отличник, Буряад Республикын габьяата экономист Баир Цырендондович Семёнов хөөрэлдөөндэ хабаадалсаа.

Тэмдэглэе, Нимасу Цырен-Дондовична, Дынсыма Цырен-Дондовична, Сэсэг Цырен-Дондовична, Мэдэгма Цырен-Дондовична басагадын байгаа.

Энэ баярай уулзалгада, презентацида Шэбэртын хүдөөгэй поселенин гулваа Шоймполов Цырен-Дондок Цыдыпович найнаар угтажа, танилсуулжа, зондоо хөөрөө.

Тайзан дээрэ Бэшүүрэй аймагай Эрдэм хурал-салай таһагые даагша Б.Ц. Цыдыпов, хотоһоо ерэнэн Ч.З. Цыденжапов, Д.Т.Дармаева, Е.А. Цыремпилова, Г.Ц.Пурбуева ба нютагай аха захатан Д.С.Жамьянов, Н.Н.Очиров болон бусад дурдалгын дулаан үгэнүүдые хэлэбэ.

Цырен-Дондок Семёновичой олон үри бээнэрын нютагайнгаа зондо халуун сай уулгажа байхадаа, хүн бүхэндэ 100 жэлэй ойдо зорюулһан “Арадай түрүүлэгшэ” гэнэн номуудые хадагтайгаар бэлэг барюулһан байна.

Нютагайнгаа зонтой хөөрэлдэжэ, зоноо баясуулжа, эльгэ зүрхэын хүдэлгэжэ, нютагайнгаа зоной хии мориень дээрэ үргөө гэжэ тэмдэглэхээр.

Түрэнөөр 100 жэлэй ойдо Цырен-Дондок Семёнович Семёновто зорюулагдаһан “Арадай түрүүлэгшэ” гэнэн номтой танилсалгын баяр ёһололой үйлэ хэрэг номын ёһоор бүтөө гэхэ байнабди.

Шэбэртын хүдөөгэй поселенин захирганай, депутатуудай, хургуулин багшанарай, олон түрэлхидэй, аха захатанай, “Улаан-Хада”, “Хайранга”, “Майла” ТОС-уудай зүгһөө Бато Цырен-Дондовичто, олон аха, эгшэнэртэнь найниие хүргэжэ, аба эжынгээ үндэр нэрыень үшөө саашань үргэжэ, элүүр энхэ, үнэр баян, дүүрэн хэшэгтэй, буянтай ябахые хүсэнэбди.

Цырендондок ЗАНДРАЕВ, пенсионер, Буряад Республикын габьяата багша, Шэбэртын хүдөөгэй поселенин гулвагай орлогшо.

ТИВИКОМ

06.00 (6+)	07.30 "УТРО С "ТИВИКОМОМ"
06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00	НОВОСТИ ДНЯ (16+)
07.00	"В ТЕМЕ" (16+). ЗУРХАЙ
08.00, 01.00	НОВОСТИ ДНЯ (16+). ЗУРХАЙ
08.30	Д/Ф "СЛЕДСТВИЕ ВЕДУТ ЭКСТРАСЕНСЫ"
09.00	"УТРО С "ТИВИКОМОМ" (6+). ЗУРХАЙ
10.00	"В ТЕМЕ" (16+). ЗУРХАЙ
10.30	"ХОЧУ ЗНАТЬ!" (12+)
11.05	Т/С "АВРОРА"
12.50, 13.05	М/Ф "БУНТАРКА"
15.05	Т/С "ХОЛОСТЯК ГАРИ"
16.05	Х/Ф "РЕЙС 222"
17.20	Т/С "ТАЙНЫ СМОЛВИЛЯ"
19.00	"ЕСТЬ РАЗГОВОР" (12+). ЗУРХАЙ
20.05	Т/С "АНАТОМИЯ СТРАСТИ"
21.00	"ПОРЯДОК ДЕЙСТВИЙ" (16+).

ЗУРХАЙ	22.00 Т/С "ВИРТУОЗЫ"	ПО-
23.30	"ТОП-МОДЕЛЬ АМЕРИКАНСКИ" (16+). ЗУРХАЙ	
01.30	"НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ" (16+)	

СТС «БАЙКАЛ»

07.00, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50	МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00	М/С "СМЕШАРИКИ" (0+)
06.40	М/С "ВЕСЕЛЫЕ МАШИНКИ"
07.00	М/С ПАРЯЩАЯ КОМАНДА"
07.30	М/С "КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛШЕБНИЦ" (12+)
08.00	"6 КАДРОВ"
09.00, 13.30, 00.00	"МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ" (0+)
09.30, 21.00	Т/С "МОЛОДЕЖКА"
10.30	Х/Ф "АСТЕРИКС И ОБЕЛИКС ПРОТИВ ЦЕЗАРЯ"
12.30	Т/С "ДАЕШЬ, МОЛОДЕЖЬ!"
13.00, 14.00, 17.00, 18.30	Т/С "ВОРОНИНЫ"

Ны" (16+)	16.00, 19.00, 20.30	Т/С "ДВА ОТЦА И ДВА СЫНА"
16.30	Т/С "ВОСЬМИДЕСЯТЫЕ" (16+)	
19.30, 20.00	Т/С "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ". "ВОСЬМИДЕСЯТЫЕ"	
22.00	Х/Ф "АСТЕРИКС И ОБЕЛИКС. МИССИЯ "КЛЕОПАТРА"	
00.30	Х/Ф "ШАХМАТИСТКА"	
02.25	Х/Ф "ПРОСТОЕ ЖЕЛАНИЕ"	
04.05	ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ	

НТВ

07.00	"НТВ УТРОМ"
09.35, 11.20	Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА"
11.00, 14.00, 17.00, 20.00	"СЕГОДНЯ"
11.55	"ДО СУДА" (16+)
12.55	"СУД ПРИСЯЖНЫХ" (16+)
14.25	"СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ" (16+)
15.35	Т/С "ДЕЛО ВРАЧЕЙ"
16.30, 19.30	"ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ"

17.25 (16+)	"ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА"
18.40	"ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ" С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ" (16+)
20.30	Т/С "ШЕФ-2"
22.25	Т/С "ПЯТНИЦКИЙ. ГЛАВА ТРЕТЬЯ"
00.15	"СЕГОДНЯ. ИТОГИ"
00.35, 03.55	Х/Ф "СТРАШНЫЕ ЛЕЙТЕНАНТЫ"
01.45	ФУТБОЛ. "ЗЕНИТ" (РОССИЯ) - "ПОРТУ" (ПОРТУГАЛИЯ). ЛИГА ЧЕМПИОНОВ УЕФА. ПРЯМАЯ ТРАНСЛЯЦИЯ
04.40	"КВАРТИРНЫЙ ВОПРОС" (0+)
05.45	"ДИКИЙ МИР" (0+)
06.05	Т/С "ЧАС ВОЛКОВА" (16+)

ДТВ

06.00	07.00 М/Ф
06.30	"УДАЧНОЕ УТРО" (0+)
08.00	"ПОЛЕЗНОЕ УТРО" (0+)
08.40, 09.00	18.30, 00.00 "АНЕКДОТЫ" (16+)
	"ОБМЕН БЫТОВОЙ ТЕХНИКИ" (0+)

09.30	Х/Ф "ДВОЙНОЙ КАПКАН"
12.30	"6 КАДРОВ" (16+)
13.00	Т/С "ОПЕРА. ХРОНИКИ УБОЙНОГО ОТДЕЛА-2"
15.10, 19.30, 23.30	"УЛЕТНОЕ ВИДЕО" (16+)
16.00, 20.30	"ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ" (16+)
16.30, 17.00, 17.30	"ВНЕ ЗАКОНА" (16+)
18.00	"ИХ РАЗЫСКИВАЕТ ПОЛИЦИЯ" (16+)
22.00	"КВН. НА БИС" (16+)
22.30	Т/С "СВЕТОФОР"
00.30	"ГОЛЫЕ И СМЕШНЫЕ" (18+)
01.00	"УДАЧНАЯ НОЧЬ" (0+)
01.30	"СЧАСТЛИВЫЙ КОНЕЦ" (18+)
02.00	Х/Ф "КРИМИНАЛЬНЫЙ КВАРТЕТ"
04.00 (16+)	"САМОЕ ВЫЗЫВАЮЩЕЕ ВИДЕО"
05.00	Д/С "АВИАКАТАСТРОФЫ"

Четверг, 7

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00	"ДОБРОЕ УТРО"
10.00, 10.05	13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.35	"КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"
10.45	"ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ"
11.55	"ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)
13.10	"МОДНЫЙ ПРИГОВОР"
13.50	"ВРЕМЯ ОБЕДАТЬ!"
13.50	"ДОБРОГО ЗДОРОВЬЦА!" С ГЕННАДИЕМ МАЛАХОВЫМ (12+)
14.40	"ИСТИНА ГДЕ-ТО РЯДОМ" (16+)
15.00	"ДРУГИЕ НОВОСТИ"
15.25	Т/С "ДОМРАБОТНИЦА"
16.15	"САМЫЙ ЛУЧШИЙ МУЖ" (16+)
17.10	"В НАШЕ ВРЕМЯ" (12+)
18.00	"НАЕДИНЕ СО ВСЕМИ" (16+)
19.00	ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
19.50	"ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!" (16+)
20.50	"ПУСТЬ ГОВОРЯТ" (16+)
22.00	"ВРЕМЯ"
22.30	Т/С "КРИК СОВЫ"
00.30	Д/С "ГЕРМАНСКАЯ ГОЛОВОЛОМКА"
02.25	Х/Ф "ЖЮСТИН"
04.50	Д/Ф "КОММУНАЛЬНЫЙ РАЙ"

«РОССИЯ»

06.00	"УТРО РОССИИ"
06.07, 09.07, 09.35	06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.00	"БАМБААХАЙ"
10.15	"БУРЯД ОРОН"
10.45	"О САМОМ ГЛАВНОМ"
11.30	"КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ" (12+)
12.00, 12.30, 13.00	15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ
12.50, 13.00	15.30, 18.10, 20.40 "ВЕСТИ-БУРЯТИЯ"
12.50, 13.00	15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
14.00	Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ"
	"ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ" (12+)

16.00	Т/С "ТАЙНЫ ИНСТИТУТА БЛАГОРОДНЫХ ДЕВИЦ"
17.00	Т/С "СЕМЕЙНЫЕ ОБСТОЯТЕЛЬСТВА"
18.30	Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ-10"
19.30	"ПРЯМОЙ ЭФИР" (12+)
21.50	"СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!"
22.00	Т/С "БЕРЕГА МОЕЙ МЕЧТЫ"
23.50	"ПОЕДИНОК". ПРОГРАММА ВЛАДИМИРА СОЛОВЬЕВА (12+)
01.25	Д/Ф "ПО СЛЕДАМ ИВАНА СУСАННИНА"

КУЛЬТУРА

07.30	"ЕВРОНЬЮС"
11.00, 16.40, 20.30, 00.45	НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
11.15, 12.15, 13.10, 13.10, 13.55	01.55 "НАБЛЮДАТЕЛЬ"
14.20	02.55 Т/С "ПЕРРИ МЭЙСОН"
15.00	19.40 "ACADEMIA"
16.00	"РОССИЯ, ЛЮБОВЬ МОЯ!"
16.50	"БОЛЬШЕ, ЧЕМ ЛЮБОВЬ"
17.45	Х/Ф "БЕЛАЯ ГВАРДИЯ"
18.05	"АБСОЛЮТНЫЙ СЛУХ"
20.45	Д/Ф "ХРИСТОФОР КОЛУМБ В ПОИСКАХ НОВОГО МИРА"
20.45	Д/Ф "БОЛЬШАЯ ПЛОЩАДЬ БРЮССЕЛЯ. ПРЕКРАСНЕЙШИЙ В МИРЕ ТЕАТР"
21.00	А. ДАРГОМЫЖСКИЙ. "РУСАЛКА". КОНЦЕРТНОЕ ИСПОЛНЕНИЕ ОПЕРЫ
21.40	"ГЛАВНАЯ РОЛЬ"
22.35	"ЧЕРНЫЕ ДЫРЫ. БЕЛЫЕ ПЯТНА"
23.05	Д/Ф "ЗАГАДКА ОСТРОВА ПАСХИ"
23.50	"КТО МЫ?"
01.05	"КУЛЬТУРНАЯ РЕВОЛЮЦИЯ"
03.45	КЛАССИКА ОТЕЧЕСТВЕННОГО НАУЧНО-ПОПУЛЯРНОГО КИНО
	Х/Ф "СЕРДЦЕ ВСЯКОГО ЧЕЛОВЕКА"
	Д/Ф "ИВАН АЙВАЗОВСКИЙ"

АРИГ УС

07.00, 23.00, 00.30	"ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+).
---------------------	-----------------------------

07.30	ТЭЦ-3 (6+). ПОГОДА
08.25, 14.00, 19.30	"ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+)
08.55 (16+)	"ИНСТРУКЦИЯ". "ДОМ-2 LITE"
10.30	"ЭКСТРАСЕНСЫ ВЕДУТ РАССЛЕДОВАНИЕ" (16+)
11.30	Х/Ф "ДОМ БОЛЬШОЙ МАМОЧКИ-2"
13.30, 14.15	14.30, 20.00 "УНИВЕР" (16+)
15.00, 15.30	"АФИША" (12+)
19.00	20.30 "НЕЗЛОБ" (16+)
	Т/С "ДЕФЧОНКИ" (16+)
	"УЛАН-УДЭ": "ИНСТРУКЦИЯ". "НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ" (16+). ПОГОДА
19.15	"ТОЧКА ЗРЕНИЯ" (16+)
21.00	Х/Ф "БОЛЬШИЕ МАМОЧКИ. "СЫН КАК ОТЕЦ"
23.30	"ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ" (16+)
01.00	Х/Ф "ПИВНОЙ БУМ"

ТИВИКОМ

06.00 (6+)	07.30 "УТРО С "ТИВИКОМОМ"
06.30, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00	НОВОСТИ ДНЯ (16+)
07.00	"В ТЕМЕ" (16+). ЗУРХАЙ
08.00, 01.00	НОВОСТИ ДНЯ (16+). ЗУРХАЙ
08.35	"ЕСТЬ РАЗГОВОР" (12+)
09.00	"УТРО С "ТИВИКОМОМ" (6+). ЗУРХАЙ
10.00	"В ТЕМЕ" (16+). ЗУРХАЙ
10.30	"ХОЧУ ЗНАТЬ!" (12+)
11.05	Т/С "АВРОРА"
12.50	М/Ф
13.05	Х/Ф "БАЙКЕР"
15.05	Т/С "ХОЛОСТЯК ГАРИ"
15.30	Х/Ф "УХОДЯ-УХОДИ"
17.20	Т/С "ТАЙНЫ СМОЛВИЛЯ"
19.00	"РАДАР-СПОРТ" (6+). ЗУРХАЙ
20.05	Т/С "АНАТОМИЯ СТРАСТИ"
21.00	"ПОРЯДОК ДЕЙСТВИЙ" (16+). ЗУРХАЙ

22.00	Т/С "ВИРТУОЗЫ"
23.30	"ТОП-МОДЕЛЬ АМЕРИКАНСКИ" (16+). ЗУРХАЙ
01.30	"НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ" (16+)

СТС «БАЙКАЛ»

07.00, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50	МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00	М/С "СМЕШАРИКИ" (0+)
06.45	М/С "ВЕСЕЛЫЕ МАШИНКИ"
07.00	М/С ПАРЯЩАЯ КОМАНДА"
07.30	М/С "КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛШЕБНИЦ" (12+)
08.00	"6 КАДРОВ"
09.00, 13.30, 00.00	"МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ" (0+)
09.30, 21.00	Т/С "МОЛОДЕЖКА"
10.30	Х/Ф "АСТЕРИКС И ОБЕЛИКС. МИССИЯ "КЛЕОПАТРА"
12.30	Т/С "ДАЕШЬ, МОЛОДЕЖЬ!"
14.00, 17.00, 18.30	Т/С "ВОРОНИНЫ" (16+)
16.00, 19.00, 20.30	Т/С "ДВА ОТЦА И ДВА СЫНА"
16.30	Т/С "ВОСЬМИДЕСЯТЫЕ"
19.30	Т/С "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ".
20.00	"ВОСЬМИДЕСЯТЫЕ"
22.00	Х/Ф "АСТЕРИКС НА ОЛИМПИЙСКИХ ИГРАХ"
00.30	Х/Ф "ДОБРО ПОЖАЛОВАТЬ В ЛЭЙКВЬЮ"
02.35	Х/Ф "ПЕРЕЖИТЬ ДВА ДНЯ"
04.10	ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

07.00	"НТВ УТРОМ"
09.30	"СПАСАТЕЛИ" (16+)
10.00	"МЕДИЦИНСКИЕ ТАЙНЫ" (16+)
10.35, 10.35, 11.00, 11.55	11.20 Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА"
	14.00, 17.00, 20.00 "СЕГОДНЯ"
	"ДО СУДА" (16+)

12.55	"СУД ПРИСЯЖНЫХ" (16+)
14.25	"СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ" (16+)
15.35	Т/С "ДЕЛО ВРАЧЕЙ"
16.30, 19.30	"ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ"
17.25	"ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА" (16+)
18.40	"ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ" С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ" (16+)
20.30	Т/С "ШЕФ-2"
22.30	Т/С "ПЯТНИЦКИЙ"
00.30	"СЕГОДНЯ. ИТОГИ"
00.50	Х/Ф "СНОВА НОВЫЙ"
02.50	"ДАЧНЫЙ ОТВЕТ" (0+)
03.50	"ЛИГА ЧЕМПИОНОВ УЕФА. ОБЗОР" (16+)
04.25	"ОКТАБРЬ 1917. ПОЧЕМУ БОЛЬШЕВИКИ ВЗЯЛИ ВЛАСТЬ" (12+)
05.45	"ЛИ. БРЕЖНЕВ. СМЕРТЬ ЭПОХИ" (12+)
06.35	"ДИКИЙ МИР" (0+)

ДТВ

06.00, 06.30	07.00, 05.30 М/Ф
08.00	"УДАЧНОЕ УТРО" (0+)
08.40, 11.20, 18.30, 00.00	"ПОЛЕЗНОЕ УТРО" (0+)
09.00	"ОБМЕН БЫТОВОЙ ТЕХНИКИ" (0+)
09.30	Х/Ф "КРЫСИНЫЙ УГОЛ"
12.00	Х/Ф "КРЫСИНЫЙ УГОЛ"
13.00	Т/С "ОПЕРА. ХРОНИКИ УБОЙНОГО ОТДЕЛА-2"
15.00, 19.30, 23.30	"УЛЕТНОЕ ВИДЕО" (16+)
16.00, 20.30	"ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ" (16+)
16.30, 18.00	"ИХ РАЗЫСКИВАЕТ ПОЛИЦИЯ" (16+)
22.00	"КВН. НА БИС" (16+)
22.30	Т/С "СВЕТОФОР"
00.30	"ГОЛЫЕ И СМЕШНЫЕ" (18+)
01.00	"УДАЧНАЯ НОЧЬ" (0+)
01.30	"СЧАСТЛИВЫЙ КОНЕЦ" (18+)
02.00	Х/Ф "ДВОЙНОЙ КАПКАН"
05.00	Д/С "АВИАКАТАСТРОФЫ"

Пятница, 8

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00	"ДОБРОЕ УТРО"
10.00, 10.05	13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.35	"КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"
10.45	"ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ"
11.55	"ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)
13.10	"МОДНЫЙ ПРИГОВОР"
13.50	"ВРЕМЯ ОБЕДАТЬ!"
13.50	"ДОБРОГО ЗДОРОВЬЦА!" С ГЕННАДИЕМ МАЛАХОВЫМ (12+)
14.40	"ИСТИНА ГДЕ-ТО РЯДОМ" (16+)
15.00	"ДРУГИЕ НОВОСТИ"
15.25	Т/С "ДОМРАБОТНИЦА"
16.15	"САМЫЙ ЛУЧШИЙ МУЖ" (16+)
17.10	"В НАШЕ ВРЕМЯ" (12+)
18.00	"ЖДИ МЕНЯ"
19.00	ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ
19.50	"ЧЕЛОВЕК И ЗАКОН"
20.50	"ПОЛЕ ЧУДЕС"
22.00	"ВРЕМЯ"
22.30	"ГОЛОС" (12+)
00.40	"ВЕЧЕРНИЙ УРГАНТ" (16+)
01.35	Х/Ф "ЧУЖОЙ ПРОТИВ ХИЩНИКОВ"
03.20	Х/Ф "ПАТТОН"

«РОССИЯ»

06.00	"УТРО РОССИИ"
06.07, 09.07, 09.35	06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.00	"МУСУЛЬМАНЕ"
10.05	"ТОЛИ"
10.25	"САГАЙ СУУРЯАН"
10.45	"О САМОМ ГЛАВНОМ"

Суббота, 9

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.45, 07.00, 07.35, 08.35, 09.20, 09.45, 10.00, 10.45, 11.15, 11.55, 13.15, 14.10, 15.50, 16.55, 17.55, 19.00, 19.10, 22.00, 22.20, 00.00, 01.10, 03.10, 05.05

«РОССИЯ»

06.00, 07.35, 08.05, 09.00, 09.10, 09.20, 09.50, 10.25, 11.05, 11.30, 11.45

12.20, 12.55, 13.25, 17.40, 18.55, 21.00, 21.45, 01.40

КУЛЬТУРА

07.30, 11.00, 11.35, 13.10, 14.00, 14.30, 15.25, 16.25, 16.55, 17.50, 19.55, 21.15, 22.00, 23.30, 00.10, 02.00, 02.45, 02.55, 03.25

АРИГ УС

07.30, 08.30, 08.00, 09.00, 09.10, 09.25

09.40, 10.00, 10.30, 11.00, 12.00, 12.30, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 18.00, 18.30, 18.45, 19.00, 20.00, 23.00, 00.00, 00.30

ТИВИКОМ

06.30, 07.00, 07.30, 08.00, 08.30, 10.00, 10.30, 11.30, 12.15, 16.00, 17.00, 18.00, 19.00, 19.35, 21.30

22.30, 00.30

СТС «БАЙКАЛ»

08.00, 08.30, 11.05, 16.05, 19.05, 21.55, 23.25, 00.20, 01.30, 01.50, 06.00, 07.35, 07.55, 08.10, 08.30, 09.00, 09.30, 09.55, 13.10, 16.30, 17.30, 19.00, 21.00, 22.00, 23.00, 00.40, 02.40, 04.40

НТВ

06.35, 08.25, 09.00, 09.15, 09.45

10.25, 11.20, 11.55, 13.00, 14.25, 15.30, 16.30, 17.20, 18.20, 19.20, 20.00, 20.50, 21.45, 22.45, 00.15, 00.50, 01.25, 03.25, 03.55, 06.05

ДТВ

06.00, 08.40, 05.40, 06.30, 08.00, 09.40, 13.30, 14.30, 14.45, 16.30, 20.30, 22.30, 23.00, 23.30, 00.30, 01.00, 01.30, 03.15, 05.10

Воскресенье, 10

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.50, 07.00, 08.45, 09.15, 09.40, 09.55, 11.15, 11.35, 12.25, 13.15, 14.20, 15.25, 19.25, 22.00, 23.00, 01.20, 03.15, 05.20

«РОССИЯ»

06.20, 08.20, 08.30, 09.20, 09.50, 10.30, 11.20, 12.00, 12.10, 12.45, 15.20, 17.05, 19.00, 21.00, 22.30, 00.30

02.20

КУЛЬТУРА

07.30, 11.00, 11.35, 13.00, 13.30, 14.00, 14.55, 15.40, 16.05, 16.55, 18.30, 19.00, 19.40, 20.25, 21.20, 21.35, 23.05, 00.40, 02.45, 03.40

АРИГ УС

07.30, 07.55, 09.10, 09.25, 09.45, 10.00, 11.00, 11.30, 11.50, 12.00, 13.00

14.00, 17.00, 18.50, 19.30, 20.00, 21.30, 22.30, 23.00, 00.00, 00.30

ТИВИКОМ

06.00, 07.00, 07.30, 08.00, 09.00, 10.45, 11.30, 12.15, 12.40, 16.10, 16.40, 17.00, 18.00, 19.00, 19.30, 21.30, 22.30, 00.50

СТС «БАЙКАЛ»

08.00, 08.30, 08.50, 11.05, 06.00, 06.00, 07.35, 07.55, 08.30, 09.00, 09.05, 09.30, 10.05

10.30, 12.00, 13.00, 14.00, 15.30, 16.35, 17.35, 19.35, 21.00, 23.35, 01.35, 03.00

НТВ

07.05, 09.00, 09.15, 09.45, 10.25, 11.20, 11.55, 12.25, 13.00, 14.20, 15.25, 16.30

17.15, 18.25, 19.20, 20.00, 20.50, 00.35, 01.20, 03.30, 06.00

ДТВ

06.00, 08.40, 05.30, 06.30, 08.00, 09.30, 13.30, 14.30, 22.30, 23.00, 23.30, 00.00, 00.30, 01.00, 01.30

ВОЗРАСТНЫЕ ОГРАНИЧЕНИЯ В ТЕЛЕПРОГРАММЕ

В телепрограмме с 27 августа, согласно ФЗ от 29.12.2010 «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию», вступающему в силу с 1 сентября 2012 года, будут присутствовать знаки о возрастных ограничениях:

- 0+ - от 0 до 6 лет
6+ - от 6 до 12 лет
12+ - от 12 до 16 лет
16+ - от 16 до 18 лет
18+ - старше 18 лет

РЕМОНТ ПЛАСТИКОВЫХ ОКОН. Качественная установка, монтаж. Работа любой сложности. Гарантия. Тел.: 67-16-02.

Куплю или арендую гараж в 42 квартале. Можно железный. Тел.: 614-617, 42-65-85.

Евроремонт. Штукатурка, шпаклевка, обои, укладка кафеля, гипсокартонные конструкции любой сложности, ламинат. Качество, гарантия. Тел.: 40-49-37, 8-902-535-49-37.

Продаю ж/б кольца. Доставка. Монтаж. Копаем выгребные ямы. Траншеи. Тел.: 65-99-90, 64-62-93.

Утерянную зачётную книжку на имя Щарапова Доржи Александровича считать недействительной.

Барас ХАЛЗАНОВАЙ түрэнөөр 75 жэлэй ойдо

«ӨӨРЫНГӨӨ ХАРГЫЕ БЭДЭРХЭЭРЭЭ БЭДЭРЭЭБ...»

Сэлэнгэ аймагай Жаргаланта нютагай алдар солотой, оюун бэлигтэй, аза талаантай олон хүбүүдэй эгээл эрхимын, Росси гүрэн түрэдөө мэдээж болоһон гайхамшагта кинорежиссер, киносценарист, актер, поэт, ниитын ажал ябуулагша Барас Цыретарович Халзановай (1938-1993) нэрэ мүнхэлжэ, түрэл тоонто нютагтань хүшөө бодхоолгын баяр баясхаланта һайндэр ехэ эдэбхитэйгээр эдэ үдэрнүүдтэ үнгэрбэ.

Барас Халзанов түрэл тоонто болохо Жаргаланта нютагаа, Буряад ороноо холо ойрын газраар ажаллахадаа, кино буулгадаашье, шүлэг найруулхатаашье, ходо нэрлэжэ, дурсажа, суурхуулжа ябаа. «Би буряадби» гэжэ ходо омогорхожо, баясажа, түрэл соёл культураяа, буряад хэлээ, уран зохиолоо, яруу найруулгаяа хүгжөөн һалбаруулха хэрэгтэ бүхы наһаяа гамнангүй зориулһан байна. Нэгэ шүлэг соогоо иигэжэ бэшэнэ:

Хаанашье ябаа наа, буряад дуугаа

Ханхинаса дуулааб. Үлгэн энэ юртэмсын Уудамшые хаань, Үльгэр шэнги элдэб газарай

Олоншые хаань, Түрэнэн гараһан хүдөө нютагаа

Юунһээшые үлүүгээр һанааб.

«Эрэ түрэнэн эдимни, Энэл ябаһан золни», - гээд, Эхэ Буряад ороноо

ходоодоол би Наһан соогоо дурдаалби.

Уг удамай, элинсэг хулинсагай эхэ эсэгээр дамжуулагданан аза талааниие, үндэр дээдэ заяае, зүрхэ сэдхэлэй баялигые ажаллай һайгаар арьбадхан мандуулжа, бүри саашан хүгжөөжэ, кинематографиин, ном сударай, уянгата үгын хүсөөр дамжуулжа, арад зондоо, гүрэн түрэдөө ехэ аша тухатай, буян үйлэдэжэ ябаһан байгаа гэжэ мүнөө сэхэ тэмдэглэмээр.

Барас Халзанов буряад литературы, соёл культурын хүгжэлтэдэ өөрын онсо нуури эзэлнэ. Гүнзэги удхатай, үргэн дэлсэтэй кино-, поэтическэ зохиолнуудын хүнэй ухаан бодол хурсадхаха, зүрхэ сэдхэлые баяжуулха, хүнэй мэдэрэлые доһолгон хүлгөөхэ, уяруулха эди шэдитэй гэжэ эдэ үдэрнүүдтэ шүлэгүүдын уншажа, кино-зурагуудын хаража байхадаа, үшөө дахин мэдэрбэб. Барас Халзанов бэлигтэй поэт гэжэ мэдээжэ, уянгата зохиолнуудын һургуули, колледж, университетүүдтэ шудалагдадаг. Түрүүшын номуудын, нэрлэбэл, «Далай дээрэ» (1968), «Амар мэндэ, далай» (1976), Алас Дурна зүгтэ дүрбэн жэлэй хугасаа соо сэрэгэй алба хэлэнэйнь дүн боложо, поэздэ агүүехэ Номгон далайн нэбшээ, хүнэй баяр, гуниг, гүн сэдхэлэй байдал, хахасалгын уйдхар, гэмшэл, эхэ эсэгэ, тоонто нютаг, түрэл дайда, түшэг болохо хада ууланууд тухай шэнэ мэдэрэл асараа.

Хүн бүхэндэ бии юм гэдэг – Хада, Хаража нууха, Харижа бууха. Зүүдэн соогоо Дуудаха... Һүүлэй һүүлдэ Һүүдэртэнь Хэтэдээ хэбтэхэ Хада байдаг гэхэ... Хада – аба. Хада – эхэ... - гээд бэшэхэдэнь, ямар буряад хүн өөрынгөө тоонто нютаг, тахилтай хада уулануудаа һанан-һанан уярхагүйб даа! «Тоёон хадын һүүдэртэ...» (1985) гэжэ номын баһа Жаргаланта нютагһаа гарбалтай аха захатан болохо бэлигтэй поэт-новатор гээд, Буряад орондоо суурһан Дамба Дашинимаевые, тэрэнэй бэшэнэн алдарта зохиолнуудые һануулаадхина. Аха поэдтэ зориулжа шүлэгшые бэшэнэн бэйдаг. Тоонто нютагһаа холуур ябахатаа (Москвада һураа, хожомын Свердловскодо наһан болотороо ажаллаа), түрэнэн дайдаа һанахадаа, нэн түрүүн нютагай баялиг болохо хүнүүд тухай, тэдэнэй дууша, шогшо зугааша, алтан үгын дээжэ болохо аман захая сэгнэдэг абари зан тухай, ямаршые ажал дабан гараха шадмар бэрхэ зоригтой ябаһыень, сэбэр сагаан эрмэлзэлтэй байһыень омогорхон бэшэнэ.

Тельмэнэй задарюун хүбүүд болохо Буда-Сэрэн Данзанов, Лубсан-Сэрээтэр, Нимын Данзан, Араднаажаб, Санжиин Данзан, Бальчинай Бимба, Сандагай Мүнхэ, Мархуу Дондог, Максарай Володи, Раднаев Вася түрүүтэй; аха захатан болохо Доржо баабай, Дулма һамай, Шагжа баабай, Аюшын Шагдар, Намжил хээтэй, Жанын Нима, Даша Данжаев, Шойдорой Данзан, Санжаев, Митабай Цэдэн, Амгалан, мэдээжэ ulyгэршэ, шогоошо Бутэд-Доржо, Дагбын Даша, Тогоошо, Гүргэм хээтэй, Тарба,

Далбаа, һасаран, Дамби, Аюшын Гомбо, Хасиин Вася, ядахатаа Ханхын Галишые мартагдаагүй! Барас Халзановай оюун бэлигэй хүсөөр нютагай зоной нэрэ хэтын хэтэдэ мүнхэрүүлгдээ. Тиихэдэ Жаргаланта голой баян үржэлтэ дайда – Доодо гол, Шэнэ зам, Хуушан сээнтэр, Харшын Харганаа, Олёобхо, Далайтан, Тохой, Боро Толгой, Бүхэн гол – нютагай зоной сэдхэлдэ хадугданан нангин нэрэнүүд.

Хүбүүн хүнэй уялга дүүргэжэ, түрэнэн эхэдээ Лубсан-Ханда Ринчиновада шүлэгүүдээрээ хүшөө бодхоогоо. Буряад поэздэ Барас шэнги эжыдээ мээхэй, хүйһэн холбоогоо таһалаагүй поэдые олохонь бэрхэ. Тиигээшые хадаа хүбүүнэй ёһоор хайлан шаналан, иимэ асуудалда абтана:

Эжынгээ зүрхэ дайрангүй, Эжынгээ сэдхэл хайрангүй,

Энэ наһаяа элдэхэ Юундэ тиимэ бэрхэ юм?

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агүүехэ дайнай үеын хүн хадаа Барас Халзанов олон номууд соогоо, тэдэнэй тоодо «Хээрын шулуун» (1991) гэжэ согсолбори соо, тэрэ сагые, дайн дажарай хүнгэн бэшэ байдалые хүнэй сэдхэлэй хүбшэргэй дайран бэшэжэ шадаа, манда энэнь ехэ сэнтэй. Юундэб гэхэдэ, дайнда зориулһан зохиолнуудын «кура» гэнэн патриотческа шэглэлтэй бэшэ, харин хүнэй наһаа сэдхэлэй, доторой байдал үнэншэмөөр, уярмаар харуулагдаатай. «Ай даа!» гээд шаналан бэшэдэгын дайнай үе сагай гашуудалта байдалһаа, дайнай һүүлэй үшөөл хомор хоһон саһаа удхатай гэжэ һанагдана.

Уужам, баян, нимгэн сэдхэлтэй, ёһотойл эрын дээжэ хүнэй ухаан бодолой, халуун зүрхэнэй байдал зураглан харуулжа шадаа, энэнь сэгнэшгүй бэлэг болон уншагшадай, түрэл арадай зүрхэ сэдхэлдэ сэсэг мэтэ һалбаран үлэнэ. Тиихэдэ поэдэй онсо илгаа гэхэдэ, буряад литературатада урид хэрэглэгдээгүй кинематографиин онол арга, маяг

нэбтэрүүлжэ, шүлэгэй хэлбэри хүгжөөн шэнэлээ, энэнь дүрэ-образуудые ехэ шадмараар гаргахадань, туһаламжа боложо үгэнэн байдаг. Барас Халзанов буряад поэзиин хүгжэлтөөр ехэ һонирходог, һанаагаа зободог, заримдаа нүхэд поэдүүдтэ зориулжа, статьяшые (шүлэгүүдэй хажуугаар) бэшэнэн байна. Хүн шанараараа сэхэ зантай, юумые гоёонгүй, байһан үнэн зандань, зоримгойгоор шэнжэлэн шүүмжэлдэг байгаа гэжэ элирнэ. Гүн ухаанай, философско шанартай шүлэгүүд соогоо ажабайдалай орёо харгы замые, юртэмсын баян нюусануудые, хүнэй сэдхэлэй элдэб байдалые поэтическэ хүсөөр гаргаһан байна. Тиигээд «эхин – найдал, эсэс – уйдал» гэдэгтэл, хүн бүхэн өөрын табисуураар энэ наһаа элдэнэ. Һүүлшын шүлэгүүдэй нэгэн соо иигэжэ бэшэнэн байдаг:

Хүн ябаһан хүсэн, Хара, сагаан – Захын захата Замай һүүлдэ, Хожомой хожомдо Харюу эрихэ байха. Али наа, баярлуулха, Али наа, мохоохо. Али наа, хоһон Дүн байха.

Барас Халзановай наһан боғони байбашье, хэлэн ажалын арад зондоо, түрэл нютагтаа зориулагданхай. Сэбэр сэлмэг һанаа бодолойн эрмэлзэл, дээдэ зиндаата хүнэй хараа бодол, ябадал, сэдхэлэй шанар хэлэн ажалдань нэбтэрэн ороһон байна. Тиигээд Барас Халзановай өөрын дүрэ-образ манда, тиихэдэ ургажа ябаһан залуу үетэндэ ulyгэр жэшээ болохоороол болохо гэжэ найдагдана. Нютагайнгаа хүбүүнэй нэрые дээшэн үргэжэ, кино-зурагуудын хаража, шүлэгүүдын уншажа, нүдээ хужарлажа, шэхээ шэмэглэжэ, сэдхэлдээ дурасхаалай зула бадараажа ябаял даа гэжэ урьялха байнаб.

Е.БАЛДАНМАКСАРОВА, хэлэ бэшгэй эрдэмэй доктор, тоонто нютагын Жаргаланта.

ҮНДЭР НАНАНАЙ ОРЬЁЛ ӨӨДЭ ДАБШАНА

Ойн баяр

Алтан намарай намдуухан, үбһе ногоной шарлажа хадгарха сагта, ургаса таряанай хуряалгын уедэ, арай хүйтэнэй ерээдүй багта 1933 ондо Бадмацыренов Гомбожабайда Октябрь хүбүүн түрбэ. Баян Бэрхэ уулын хормой доро түбхинэнэн Сүхэ голой эрьсээр нэмжэнэн түрэл тоонто Сүхын Тагалцар ой модоор, хада уулаар, олон ан гүрөөлөөр, аршаан булагаар, ургамал жэмэсээр, ая гангаар анхилһан баян нютаг юм.

Эхэ, эсэгэн "Улаан Мандагч" артельдэ ажаллаа. Октябрь дүрбэн үхибүүдэй ахань хадаа бэрхэ, шанга, нарин нягта, һургаал заабаритай, Үндэгийн Цагаанай Янжи хүгшэнэй харууһан доро ехэ болоһон байна.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агүүехэ дайнай урда жэлдэ эхин классай шаби болоо. Гомбожап эсэгэн дайнда мордоо. Баатарай үхэлөөр унаа гэнэн гашуудалтай мэдээ эхэдэнь ерээ бэлэй. Хүндэ хүшэр жэлнүүдтэ һурахаяа 25 модоной зайда оршодог Цайдамай долоон жэлэй һургуулида ябагаар ошожо ерэхэ, эдихэ хоолшые хомор, дутамаг байһан юм. Эжын талаһаа түрэл лама Эрхүүгэй Тулун гэжэ газарта сүлэлгэдэ байһан. 1951 ондо Ивалгын дунда һургуули дүүргэжэ гараад, тэдэнэйдээ ерэхэ, Эрхүүгэй авиационно-техническэ училищида һурахаяа оробо. Агаараар

ниидэдэг самолёдуудые хангадаг техник-механик мэргэжэлтэй болоод, Шэтэ хото ажаллахаяа эльгээгдэн юм. Ажалайнь түрүүшын алхам омог залуу наһандаа Шэтэдэ эхилээ бэлэй. Аэропортдо Москва-Владивосток, Москва-Хабаровск, Благовещенск буудаг рейснүүдэй томо томо самолёдуудые шалгадаг, харууһалдаг, тоно түлишыень шалгадаг ажалтай ябаа.

Үндэр наһатай, оронойнгоо ажабайдалаарнь һонирхон, амжалтаарнь баясан, үрээлээ табин һуудаг хүгшэн эхэн наһанһаа нүгшөө бэлэй. Эрхүүгэй элүүрые хамгаалгын институтдай оюутан ябаһан Дарима басагантай хуби заяагаа холбожо, гэр бүлэ болоо һэн. Хүбүүн басаган хоёрые түрэхэ, ажабайдалай үргэн харгыда гаргаа...

Аршаан булагаар баян, дасан дугангуудаар олон Этигэлэй хамбын нютаг Ивалгаһаа уг гарбалтай, тэниглэн тэгшэ зантай, түбшэн уужам сэдхэлтэй, врачгинеколог мэргэжэлтэй Дарима Цыремпилловнатаа 55 жэлэй хугасада үгэ нэгэн, баяраа хубаасалдажа, ан-бун һуунад. Олон удаан жэлдэ Улаан-Үдэ хотын 4-дэхи поликлиникэдэ үрэ дүнтэйгөөр, магтаалтайгаар хүдэлжэ гараһан габьяатай юм.

Октябрь Гомбожапович гэр бүлын байдалаар Улаан-Үдын аэропорт ажаллахаяа эльгээгдээ. Ажаллажа байха үедөө санитарна-гал түймэрэй авиацин багхан түхэлэй самолёдоор хойто аймагууд-

та геологуудта эдэе хоол, түлишэ зөөжэ, хэдэн хоногоор, һараар шахуу ниидэдэг байһан, заримдаа Ханты-Мансийск, хүршэ Монгол гүрэн командировкодо эльгээгдэдэг һэн.

Нарата юртэмсын хэшгэтэй наһанайнгаа харгыда найдамтайгаар алхалха сагтаа "Аэрофлотдой эрхим худэлмэришэн" гэнэн тэмдэгээр шагнагдаа.

Тэрээнһээ гадна хотын захиргаанай зүгһөө хэдэн олон грамота, шагналнуудтай. Украинада Киевэй гражданска авиацин институт дүүргээд, "инженер по эксплуатации самолетов и вертолетов" гэнэн дээдэ гарай мэргэжэлтэй болоо. Пенсидээ гараашье наа, түрэл аэропортдоо 2001 он болотор ажаллаа.

Аймаг нютагаа суурхуулдаг Октябрь Гомбожапович Дарима Цыремпилловна хоёртол ажалла шадал олон. Танай хүсэ шадал, арга бодол хии талаар ошоогүй. Үри хүүгэдтэ хүндэтэй эсэгэ болонхойт. Гэр бүлын тулга гээшэт. Манай нютагай үндэр наһатай зоной урдаа хараха аха захатан ябанат. Мүнөө адаглан харахадань, мүнүнэн һаншаг хийсхүүлээд, наян жэлээ гэнжэтүүлээд, налайн һууһарта. Дүүнэртээ эрхим жэшээ харуулнат. Хүгшэн аба эжы гүүлэн, алтанһаа үлүү гурбан аша эзэнэрээрээ, гурбан гушанараа олзуурхан һуунат.

Бадарһан зулын толон мэтэ, Бадмахан сэсэгэй үнгэ мэтэ,

Үдэр сагай эрьсэдэ ulyзтэй ябажа, Үбгэн буурал үбгөө, эмгэй болотороо, Үнэр баян, элүүр энхэ һуугыт даа!

Надежда ЖИГМЫТОВА, Буряад Республикын хүн зоние социальна талаар хамгаалгын габьяата худэлмэрилэгшэ.

ХУРАМША ХҮБЛИ

(Үргэлжлэл. Эхинийн октябрийн 24-нэй дугаарта).

Зэдын баруун сартуулнууд соо «Үндэр хамартад» гэжэ бүлэг зон урда сагуудта илгаржа байһан байна. Тэдэ үнэхөөрөө, буряад монголшүүдтал адли няапагар бэшэ, үндэр, мэрхэгэр хамартайнууд байһан, мүнөөшье олоор дайралдадаг. Тиигэжэ байхада, Зүүн сартуулнуудай тоодо ородог минии эсэгэсье мэрхэгэр, бүргэд томо хамартай байһан. Теэд үнэхөөрөө, тиимэ хамар гээшэ одоо Дунда Азиин ба Кавказай зонүүдта байдаг бэшэ аал? Намайе-сье томо хамартай гэлсэдэг, үшөө тиэхэдэ үнэ ноохондоо, һахал һамбайдаа даруулаһан хүниие таниха, мэдэхэ зон нэгэтэ бэшэ «Ши, сохом, буряад бэшэ, «моджахед» гээшэ» гэжэсье наадалдаг юумэд. Эгэшьемни таджик, туркмен һамгадтал тон адлиш гэдэг. Харин нютагаймни, мүнөө гордотто ажаһуудаг нүхэриемни, нэгэсье хүн буряад гэдэггүй, «ши узбекши» гэхэ. Тиимэһээ заримдаа һанахаш: «Магад, маанадай шуһан соо тэрэ холоһоо холо үедэхи элинсэг хулинсагаймни шуһанай үлэгдэл үлэһэн байжа байгаа аалам? Бэдэрээ һаа, үшөөсье энэ тэрэ илгаанууд гаража ерээд лэ байдаг ха...»

Хори буряад арадай урданай үеын гэлсүүлдэг дуута-суута «Наян-Наваае» би монгол-буряад сартуулнуудай зохёон дун гэжэ һанагшаб (энэ бодомжолгоёо баһа тон түрүүшынхие хэлэжэ, бэшэжэ байһан, хори угсаатан зон, али тэрэ талы баридаг эрдэмтэд эндэ «сүхалдажашье» магадгүй, теэд би үшөө дахин һануулһуу – би эрдэмтэн бэшэ, уран зохёолшонби гэжэ һанаһанаа бэшэжэ байһан). Теэд «Наян Наваа» гэжэ нэрэтэй газар дайда Дунда Азида байха лэ! Мүнөөнэй томо географическа атлас-карта дээрэ бэдэрээ һаа, таанадсье өөһэдөө олохо шадахалта. Тэрэ холо сагуудта хори угсаатан зон тэрэ дайда хүрэтэр хэн нэгэнэй албан зониние болохо ошоһон гэлсэдэг (ехэнхидэ эндэ Балжан хатантай холбодог). Мэдэхэгүй даа. Ямар хүнөө дахажа аяар хаана холо байһан Хиваа гүрэн руу ошобо гээшэб хориинхид? Энэниие һайн ойлгожо байһан заримашуулын «Наян Наваа» гэжэ нэрэтэй газар Монголой баруун захата бии юм, тэндэл энээхэн дуун мүнделөө гэжэсье хэлсэдэг. Магад, али бүри үни сагта Чингис хаанай сэрэг зон болосжо ябаһан нэгэ бүлэг хориинхид Хорезм шахай мэдэлэй газарта үлэшэһэн байжа, хэзээ һүүлдэ наашаа гаража ерээ гэжэ гү? Би үнэншэхэгүй байһаб.

...Баарһад, сартуулнууд, Чингис хаанай урдаһаа эзэргүүсэжэ бодоһондоо гам хайраггүйгөөр алуулһан, гүрэн түрөө алдаһан, түүхэтэ номууд соо хэлэгдэһэнэй ёһоор һаа: «Сартуулай ниислэл Үргэнчэ хото үхээрээр дүүрэжэ, хотын гудамжа шуһаар урдаһан; монгол сэрэгүүд шуһа нүжөөр худхалдаһан эд зөөриие абаһаа жэрхэжэ, Амуу мүрэнэй (Амударья) хаалты сүмэ сохижо, бултынь үерэй уһанда урадхуулаа ха. Монгол зэрлиг сэрэгшэд сартуулнуудай газар

дайдыень үнэһэн тоборог болгожо, элдэб гое һайхан байшангууд ба хэрэм хорионуудые бута сохижо һандаргажа, тэдэндэ хэрэггүй, туһа хүргэжэ шадахагүй, үлүү үргэ аматан болохо үлбэр үбшэн зон, үбгэд хүгшэдые гам хайраггүйгөөр алажа, басагад эхэнэрнүүдые хүсөөр эдлээ ха. Үлэһэн зониний газар дээгүүр таража үгы болоо... Амидыгаар үлэһэниинь гэхэдэ, арай шамай арбан түмэн болохо юм гү, али үгы гү... монголшүүдта хэрэгтэй, туһатай болохо эрдэмтэд, алташа-мүнгэшэ дархашуул, урашуул ба адууһа малынь харууһалжа байха үхибүүд, һамгад үлөө ха. Монголшүүд багашуул хүүхэд, хүбүүдые, ехэнхидэ нарай нялха үхибүүдые дуратайгаар өөһэдтөө абажа, олоорнь зүүн зүг руу ябуулдаг байгаа, юуб гэхэдэ, эдэниинь ерээдүйн сагта монгол угсаатаниие олошоруулаха байха гэжэ. Тиигэбэсье, ухаа орошоһон, томо болошоһон хүбүүдые, эдэнэр яагаашье һаа ерээдүйнэй дайсад болохо гэжэ һанахадаа, Хиваа дайдаар хэрэглэдэг сартуул тэргын мөөрэй тэнхлэгэй үндэрөөр хүбүүдэй үндэрье хэмжэжэ, тэрэһэнэй набтар багашуулын бегоол болгон орхижо, үндэрнүүдыень аханар эсэгэнэртэн адли тооложо, тэрэ зуурандын сабшажа аладаг байһан...»

Тиимэһээ арай шамай амиды мэндэ үлэшэ тэрээхэн сартуул эдир хүбүүд, бэрээдүүд, тэдэндэ танигдаа мэдэгдээгүй, нүдэндөөш харагдаагүй холын холодохи зүүн зүгэй, хоһон сагаан тала дайда руу үхэр мал шэнги туугдажа асарагдашоод байхадаа, юундэ тэрэ һайхан, дулаанһаа дулаан, сэсэрлиг жэмэстэ модоор надхажа байдаг тоонто нютагаа һанажа, гуниглажа ябахайгай даа. Тиимэһээл байтараа, «Наян Наваа» гэжэ дуун Монголой нэгэ талада мүнделэжэ, дуулагдадаг боложо, ябан монгол дуунай аялгатай холболдоһон гэжэ мэдэбди. Ондоо юун байха! Дунда Азиин зарим арадай дуун аялгаараа монголойхидтой тухайшаг ута байдаг бэшэ аал, үшөө тиэхэдэ, мэдэбдил, сохом нэгэхэн лэ 100 жэлэй үргэршэхэдэ (гурбан-дүрбээн үе зоний һэлгэлдэхэдэ), тэрээхэн ондоо дайдада түрэшэһэн, үндышэһэн зон тэндэхи абари зандашье, хэлэндэсье орожо, тэрээхэн лэ газараа энэ маанадай тоонто гэжэ һанадагшье болошодог бэшэ аал? Тиимэһээ монголой дайдада түрэшэһэн сартуул үхибүүдысье, Чингис хаанай өөрэйнь бодоһоной ёһоор, тиимэсье үни болонгүй, абари зангаараа, хэлэ амараа, ажабайдалаараашье монголшүүдтал адли болошоо гэжэ мэдэбди.

Үшөө тиэхэдэ, эдэ бүгэдые юундэ иимэ тобшохоноор бэшэнэбши гэхэдэ, саашадаа нэрээсье гайхахаар, энээхэн «Хурамша» гэжэ үгэ, үшөө зүбөөрнь хэлэхэдэ, иимэ хүнэй нэрэ обог дуута суута «Монголой нюуса тобшо» соо бэшээтэй лэ (§ 263)! Тэндэ Үргэнчэ хотоһоо Хоромши обогтой сартаул Ялабач гэжэ хүн, Масхид хүбүүтээ һайн дураараа Чингис хаанай албатан болохо ехэ туһалжа байһан (тагнуулшадын байгаа ха), һүүлдэнь зүүлжэ – Монгол руу гаража ошоһон байна (зарим түүхын

номуудта «Шитэй Хоромшо» гээдсье бэшээтэй байдаг).

Энэмнэй иихэдэ юум бэ теэд?! Зэдэ голый зарим тэды сартуулнууд тэрэ холын энэ хүнэй, мүн бэшэсье сартуул үг гарбалтаниие энэ болотор дахажа ябахандаа магадгүй гэжэ гү? Тиигэжэ һанахада, һонин бэшэ гү? Ганса Хурамша нютагай зон Байгалай заханаа наашаа ерээшэ бэшэ, манайсье Цагаатай нютагай цуцуурантан, сартуул угтан зонүүд гээшэ Монголһоо наашаа гаража ерэхэдэ, түрүүшээр мүн лэ Байгал далай хүрэтэр ошоһон аад, һүүлдэнь һөөргөө нүүжэ ерэшэһэн гэжэ бидэ, нютагаархидынь, мэдэхэбди. Тиимэһээ байха, наян наһанһаа саашалжа наһа бараһан эээрде азаргын сартуул Жамбал Чагдуров (эндэ үшөө һанаябди: шара азаргын сартуулнууд байдаг гэжэ. Захааминда «Шара Азарга» гэжэ нютагысье бии бэшэ аал?), тэдэнэй урданайнь бууса байраһаа тиимэсье холо бэшэ газарта, мүнөө үедэ мартагдаад байһан, Ташкен гэжэ нэрэтэй хада байдаг һэн гэжэ намда хэлэжэсье, заажашье үгөө һэн. Теэд ямар һонин нэрэтэй хада гээшэб? Буряад-монгол хэлэндэ иимэ үгэ үгы бэшэ аал? Үндэр наһатай үбгэжөөл хадаа үг-маг алдажа, «Ташалан» гэжэ хадын нэрье буруушаажа хэлэнэ ха гү гэжэ анхаржа һурагшалхадамни, «Үгы, Ташкен» гээд лэ хэлэжэ байха байгаа һэн. Теэд энээхэн үгын хойнонь «т» үзэг нэмэжэрхихэдэмнай «Ташкент» болошоно бэшэ аал!? Юундэ, хаанаһаа!? Баһа нэгэ ойлгогдохоор, мэдэгдэхээр бэшэ асуудал... Магад, үнэхөөрөө, аяар холо сагта Дунда Азиһаа, Ташкент шадар дайдаһаа наашаа баалалтаар нүүжэ ерэшэһэн зон, хаанаш ябаа, байгаа сагтаа нютагаа мартахагүй, нютаг голынгоо нэрье хэтын хэтэдэ мүнхэлхэ гэжэ досоогоо дурсажа, хадагалжа, шэнээр нүүжэ ерэшэһэн газараа тэрэ нэрээрнь нэрлэжэсье болоо аалам?.. Тиихэдэ үшөө нэгэ һонин: Наян-Навааһаа тиимэсье ехэ холо газарта байдаггүй Туркмениин Ашхабад хотын нэрэ юундэ Сэлэнгын найман эсэгэнэрэй нэгэ гол һалаа болохо ашабагад угтан зоний нэрэтэй тон адли гээшэб? Магад, «Ташкентдэл» адли сартуул зоние дахажа ерэжэ гэжэ гү, али нэгэ түркскэ удхатай байһан хадаа гү? Баһа мэдэгдэхэгүй асуудал.

Бидэ мэдэхэбди: Чингис хаанай үеэр баруунай холо зүгтэ үлэшэһэн нэгэ бүлэг хазаар-

монгол зонүүд мүнөөнэй Хойто Афганистанда байдаг гэжэ. Баарһад, хайратайханууд тэдэ зон, бидэ монгол угсаатмиди гэхэхээн бэшэ, урданайнгаа ажабайдал, абари зан, хэлэеэсье барандан тооний алдажархиһан зонүүд лэ даа. Теэд, хайшаа ошохошби: ондоо газар дайдада, тад ондоо абари зан, мүргэлтэй зоний дунда аяар 700-800 жэл соо байгыш... Минии һанаашаар, эгээ иимэрхүү, тон тэдэ хазаар-монголнуудтал адли байдалда манай эндэхи сартуулнууд орошонхой бэшэ аал даа? Юун ехэ илгаа байба гээшэб. Иимэһээл энэ ехэ удха шанартай, гунигтай «Наян Наваа» дуе сартуул зонүүд монголой тала дайдаар дуулалдажа ябаһан байха. Үсөөн тоото иимэрхүү дуунууд саанаһаа лүнтэй, сахиуантайсье гэлсүүлдэг. Хүн түрэлтэндэ мүнөө сагта үшөө һайн таагдажа, ойлгогдоогүй байһан, угсаатан зонийнгоо хүлдэ тэмдэгийн болохо шадаһан, һанаа үнөөн, зоболонто байдал, һайхан сээр сэдхэл, зангыньсье шэнгээжэ абаһан, имагтал иимэ дуунууд хэрэгтэй сагтаа, хэрэгтэй газартаа нэгэ холоһоо даа, хүн зоний үншэн хабһанайнь оёроһоо гү, газар уһанайнгаа гүн сооһоо гэхэ гү дээшээ халин гаража, алисье газар дайдаар ажаһуужа ябаһан арад зонийнгоо зүрхэ сэдхэлынь хүлгөөжэ, уруулжа, уйлуулжашье байдаг ха гү гэжэ һанахаар байгдадаг. Харин тиигэжэ байхада, эгээ иимэрхүү, сартуулнуудтал тон адли байдалда орошоод байһан хазаар-монголнууд афганистанай газар дээрэ «Наян Наваадал» нэгэ иимэрхүү, түрэлэн тэнжэһэн Монгол сайхан нютагынь һануулаһан гуниг дуу зохёонгүй байба гэжэ гү? Сохом байха. Сартуулнуудай энээхэн дуунда адли нэгэ һайхан гуниг-аялга дууниинь байтараа, тэндэхи арад зоний дуунуудтай хамтаржа, холилдожо, мүнөө сагта хэнэйсье гэжэ ойлгогдохоор бэшэ болошоод, афган арадай дуун гэжэ нэрлэгдэжэ байхадаа болохо лэ!? Хэн тэрээхэниие ойлгожо, шэнжэлжэ үзөөб, хэн тэрээн тухай бодомжолсье үзөөб?!

Тиимэл даа. Иигэд гээд түүхэтэ бэшэлгээ дүүргэжэ, саашань Хурамша Хүбли тухай ондоохон юумэ бэшэһүү.

2. «ХУБЛИН ЗАПРУХА»

...«Хүблиин запруха». Мэдэхэгүй зондо нэгэ ойлгогдохоор бэшэ таабари ха, зүгөөр манай нютагай наһатайшуул (залуушуул хэр-

сье юм?) энээнэй удхые һайн мэдэхэ байха. Тайлбарилаад үгэһүү – барагтай. «Запруха» гээшэ ород үгэһөө абтаһан (ерэһэн) «месить, заквасить» гэжэ байһан аад, урданай буряад зоной хэлэһээр, «запруха» болошоһон лэ даа.

Дээрэ минии бэшэһэнһээ таанад ойлгоод байгаа ёһотойт: – Хүбли гээшэ шангахан хүн байгаа хаш гэжэ. Минии һанаашаар, энээхэн холын хараа, ухаан бодолтой хүн манай нютаг, голоор нэрээ мүнхэлжэрхөө, үг гарбалаа одоо нэрээһээ гэжэ шара зүгыһөө дутуугүй тараажархөө.

«Хүнэй нютагта нэрээ орхихо, өөрингөө нютагта яһаа орхихо» гэхэн үгэ арадайманай аман үгэдэ бии гээшэ. Теэд Хурамша Хүбли нэрээсье, яһаашье Зэдын голдо хаяһан лэ. Үшөө тиэхэдэ, тэрэ үни сагта «миниин нэрэ мүнхэршэхэ байха» юм гэжэ өөрөө мэдээ, һанаашьегүй, хүн зондол адли хүн ажаһуунаб гэжэ томоотой-хоноор бододог байгаа хаш. Буддын шажанай номнолой ёһоорсье һаа, хүн гээшэ нэгэхэн наһа наһалшадаггүй, тиимэһээ саашанхи тухайгаа бодожол, ойлгожол байха гэхэн тайлбаритай байдаг. Хэдысье ехэ баян хүн, хожомын үтэлхэдөө, тэрэ бүхал зөөриие абаад мордохогүй ха юм. «Модной үндэһэн газар доогуур, хүнэй үндэһэн газар дээгүүр» гэжэ ондоо нэгэ сэсэн мэргэн үгэ байха. Тиимэ. Газар дээрэ ерэжэ түршөөл хадаа эрэ хүн гээшэ гэр бодохоогоод, хүбүү түрөөд, модо таряад ошохо ёһотой юм гэлсэдэг бэшэ аал? Тиимэһээ эдэ гурбан эрдэни зэндэмэниин хахадьеньсье хүсэлдүүлжэ шадаһан хүн бүхэн тооний тэрээхэндээ, эгээ ядахандаа, нютаг голдоо, айл аймаг соохонооһье нэрээ орхижо ошодог байха (мүнхэлөөдсье гэхэдэ, буруу бэшэ ха). Харин зарим шангашуулын нэрээ үшөө саахануур, «буруугай бэлшээрһээ» гаража ошоторнь нэрлүүлжэрхихэ, бүри ухаатайнуудын, бэрхэнүүдын, зонийнгоо түрүү зэргэдэ гаража, нэрэ солоёо арад зонийнгоо дунда, гүрэн соогуураа, дэлхэй дээгүүрсье нэрлүүлжэрхихэ байха. Яабаб теэд, һайн лэ гээшэ ааб даа, тиимэ байхашье ёһотой бшуу!

А. ЛЫГДЕНОВ.

(Үргэлжэлэлын удаадахи дугаарта).

ХОРИИН БОЛОН АГЫН БУРЯАДУУДАЙ УРДА САГАЙ ТҮҮХЭ

(Үргэлжлэл. Эхинийн урдахи дугаарнуудта).

Тэрэ тогтоолой ёһоор, урдын отог дотор зайһан, шүүлнэгэ, заһуул нэрэмжэтэ-нээр захирагдажа байһаниинь зогсоогдожо, буса түрэлтэн дотор гансал хүндэтэ нэрэ байха болоод, дүүмэдэ ахалагша тайшаа буса түрэлтэнэй захиргаанууд дотор гулваанар, ахамдууд (старостнар) болон тэдэнэй туһалагшад (помощнигууд) байха болобо.

Баһа хориин буряаднар улам шажаанда орожо, түбэд монгол номой бэшэг һуралсажа, ном уншуулха, мүргэл хэхэ, нүгэл сээрлэхэ, буян хэхэ зон олон боложо, Дээдэ-Удын Эгэтэ горхондо Дамшай Ражалин гэжэ, Шасаана горхондо Гэндэн Чоймполлин гэжэ, Хёлгын Хухюуртай горхондо Даша хүндэблин гэжэ, Суулга горхондо Сүнраб Шираблин гэжэ, Шулуутай горхондо Гэндэн Даржилин гэжэ табан модон да-санууды ноён Эрхүүгэй граж-данска губернаторай 1832 оной майн 15-ай үдэр баталһанһаа хойшо бүтээжэ, хурал ном уншажа, мүргэл хэхэ, номой нургуули хэхэ болобо.

Ехэ дээдэ эзэн Николай Павлович 1827 оной июниин 21-эй үдэр Зүүн-Сибириин буса түрэлтэнэй алба шэнэлхын дүрим баталаад, тэрэнэй ёһоор 1831 ондо алба зохиогшо комисси ерэхэ, шэнээр зоной тоо бүридхэл болоходо, хориин зон урдаһаа үдэжэ, 25067 эрэ амин боложо, тэрээн соо арбан найман наһанһаа дээшэ табин хүрэтэр хүдэлмэришэ зонойн 12070 амин бүрийн 6-6 түхэриг алба түлэхэ болоод, тэрэнээ мүнөө хүрэтэр түлэжэ байдаг.

1835 ондо Хориин ахалагша тайшаа Жэгжэд Дамбадугарай гэжэ халижа, урдын тайшаа Галсанай гэгшын хүбүүн Ринчэн-Доржи Дэмбилэй гэгшы зарим зон ахалагша тайшаа да хунгаад, зарим зонойн дурагуй шалтагаанһаа, хориин сайднар болон зон хоёр анги боложо, эбээ таһаржа байтарынь, дээрэхи Ринчэн-Доржи Дэмбилэй гэгш 1838 ондо ахалагша тайшаа болон баталагдаба. Тэрэ Дэмбилэй болбол абари зангын шэрүүн, олзо абалида дуратай, ахамдай зүбшөөлгүйгөөр татары хуряадаг шалтагаанһаа, хориин зарим зон гомдолтой боложо, ахамадта гуйлга хүргэжэ, хориин зон дотор зарга, хэлэ аман дэлгэржэ зобобошье, ямар бэ хангалта болобогүй. Тэндэнээ тэрэ тайшаа Дэмбилэй гэгш Санкт-Петербург хото ошоод, ехэ дээдэ эзэн император Николай Павлович хаанда бараалхад, 1842 ондо нангин ухяалда хүртэжэ, хэрээһэ зүүгээд, Николай гэжэ нэрлэгдэжэ, заһуул хэргэм хүртөөд, нутагаа бусажа ерэбэ. Тиигээд 1849 оной декабриин 26-ай хүни Хориин Степной дүүмэ галда шатаад, тэрэ хэрэгээр дээрэхи тайшаа Дэмбилэй гэгш хүхэдтэйгөө һэжэглэгдэжэ, ноён Эрхүүгэй гражданска губернаторай захиралтаар Эрхүүгэй шэнээр зөөжэ һуурижагша зоной харгалзагша ноён Зайчиковай мүшхэлгэ хэхэдэ, тайшаа Дэмбилэй болон

хэрээснүүд Петр Мелентьев, Николай Ольхойн, Степан Со-болев гэгшэд Хориин Степной дүүмын хуряан алба тата-бариин мүнгэ сагаанаар 11636 түхэриг 43 мүнгэн 1 хахад элдэб нэхэбэрийн 233 түхэриг 51 мүнгэн 1 хахадые хулгайлжа хубаажа абаад, дүүмые галаар шатаһаниинь тодорхой боло-жо, хожомын генерал-ауди-торай шиидхэбэрээр тайшаа Дэмбилэй гэгшэ Ород орон хүдэлмэридэ зарагдаад, Бай-галай саадахи (Забайкальска) окружной сүүдэй шиудхэбэрээр Нэршүүгэй заводто зарагдаба. Урда нүгшэнэн тайшаа Жэгжэд Дамбадугарай гэгшын хүбүүн Тарба Жэгжэдэй гэгшэ 1851 ондо ахалагша тайшаа болобо. Энэ тайшаа Жэгжэдэй гэгшэ жүдхэмжэтэй дээрһээ урдань заседатель байхадаа, мүнгэн медаль, тайшаа болоһон хой-ноо, 1852 ондо хүндэтэ кафтан хайрада хүртөөд, 1857 ондо коллежскэ регистратор хэргэмдэ хүртэбэ. Энэ тайшаа Жэгжэдэй гэгшэ ород болон монгол ном бэшэг мэдэхэ эрдэмтэй, һайн аашатай, мэдэлэйнгээ зоние амаржуулан байтарынь, эды тэды зон тайшаа Жэгжэдэй гэшэдэ гомдолтой боложо, элдэб ушар элирхэйлэн, ноён Забайкальска областинь сэр-рэгэй губернаторта гуйлга хүргэһэниинь мүшхэбэри бо-лоод, зохидгүйдэ адаглагдажа, ноён Сибириин генерал-губер-наторай захиралтаар даһан хэрэгһээ 1857 ондо гаргагдаба. Тиихэдэнь Хориин дүүмын засе-датель хуасай отогой шүүлэнгэ Бадма Ошорой гэгшэ хориин зо-ной хунгалтаар, Зүүн-Сибириин генерал-губернаторай баталал-гаар 1857 ондо ахалагша тай-шаа болоод, хориин зон мүнөө хүрэтэр амаржан байна. Тай-шаа Ошорой гэгшэ түрэлхиин һайн ханаатай тула 1858 ондо медаль, 1859 ондо алтан ме-даль болон илдэ (кортик), 1861 ондо алтан медаль хайра хүртөөд, 1863 ондо коллежскэ регистратор хэргэмдэ хүртэбэ.

Хориин зон улам үдэжэ, агын буряадһаа аминдань тоолохо-донь, 1850 оной бүридхэлэй ёһоор - 18810 эрэ амин, 1858 оной бүридхэлөөр 19830 эрэ амин болобо.

АГЫН БУРЯАД БОЛОҢОНИИНЫ

Энэ агын буряад гээшэ анхан хориин буряадһаа таһарһан юм. Дээрэ хэлэгдэнэн 1727 ондо Хи-тад, Монгол, Ород гурбанай га-заргаа хубаалдажа, хилын тэмдэг табиханай һүүлээр Нэршүүгэй округой Энгидэй мүрэн, Шэтэ голоор нүүжэ ябаһан буряа-дуудай зариманиинь улам са-ашаа Үлэнгэ, Тура голнуудаар болон бусадшые тэрэ шадарай газарнуудаар нүүжэ, улам са-ашаа дамжаһаар, заримань дээрэ элирхэйлэгдэнэн 1703 оной мартын 22-ой үдэрэй грамотын ёһоор эзэгүй байһан Ага гол болоод Онон мүрэнэй хүбөөгөөр, тэрэ шадарай гол горхонуудаар нүүжэ байра-жаба. Энэ үедэ харгана, хуа-сай, галзууд, сагаан, шарайд, хүбдүүд, бодонгууд агын до-лоон отог гэжэ алдаршаһан, отог отогтоо зайһангууд, зарим отогуудта шүүлэнгэ, заһуул

Соловьев Ринчинов
"Делегация хори-бурят на приеме у Петра Великого" / 2003 г.

гэжэ сайдуудаар захирагдадаг байһан болобошье, хориин буряаднартайа хамта хориин тайшаанарта мэдэлтэй байба. Тэндэхи нотагүүдтаа олон боложо үдэхэдөө, хориин тайшааһаа холо байдаг шалтагаанһаа, 1750 он тухайһаа эхилэн, хориин тайшаанарай баталалгаар Агын ахалагша зайһанууд гэжэ нэрэтэй ноёдоор захирагдажа байха болобо. Агын түрүүшын ахалагша зайһангууд хуасай отогой зайһан Хошогой Буян-тын, шарайд отогой зайһан Барамид Мунхын гэгшэд боло-бо. Тэдэнэй үбгэрхэдэ, 1788 он тухайда галзууд отогой заһуул Заахан Ринчэн, хүбдүүд отогой зайһан Нашан Санжанай, хар-гана отогой зайһан Дун Аман-цайн, хуасай отогой зайһан Морхоо Яндагай, шарайд отогой зайһан Наһата Ридхын табан ахалагша зайһан болобо.

Энээнһээ урагша болон энэшые үедэ агын буряад дотор түбэд ном мэдэхэ хүн үгы, монгол ном бага мэдэхэ хүн эды тэды үсөөхэн байба-шье, ном уншаха ба бага зэргэ бэшэхэһээ бэшэ, номой удха мэдэхэ, мүргэл хэхэ, нүгэл сээрлэхэ, буян хэхэ хүн үгы, бүгэдэ бөөгэй мүргэлые шүтэдг байһан юм. Энэ үедэ дээрэхи ахалагша заһуул Ринчэн гэгшэ арбан табан отог хамнигадай дасанай ламанарта заалгажа, номой удха соносоод, нүзэгтэй болон, шажаанда орожо, урда шүтэжэ байһан онгодоо ор-хөөд, Агада дасан барюулхые нүхэдтөө дурлуулха гэжэ ядажа байтарынь, ноён хориин аха-лагша тайшаа Дамбадугар Рин-чэнэйд ахалагша заһуул Рин-чэн гэгшэ Агада дасан баряад, өөрөө тайшаа болохо арга хэжэ байна гэжэ буса хүнэй хо-блон мэдүүлхэдэнь, тайшаа Ринчэнэй гэгшэ тэрээндэ этигэн халагла-жа, ахалагша заһуул Ринчэндэ зорюутые табин дуудахадань, тэрэ ахалагша заһуул Рин-чэн гэгшэ зугадажа олдонгүй байһаар, 1796 ондо наһанһаа үбшэн боложо бараба. Тиин хориин тайшаа Ринчэнэй гэ-гшын захиралтаар Ага Ононой буряаднарта ахалагша байжа, тэдэниие таряанай ажалда

хургахын тула сагаан отогой зайһан титулярна советник Мухуу Унаганай гэгшыне 1803 ондо Түгнын голһоо олон нүхэдтэйнь нүүлгэжэ, тэрэнь Ага ерээд, урдын байһан ахалагшан аргай түрүүлэн байба.

1802 он тухайда үндэрлэгшын зарлигаар ноён гүрэнэй зүблэгшэ Лаба гэдэг морилон ерээд, Энгидэй мүрэн, Шэтэ болон Үлэнгэ, Тура голнуудые Байгалай үмэнэ нотаглахаа зөөжэ ерэгшэдтэ үгэхэдэнь, тэрээһээ хойшо тэндэхи газар-та байһан хориин буряаднуудай ехэнхинь Ага, Онон болон тэрэ шадарай элдэб горхонуудаар нүүжэ ерэн, тэндэ байгшадтаа ниилэн нотаглаба. Тэдээнээр хальбан болон худай отогой үсөөхэн зон нүүжэ ерэлсээд, түрүүшын 7 отогтой хамтаран, 9 отог боложо һуурижаба. Тиин хори зон хоёр газар боложо, Дээдэ-Удын ба Нэршүүгэй округуудта нүүжэ байражаба. Энэ үедэ агын буряад 6000-һаа үлүү эрэ амин болобо.

1811 ондо Хориин ахалагша тайшаа Галсан Мардайн гэгшэ нүхэдтээ Ага нотаг морилжо, Агада шулуун дасан бодхохые жүдхүүлхэ гэжэ зайһан титу-лярна советник Унаганай болон бусад сайднараар зүбшэжэ, дасан бодхохо газар энэ бол-тогой гэжэ модондо хадаг уяжа, газарта хадхан зааһарнь, тэрэ газартань тэрэ жэлдээ дасанай һуури эндэр хэбэ. Энэ үедэ ахалагша зайһан титулярна со-ветник Унаганай гэгшын гуйл-гаар тэрэнэй хүбүүн Намжал Мухуугай гэгшэ зайһан болобо. Тэрэ үедэ агын буряад соо эрэ хүнһөө Шойдор Пүнсэгэй гэжэ нэгэ хубараг, эхэнэрһээ До-ржимма Альбааханай гэжэ нэгэ шабгансаһаа бэшэ лама хубараг юрэ үгы, бүгэдөөрөө бөөгэй мүргэлтэй байһан юм. Тиин Дээдэ-Удын округой Түгнын дасанһаа гэлэн Жамса Бахын, гэсэл Вандан Зодбын гэгшэдые нүхэдтэйнь залажа, 1811 ондо олон хүбүүтэй хүнһөө нэжээд хүбүүдынь суглуулжа, хубараг болгоод, номой нургуули эхи-лэн нургаба. Энэ үедэ Хориин ахалагша тайшаа Галсан Мар-дайн гэгшэ өөрынгөө зөөрээр

түбэд «Юм» гэжэ ном захи-жа, дасанай бүтэхэдэ залагты гэжэ бэлэглэбэ. Баһа даса-най хэрэгсэлдэ нэгэ зуун пүүд түмэр үргэбэ. Тиин нүзэгтэнэй үргэсыень бадараар хуряан, баян шадалтанай жүдхэмжөөр дасанаа 1816 ондо бодхожо дүүргээд, Сэлэнгын дасанай тунгалаг шэрээтэ Ринчэнэй гэжэ ламаар рамнайлуула-ад, дасанайнгаа нэрые Даша хүндэблин гэжэ нэрлэбэ. Тэрэ рамнайн үедэ агын шадалтай баяшуудынь жаранһаа үлүү һэеы гэрээр буугаад, зуун гу-шан ламанар хурал мүргэл хэбэ. Хориин ахалагша тайшаа Дэм-бил Галсанай, хоёрдохой тайшаа Бадма Павелай, дүрбэдэхи тайшаа Жэгшэд Дамбадугарай гэгшэд олон сайд нүхэдтээ морилжо ерээд, тэрээһээ гад-на гурбан мянганһаа үлүү зон сугларжа, хоёр үдэр баясха-лангай хурим болобо. Хуримай түрүүшын хүни ахалагша тай-шаа Галсанай гэдэг нүхэдтээ морёор гэр бүхэн зайжа, үзэһэн хүн бүгэдые ташуураар сохё-од, тэрээһээнь айжа, найрта байһан зон хээрэ хада, жалга, ой, шугыгаар тэрелэн хонобо. Хориин ахалагша тайшаа Мар-дайн гэгшэ 1814 ондо халижа, хүбүүниинь Дэмбил Галсанай гэгшэ 1815 ондо ахалагша тай-шаа болоһон юм.

1816 оной зоной тоо бүридхэлөөр агын буряаднар 7800 эрэ амин болобо.

1816 ондо Дээдэ-Удын зем-скэ исправнигай захиралтаар Агада Харгытын, һаритайн, Табтаанайн гурбан мирскэ изба болоод, хожом, 1820 ондо, Си-бириин генерал-губернаторай захиралтаар һаритайн болон Табтаанайн мирскэ избанууд зогсоогдожо, ганса Харгытын мирскэ изба болобо.

Регби ПУБАЕВ, түүхын эрдэмэй доктор, Дашанима ДОРЖИЕВ, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат, түүхэ бэшэгы хэблэлдэ бэлдэбэ. 1992 он.

(Үргэлжэлэлын удаадахи дугаарта).

"БОСОО ХӨХ МОНГОЛ", "ДАЯАР МОНГОЛ" гэх мэт бүлгэмүүдийн ашиг олох зэвсэг нь уул уурхай болжээ

Хэнтий аймгийн Галшар сумын нутагт үйл ажиллагаа явуулж байгаа БНХАУ-ын хөрөнгө оруулалт бүхий "Northwind" компанийн хятад ажилчдыг "Босоо Хөх Монгол", "Даяар Монгол", "Хөх Монгол" бүлгэмийн гишүүд дээрэмдсэн талаарх мэдээлэл цацагдаад байгаа.

Тэд энэхүү компанируу шууд л дайрч орж хятад ажилчныг үг хэлэхийн сөхөөгүй зодож биед нь байсан 2.8 сая төгрөгийг аваад алга болсон гэдэг. Түүнчлэн ганц энэ компаниар зогсохгүй эдгээр бүлгэмүүд орон нутгуудаар явж овоо хэдэн төгрөг татчихдаг байсныг гэрчлэх хүмүүс гарч ирсээр байна. Тэд Хэнтий, Дорноговь, Сүхбаатар аймгийн нутаг дэвсгэрээр явж уул уурхайн компаниудыг дээрэмддэг гэдэг нь өдгөө нотлогдоод байгаа юм.

Хамгийн сүүлд л гэхэд тэд Бүрэнцогтын уурхайн ажилчдыг дээрэмдчихээд явж байхдаа цагдаа нарт баригдсан. Улмаар цагдаа нарыг шалгалт явуулахад өнөөх хас тэмдэгтэй, хар хувцсаа тайлчихсан, буу ший ч байхгүй байсан гэдэг. Харин хоёр зээр авчихсан явж байгаа нь цагдаа нарт их л сонин санагджээ. Тэдний бичиг баримтыг шалгахад хар өнгөтэй, хас тамгатай дээрх бүлгэмүүдийн гишүүд гэсэн үнэмлэх гарч ирсэн аж. Ингээд нэгжлэг явуулахад "Хөх Монгол" бүлгэмийн гишүүн О.Сайнбаяраас 5.2 сая төгрөг гарч ирсэн байдаг. Улмаар энэ хэргийг Сүхбаатар дүүргийн цагдаагийн хэлтэст шалгаж байгаа юм.

5.2 сая төгрөг авч явсан гэх

О.Сайнбаяр гэгчийг өдгөө дээрх бүлгэмүүд манайх ч биш эднийх. Манайхаас хөөгдсөн гэх мэтээр өөсрдөөсөө түлхэсээр байна. Харин О.Сайнбаяр нь 2013 оны Ерөнхийлөгчийн сонгуулиар өөрийгөө "Босоо хөх Монгол"-ын гишүүн хэмээн нэрлэж хэвлэлийн бага хурал хийж УИХ-ын гишүүн Д.Бат-Эрдэнийг дэмжиж буйгаа илэрхийлж байсан нэгэн юм байна.

Тэгвэл эдгээр бүлгэмүүдийн ахлагчид өөрсдөөсөө хэргийг амархан гэгч мултлуулахын тулд эдгээр хүмүүсийг бүлгэмийнхээ нэрийг барьсан гэж үзэж байгаа юм. Тэд өөрсдийн бүлгэмүүдийн үнэмлэхийг ашиглаж ашиг хонжоо хайдаг нөхдүүд ийм зүйл хийгээд яваад байна гэж үзэж байгаагаас ч албан ёсоор мэдэгдсэн юм.

Өмнө нь бас "Гал үндэстэн" холбооныхон хөдөө орон нутгаар хэрэн хэсч уул уурхайн компани-

удыг дээрэмддэг нь нотлогдоод байсан. Удаа дараа хүмүүсээс олон арван сая төгрөг шаардаж байсныг нь ч цагдаагийн байгууллагаас нотлоод байгаа билээ.

Ямартаа ч монголынхоо газар усыг хамгаална. Харийнханд доромжлуулахгүй, шударга бус байдлын эсрэг тэмцэнэ гэж дуу нэгтэйгээр хэлж явдаг эдгээр бүлгэмүүд зөвхөн ашиг хонжоо хайхын тулд ингэж явдаг уу гэсэн бодол иргэдийн дунд бий болоод байна. Гадны иргэд хар хувцастай, хас тэмдэгтэй хүмүүсээс айж сүрддэг байсан бол өдгөө Монголчууд ч эдгээр хүмүүст итгэхээ больж, харин ч эх орныхоо нэрийг муугаар гаргаж байна гэж үзэх боллоо.

Ямартаа ч холбогдох газрууд эдгээр бүлгэмүүдийн үйл ажиллагаанд бүр нарийвчлан хяналт тавих нь зүйтэй биз ээ.

Д.Ундрах / 24tsag.mn/

Казахстаны Алматы хотноо сонирхогчдын боксын ДАШТ-д оролцож буй Гавьяат тамирчин У.Мөнх-Эрдэнэ медалийн төлөө тоглох эрхтэй болсон билээ. Тэгвэл тэрбээр дөнгөж сая дэлхийн аваргын хүрэл медалийн төлөө Узбекистаны Санжарбек Рахмановтой тоглож 3:0 харьцаатайгаар ялалт байгууллаа.

У.МӨНХ-ЭРДЭНЭ ХҮРЭЛ МЕДАЛИЙН БОЛЗОЛ ХАНГАЛАА

У.Мөнх-Эрдэнэ Болгарын тамирчин Айрин Сметовыг 3:0 (30-27; 30-27; 30-27) харьцаатай буулган авснаар шөвгийн наймд шалгарч, хүрэл медалийн төлөө тоглох эрхтэй болсон юм. Долоон тамирчны бүрэлдэхүүнтэй Казахстаныг зорьсон манай боксын шигшээ багийн тамирчдаас Гавьяат тамирчин ийнхүү ганцаараа тоглолтоо үргэлжлүүлж ДАШТ-ний хүрэл медалийн болзол хангалаа.

Манай сайт танд таалагдаж байвал LIKE хийгээрэй. Танд баярлалаа.

Английн бяцхан ханхүү Жоржийг загалмайллаа

ХОЛЛИВУДЫН ЖҮЖИГЧИН МОНГОЛООР АЯЛСАН

ФОТО ЗУРГААРАА ҮЗЭСГЭЛЭН ГАРГАЖЭЭ

"Хөөрхөн хүүхэн", "Жентлемэн" зэрэг киногоороо үзэгчдийн танил болсон Холливудын жүжигчин Ричард Гир өөрийн фото зургийн үзэсгэлэнгээ Мексикт гаргажээ. Уг үзэсгэлэнд жүжигчний Монголын нутгаар болон Төвдийн Гималайн уулсаар аялсан фото зургууд тавигдаж байгаа юм байна. Монголын эртний нийслэл Хархорин хот зэрэг түүхэн дурсгалт газрууд болон ахуй, амьдралыг харуулсан зургууд уг үзэсгэлэнд дэлгэгдэж байгаа аж.

Манай сайт танд таалагдаж байвал LIKE хийгээрэй. Танд баярлалаа.

Түүхын тэмдэглэлнүүд

БУРЯАД-МОНГОЛШУУДАЙ БОЛОН ХИТАДАЙ АРАДАЙ РЕСПУБЛИКЫН ҮБЭР-МОНГОЛОЙ ХҮЛЭН-БУЙР АЙМАГАЙ ШЭНЭХЭЭН НЮТАГАЙ ТҮҮХЭ

(Үргэлжлэл. Эхинийн 27-ой, июлийн 11-эй, августын 1-эй, 8-ай, 22-ой, 29-эй, сентябрийн 12-ой, 19-нэй, 26-най, октябрийн 3-най, 10-най, 17-ной, 24-нэй дугаарнуудта).

Тийхэдэ Шэнэхээн баруун "Нэгдэлын" Шэбээ, Баян хушуун, Тэмээн хүзүүн, Холбоо зэргэ дүрбэн бригадатай байба. Шэбээ бригада – 150 гаран үрхэ, 600 гаран хүн аматай, Баян хушуун бригада – 170 гаран үрхэ, 700 гаран хүн аматай, Тэмээн хүзүүн бригада – 200 гаран үрхэ, 700 гаран хүн аматай, Холбоо бригада – 200 гаран үрхэ, 800 гаран хүн аматай байба. Мүнгэн шулуун "Нэгдэлын": Үедхэн бригада, Баян уула бригада, Мүнгэн шулуун бригада, Мүнгэн туяа бригада гэхэ дүрбэн бригадатай байжа, Үедхэн бригада: 70 гаран үрхэ, 300 шахам хүн аматай, Баян уула бригадань: 100 гаран үрхэтэй, 400 гаран хүн аматай, Мүнгэн шулуун бригада (Мүнгэн туяа бригадатай хамта) 100 гаран үрхэ, 400 оршон хүн аматай байба. "Арадай нэгдэлэй" үедэ, юрэнхьдөө, Шэнэхээн баруун номной малай тоо дунда зэргын байра эзэлдэг байба. Үхэрэй тоо толгойн талаар зүүн номной Бүртэ бригадань бүхы Үбэр-Монголд түрүүлжэ байһан түүхэтэй. Шэнэхээн баруун "Нэгдэл" - 71496 толгой, Шэнэхээн зүүн нэгдэл - 44931 толгой, Мүнгэн шулуун "Нэгдэл" - 17890 толгой (1962 оной бүридхэл) бодо малтай байгаа. 1958 ондо нэгдэл боложо, малшадай мал, хүрэнгын үнэ сэнгынь тааруулад, хугасаа тогтоожо бусаахаар "Нэгдэлдэ" абажа, хамтын хүрэнгэ зөөри болгобо. Харин малшадта хааха үнэ, унаха мори, хүллэгэ сар гэхэ мэтын хубийн хүрэнгэ болгон, тон үсөөн тоотой зөөри үлөөһэн байгаа. Тэрээнһээ бусадын бүгэдэ "Нэгдэлэй" мэдэлдэ орожо, хамтын хүрэнгэ болоһон юм. Тэрэшлэн зарим мал ажалтай гэр бүлын малжаха үйлдэбэрлэй хэрэгсэлнүүдые мүн лэ үнэлэн "Нэгдэлэй" хүрэнгэ болгобо. "Нэгдэлэй" гэшүүдэй ажал, хүдэлмэрийн түлөө, хэһэн ажалын илгаагаар хуби тэмдэглэхэ арга олгогдожо, бригадын зүгһөө жэлдэ нэгэ удаа түлбэри талалжа байгаа гэдэгтэн. "Нэгдэл" байһан 25 жэлэй хугасаада бүхы бригадын малай тоо толгой зохио хэмжээнэй үдэлтэтэй байһан юм. Тон үсөөн тоотой бригадануудта малаа алдананшые ушарнууд бии. Мүн "Нэгдэлэй" байһан һүүлэй жэлнүүдтэ хүн зоний үзэл ханаанда хамта нийтые түшэжэ ажал хэжэ дурагүй боложо, "Манзын тогоонһоо" хоол эдихые хүтэхэ, нозгой үзэгдэл гэжэ хаа-яагүй элирхэ болоһон юм. Иймэнһээ хамта нийтын мал ажахын хүгжэлтэдэ ашаггүй байдалай элирһэнһээ боложо, 1983 ондо бүхы улсай хүдөө тосхон нютагуудаар "Нэгдэлые" буулгаха, усадхаха гэхэн түрэн түрэн бодолгын гарахатай дараа Шэнэхээнэй "Нэгдэлнүүдшые" буулгагдажа, анхан малшадһаа үнэлэн абаһан мал хүрэнгын эхые жэл бүри 20%-яар 25 жэлэй туршад бусаажа үгэбэ. Энээнһээ гадна, үлэһэн 50%-ыень нэгэн доро бусааба. Иигэжэ хамтын ажахы гэжэ үгы болгогдожо, малшад үмсэ боложо малаа хараха аргатай болоһон юм. "Нэгдэл" болоһон эхинэй үедэ залуу нэгэ үеын зон анханһаа хамта

ниитые түшэжэ һураад, хубяараа ажамидарха арга замаа оложо ядан, нэгэ хэлэг хугасаада амидаралдаа ядалсаба. Удангүй арга дүрыень оложо, үйлдэбэрлэй ура дүрыень, мэргэжэлыень эзэмшэжэ, хүдэлмэрийн эдэбхижэл бадаржа, малшад баяжажа эхилһэн юм. Иигэжэ өөршлэлтэ, хубилалта болоһонһоо хойшо малшадай урма зориг, ажалай эдэбхижэлынь ехээр хүгжэжэ, малжаха үйлдэбэрлэл болон ажамидаралдаа маша амжалтатай болоһон.

1-гаар бүлэгэй хабсаралта: 1920 ондо мэрийн зангийн яаманһаа Буряадай хушуун дарга Раднын Абидада тушаанһан албан бэшэг.

Амбан яаманай бэшэг буряадай зоноо түлөөлжэ табигдаһан хушуун дарга Абидада тушааба. Наяхан нүүжэ ерэхэн Буряад зоний зүгһөө түлөөлөгдөһэн Абидын үргэлэн бэшэг дотор иигэжэ бэшээтэй байба: "Улас оройнойнай байдалай түгшүүрилтэй болоһоной ушарта хэр үгһаа тогтонижоһон нютагаа орхижо, бидэ, буряад-монголшууд зайлан гараабди. Мүнөө Хүлэн-Буйрай харьялжа байһан Шэнэхээн гэжэ газар нютагта өөрын хубийн мал хүрэнгэ ба гэр бүлээ абажа, хамта нүүн ерэжэ нютагжаһан тула ами бээ, мал тэжээбэриэе хохидолдо оруулхагүй, Хүлэн-Буйрай харьяата газарта һуурижахыемнай бидэндэ зүбшөөл үршөөжэ, энэ нютагта газар заажа үгэхыетнай гуйнабди. Гадна бидэниие дээдхи албан яаман өөрынгөө харьяата болгон бидэ бүгэдые абажа, харгалзажа, буряад зоний өөһэдэймнай доторһоо хамгаалха, захирха, бүгэдын дарга болон тэрээндэ тулалха түшэмэлнүүд болохо гурбан номной зангиие баталжа, засагай газарай тэмдэгтэ бэшэг олгохые гуйжа байнабди. Энэ газар нютагта тогтонижожо, байдалнай ниисэ, тааража бүтээ һаа, гансал хэдэн жэлэй туршад бэшэ, эгүүридэ, бүхы наһаараа түбхинэжэ һуура ханаа ханаалжа байнабди. Байсажа таараа һаа, буряад, хамниган (эвенк) зэргэ аймагай үг эхэн голоон баргын нэгэ аймаг мүн байна. Мүнөө Ород орондо ёһо доройтожо, һамуун нам дэлгэржэ, ажатүрэхэ гурим алдагдаба. Иимэ ушарай тохёолдоод байхада, харьяата аймагай арадай газарта нүүн орожо ерээд, тэнхэрүүлэн түбхинүүлжэ нютаглахые гуйһан ушар мүн.

Буряад-монголшуудай өөһэдынгөө дундаһаа дэмжэжэ томилһон Абидын гуйһанай ёһо соо боложо, мүнөө нүүжэ ерэхэн буряад-монголшуудые Эмиин голой баруун тала, Хүй голой аманһаа Баян хушуу уулада хүргэн, Эмиин голой зүүн зүг, Шэнэхээн голой хоёр талые дахалдан, Шара толгой уулада хүргэн, баһа Үедхэн голой хоёр тала, Эмиин голой зүүн тала, Бухинта зэргэ газарые буряадуудай нютаглаха газар болгон олгожо һуулгаба, түбхинүүлбэ. Баһа буряад-монголшуудта хушуу номон зохёожо, нэгэ хушуун болгобо. Хушуун дарга нэгэ нэрэ, дид дарга нэгые табижа, мэдэлдэнэ байха гурбан номондо номон зангины нэгэ нэгые табижа, хушуун дарга, номон зангида тэмдэг (тамга) олгобо. Мүнөө буряад-монголшууд энэ удаа яаманда бэшэг үргэхэдөө, Абидые хушуун даргаар томилбо. Дид даргаар номон занги табижа

аргые, Абида харьяата аймагай дарганартай нийлэжэ, һайн шадаха хүнүүдэй нэрэ заажа үгэхые түсэблэжэ захируулба. Бүхы буряад аймагай арадые ажатүрэн һуулгаха, хуряамжалан захирха элдэб дүрим хэмжээ, харьяата хушуун даргын олон түшэмэлнүүдтэ тус-тустань буряад-монголшуудай ажабайдал, ёһо хэб, суртал байдалай ушарые хинан байсааха дүрим, хэмжээ тогтообо. Энэниие шэнэ табигдаһан Хушуун дарга Абидада бэшэг тушаажа, дид дарга, номон зангиие табижа зоние яаруулжа ерүүлээд, һунган табюулжа, элдэб хэрэг ушарые тогтоон шиидхэхэдэ, бэлэдхэл хэбэ. Гадна голоон, Барга, Өөлэд бүгэдын дарганарта мэдэжэ байхынь тула бэшэгүүдые эльгээбэ. Дундада улсай 1910 оной 8-гаар һарын 28. Бэлигэй уларилай долоон һарын 24 (энэнь 1921 оной 8-гаар һарын 28-ай үдэр). Энэ хандалга бэшэг зохёогшо Намдаг, бэшээшэ Ванжи-вутай нийлүүлбэ.

Тулгаһан асуудал ба шиидхэбэрлэгдэһэн байдал:

(Нэгэ). Буряад ба хамниган үрхэ айлууд ута хугасаа болзорто холисолдон һуужа, ураг түрэлөө, харилсаа зузаарһанһаа боложо, хүн амын талаар илган тодолоходо хүшэртэй болоо. Тиймэнһээ зүбхэн уламжалалта обог халаар илгаабди. Баһа хамниган гэгдэжэ ерэхэн омогууд, жэшэнь: үзөөн, алтанхан, уляад, чипчин зэргэ обог болобол, монгол уг гарбалтай. Анханһаа, Ород оройной хамнигадай Үлирэнгын дүүмын харьяада хамниган гэгдэжэ ябаһан Чипчинһээ бусадыень буряад гэжэ бүридхэбди. Юрэн, Шэнэхээн буряадай нютагта буряад, хамниган гэжэ тодорхой илгахад хүшэр байһан тулада, бүхэли дээрэнэ буряад гэжэ үзэжэ болоно.

(Хоёр). Ажал түрэлэй илгаае тобишолон бүридхэһэн тула зүрээ байхынь зайлашагүй. Энэ талаар хубилалта саг үргэлжэ гаражал байдаг һэн тула тусхай тоо тиймэ гэжэ нэрлэхэдэ таарана.

(Гурба). Ородто оршон һуула үрхын тоо мүн хубиржал байдаг һаа, соносоһон байдалаар ехэбшэлэн бодобол, мүнөө бараг 100 шахам үрхэ 300 хүн ама болоһон байха гэжэ бодожо байнабди.

(Дүрбэ). Урда Хүй номондо нютагжаһан Баян уула гасаагай 16 үрхэ болохо 68 хүниие һүүлдэ бүридхэлдэ оруулаабди.

(Таб). Гадна мого, аймаг хотодо амидаржа байһан үсөөн тоогой үрхэ ба хүн ама тус бүридхэлдэ ороогүй байжа болоно. Энээнһээ гадна зарима үрхын обог тодорхой бэшэ байһан тула орхигдожо, зарим нэгжын тоо ба обогой тоодо зүрээ гаража магад.

Баян хушуу. Буряад үрхэ - 174, хүн ама - 636. Эрэгтэйн - 306, эмэгтэйн - 330. Хамниган үрхэ - 5, хүн ама - 20. Эрэгтэйн - 12, эмэгтэйн - 8.

Кадр - 31. Багша - 11, элүүрэй ажалтан - 3. Урлагай ажалтан - үгы. Ажалшан - 3, лама - 2.

Ородто ошоһон үрхэ - 6. Буряад обогой үрхэ: галзууд-26, хуасай-43, хүбдүүд-10, гушад-4, шарайд-14, харгана-29, худай-3, бодонгууд-24, сагаангууд-15 үрхэ байна. Сонгоол болон монгол обогой үрхэ: сартуул - 3, табангууд - 3 үрхэ байна.

Хамниган обогой үрхэ: Намяад-3, золдууд-2 үрхэ бии. **Шэбээ:** Буряад үрхэ- 153, хүн

ама - 597. Эрэгтэйн-277, эмэгтэйн-320.

Хамниган үрхэ - 10. Хүн ама-46. Эрэгтэйн-23, эмэгтэйн-23.

Кадр: 8. Багша-11, элүүрэй ажалтан-1, урлагай ажалтан- үгы, ажалшан-6, лама-3.

Ородто ошоһон үрхэ-5 байна. Буряад обогой үрхэ: галзууд- 15, хуасай-58, хүбдүүд-11, шарайд-14, харгана-15, бодонгууд-9, сагаангууд-17, хальбин-5 үрхэ байна.

Хамниган обогой үрхэ: намяад-1, дулигаад-1, дубаад-8 үрхэ байна.

Тэмээн хүзүүн. Буряад үрхэ-202, хүн ама- 768, эрэгтэйн-373, эмэгтэйн-395.

Хамниган үрхэ-2, хүн ама-6. Эрэгтэйн-1, эмэгтэйн-5.

Кадр-23, багша-6, элүүрэй ажалтан-4, урлагай ажалтан-үгы, ажалшан-3, лама-2. Ородто ошоһон үрхэ-10.

Буряад обогой үрхэ: галзууд-4, хуасай-36, хүбдүүд-18, шарайд-21, харгана-43, бодонгууд-34, сагаангууд-41, хальбан-6 үрхэ байна. Сонгоол болон монгол үрхэ үгы. Хамниган обогой: дулигаад-2 үрхэ байна.

Холбоо. Буряад үрхэ-207, хүн ама-799. Эрэгтэйн-389, эмэгтэйн-410

Хамниган үрхэ-3, хүн ама-15. Эрэгтэйн-9, эмэгтэйн-6.

Кадр-13, багша-6, элүүрэй ажалтан-4, урлагай ажалтан-үгы, ажалшан-7, лама-3. Ородто ошоһон үрхэ-16 байна.

Буряад обогой үрхэ: галзууд-16, хуасай-34, хүбдүүд-2, шарайд-11, харгана-31, худай-1, бодонгууд-20, сагаангууд-14, хальбан-3 үрхэ байна.

Сонгоол болон монгол үрхэ: ашабагад-2, уряанхай-1, алданхан-2, хабанша-4, хурлаад-1, сальжуг-6 үрхэ байна.

Хамниган: намяад-1, чипчин-1 үрхэ.

Бүритэ. Буряад үрхэ-117, хүн ама-441, эрэгтэйн-225, эмэгтэйн-216.

Хамниган үрхэ-44, хүн ама-150, эрэгтэйн-78, эмэгтэйн-72.

Кадр:13, багша-6, элүүрэй ажалтан-2, урлагай ажалтан-1, ажалшан-1, лама-1, ородто ошоһон үрхэ-4.

Буряад обогой үрхэ: галзууд-4, хуасай-61, хүбдүүд-8, харгана-10, худай-1, бодонгууд-15, сагаангууд-5 үрхэ байна.

Сонгоол болон монгол үрхэ: сонгоол-2, уряанхай-1, дайдуул-2, бауд-7 үрхэ бии.

Хамниган обогой үрхэ: намяад-24, дулигаад-7, жалдууд-8, дулаад-5 үрхэ бии.

Харгана. Буряад үрхэ-71, хүн ама-282, эрэгтэйн-142, эмэгтэйн-140.

Хамниган обогой үрхэ: 13, хүн ама-57. Эрэгтэйн-27, эмэгтэйн-30.

Кадр-12, багша-4, элүүрэй ажалтан-5, урлагай ажалтан-үгы, ажалшан-1, лама-2. Ородто ошоһон үрхэ -үгы.

Буряад обогой үрхэ: галзууд- 4, хуасай-12, хүбдүүд-16, шарайд-2, харгана-17, худай-1, бодонгууд- 8,сагаангууд-9, хальбан-3 үрхэ бии.

Сонгоол болон монгол обогой үрхэ: уляад-3, суухан-6 үрхэ.

Хамниган обогой үрхэ: намяад-4, дулигаад - 1, жолдоод-1, дулаад-1, чипчин-6 үрхэ бии.

Доржо СУЛЬТИМОВ, Жаргал БАДАГАРОВ хуушан монголһоо оршуулба.

Оршуулагшад автарай бэшэһэн һанал бодолнуудые хубилгангүй, байһан соонь оршуулхаяа оролдоо.

(Үргэлжэлэлынь хожом гараха).

Буряад хэлэнэй үдэрнүүдэй удаа түрэнэн бодолнууд

«БАТА ҮГЭТЭЙ БАТОРОВНАМНАЙ»

Мүнөө республика дотор "Буряад хэлэнэй үдэрнүүдэй" үргэнээр үнгэргэгдөөд, үрэ дунгууд тухайн хөөрэлдөөнэй боложо байхада, Ивалгын аймагай буряад хэлэ болон литературын багшанарай методическа нэгэдэлэй хүтэлбэрлэгшэ, Дээдэ-Ивалгын дунда нургуулин буряад хэлэнэй багша Л.Б.Банзаракцаева тухай хөөрэхэ дурам хүрэнэ. Ушарын гэбэл, Людмила Баторовна саанааа, заяанай табисуураар багша болоһон гээд ханадагби. Дээдэ нургуули дүүргэнэй хүүлээр аяар 21 жэлэй туршада буряад хэлэ зааха зуураа юрэл хэшээлнүүдэ үнгэргөөд ябаа бэшэ, онсо абьяас ульһатай, зохёохы, эмхидхэхы бэлиг шадабаритайгаа үдэр бүрийн ажалаараа батадхан ябадаг юм.

Л.Б.Банзаракцаева

Людмила Баторовнатай бидэ нэгэ нютаг тоонтотойбди. Ээдын аймагай Дээдэ-Бургалтай нуурын юм. Би эжынгээ – Буряад Республикын габыята багша, Россиин Федерациин эрдэм нуралсалай отличник Зинаида Баировна Туртуевагай замаар эхин классай багша болоһон намтартайб. Буряадай багшанарай училищи түгэсэһэнэй удаа БГПИ-гэй эхин нуралсалай педагогико болон методико гэнэн факультет заочноор дүүргэһэнби. 25 жэлэй туршада бишыхан хүүгэдые үзэг бэшэгтэ хургажа, үлгэн дэлхэйтэй танилсуулжа ябаһандаа золтойб.

Мэргэжэлэйнгээ хүнгэн бэшэ замда, илангаяа зохёохы ажалдаа буряад хэлэнэй багшанартай дүтын харилсаатайб. Илангаяа буряад хэлэнэй үдэрнүүдэй, фестиваль, конкурснуудай үедэ бэлдэһэн программаяа хэнтэйгээ зүбшэн хэлсэдэгбибди гэбэл, буряад хэлэнэй багшанартай ааб даа. Жэшээнүүдээр батадхая. 2008 ондо "Буряад хэлэн хайхан даа" гэнэн авторска программада аймаг дотороо шалгаран гарахадан, эдэл нүхэдни туһалһан аабза. Тапхарай нургуулида хүдэлхэ үедөө Л.Б.Банзаракцаева «Шагай наадан» гэнэн кружок ябуулдаг хэн. Үгэнэн мэдэсэ шадабарийн ашаар, Тапхарай нургуулин нургаша Эржена Будаева (хүтэлбэрлэгшэн Ирина Цыденовна Амбаева) аймаг дотороо 1-дэхи нуури, харин минии нургашад Алексей Буянов Эдуард Данзанов хоёр регионууд хоорондын "Бамбаруш" нааданда 2012 ондо илагшад болон тодорһон юм.

"Гуламта" гэнэн республиканска конкурсдо эмхидхэгшэдэйн – БГУ-гай

зүгһөө "Буряад хэлэ хүгжөөлгэдэ болон нургалгада горитой хубитаяа оруулһанай түлөө" гэнэн Баярай бэшэгтэ хүртэһэн ушартам мүн лэ Людмила Баторовнагай зүбшэл заабаринууд туһатай байһан бэлэй.

Мүнөө аймагайнгаа буряад хэлэнэй багшанарые толгойло харюусалгата тушаалтай болоһониин үндэһэтэйл юм. Ивалгын нургуулин дүршэл ехэтэй багша Мэдэгма Бабасановна Бадмацыбикова, Оронгын – Цырен-Дулма Цырендоржиевна Цыденова, Хурамшын – Саяна Николаевна Дашиева, нуржагай – Викториа Аюшеевна Найданова, Гүрэлбын – Чингис Владимирович Хадаев, Светлана Гомбоевна Чагдурова, Сотниковын – Мария Ильинична Мормоева, Жаргал Самбуевич Гомбоцыренов – иимэ дүршэл ехэтэй зон толгойлогшодоо найдалаа үзүүлжэ байһаниин сэнтэйл ха юм. Нэгэ ажалтай зонингоо найдабарид хүртэжэ ябаха гээшэ – нэрэ хүндын хэрэг гээшэл.

Дээдэ-Ивалгын нургуулин 4-дэхи классай нургаша Доржима Базаровагай "Буряад хэлэн" гэнэн электронно учебнигүүдэй олимпиадада республика соогоо 2-дохи нуури эзэлһэндэнь одоол омогорхогоор. Тиихэдэ Л.Б.Банзаракцаева өөрынгөө шабинар сооһоо ахалагша классуудай нургашад Зоригма Базарова, Соёлма Доржиева, Арина Балданова, Викториа Быкова гэгшэдые онсо тэмдэглэжэ байгаа хэн.

Дүршэлтэй багша Л.Б. Банзаракцаева нээмэл хэшээлнүүдые тон һонирхолтойгоор, үндэр хэмжээндэ үнгэргэдэг гэжэ мэдэжэ юм. Аргатай хаа, эдэ хэшээлнүүдтэнь байлсаа наа, ехэл туһатай. Жэшээлбэл, "Хуушан монгол бэшэг", "Буряадуудай соёл ажаһуудал", "Буряадай арадуудай

хубсаһан", "Үлгэн дэлхэйтэй үгэ нэгэтэйгээр" гэнэн авторска программануудын удхын талаар гүнзэги, үзэмжэтэ, үнгэтэ зүйлнүүдээр шэмэглэгдэнхэй, одоол дура буляма хайханаар үнгэрдэг.

Иимэ ульһатайгаар, урагшаа ханаатайгаар тэгүүлэн оролдоһонийн дүн гэхэдэ, 2008 оной "Алтаргана" нааданай дипломант болон тодорһон, 2009 ондо "Бэлигэй туяа" гэнэн республикын эрдэмэй-практическа конференцидэ 1-дэхи нуури эзэлһэн, энэл жэлдээ "Буряад Республикын эрхим багшанар" гэнэн конкурсдо илаһан, 2010 ондо Буряад Республикын Эрдэм нуралсалай министрствын III шатын Дипломоор шагнагданан габыятай. Буряад хэлэ болон литература зааха талаар эрхим авторска программа зохоһоной түлөө БГУ-гай зүгһөө шагналда хүртөө хэн. 2011 ондо "Буряад үнэн" сониний "Буряадай түрүү хүнүүд" гэнэн конкурсдо Людмила Баторовна хабаадахадаа, "Наран Гоохон" гэнэн номинацида автор-лауреат болоһон бэлэй.

Иигээд тоолохо болоо наа, дүршэл ехэтэй багшын туйлалтанууд олон ааб даа. Юрэл, буряад хэлэнэй һайндэрнүүдэй үедэ тэрэ сог залиа харуулаад залиршадаг бэшэ, нуралсалай бүхэл жэл соо энэ талаар ямар нэгэн шэнэ зүйл нэбтэрүүлхэ, шэнэ хандаса олохын түлөө оролдожо ябадаг гээшэ. Людмила Баторовна мэтэ урагшаа ханаатай багшанарай олоной манлайда жагсан ябаа сагта буряад хэлэнэй үгэрхүгэй, үнэтэ баян жасань хожорхогүй.

Минии бодомжоор, буряад хэлэнэй болон эхин классуудай багшанарай харилсаан хэзээдэшье нягта, хоёр талын аша туһатай байһай гээд хүсэнэб. Бата үгэтэй Баторовна гээд олоной дунда алдартай багшамнай эгээл иимээр бодомжолдог юм.

Энэ жэлдэшье буряад хэлэнэй үдэрнүүд манай аймагта олоной һонирхол үүсхэмээр үнгэрөө. Гансашье нургашад бэшэ, буряад хэлэндэ дуратай ямаршье эрдэмтэй, мэргэжэлтэй зон диктант, сочинени бэшэе, недондонойхиһоо үлүү эдэбхитэйгээр хабаадаа. Аймагай захиргаанай гулваа Б.Ц.Дымбыров, эрдэм нуралсалай хүдэлмэрилэгшэдэй талаар аймагай профсоюзай дарга К.С.Эмдэйн, Ивалга нууринай гулваа В.Ц.Очиров гэгшэд туһаламжа үзүүлэе, саашадашье иимээр дүнгэжэ, дэмжэжэ байбалын, һайшаалтайл бэлэй гэжэ Л.Б.Банзаракцаева ханамжаараа хубалдаа хэн.

Людмила Баторовнагай ажалдаа азатай ябаһан ушарын би иигэжэ тайлбарилнаб. Манай аймагай эхин классуудай эгээл эрхим багша суутай байһан минии эжы – Зинаида Баировна Туртуевада заалһан ушарһаа багшын мэргэжэл шэлэһэмби гээд хэлэхэдэнь, сэдхэлдэм ехэл аятай байдаг. Наһанай замда туһалһан хүнүүдые мартангүй ябаха гээшэ ёһотой зон шэнжэл даа.

Түрэнэн тоонтын дэмжэлгэ, мүн мүнөө ажаһуужа байһан нютагай түшэг тулга тухай хайхан дуунай аялга эздэлүүлхэ дүрэн хүрэдэг. Тиимэһээ энээхэн зураглалаа эдэ хоёр нютагайнгаа магтаал-дуугаар түгэсхэхэм.

Үгэнэ Галина Базаржаповагай

ДЭЭДЭ-БУРГАЛТАЙН УУДАМЫНЬ

Далия дэбэе жэгүүртэн мэтэ Дээдэ-Бургалтайн уудамын даа, Дэлхэйн энгэрэй гоёолто мэтэ Дэншье сайхан дайдань даа.

Дээдэ-Бургалтай, Дээдэ-Бургалтай Дэншье сайхан дайдал юм даа.

Домогууд соохи баатарнууд мэтэ Добо майлын нубарян юм даа, Дэлгэр зангаар Зэдэдэе суурхаһан Дууша сэдхэлтэй зонинь юм даа.

Дээдэ-Бургалтай, Дээдэ-Бургалтай Дэншье сайхан дайдал юм даа.

Элинсэг угайм захяа мэтэ Эгүүридэ хайратайл нютаг юм даа, Энхэ мүнхын залгаа мэтэ Энээхэн наһанайм шэмэглэл юм даа.

Дээдэ-Бургалтай, Дээдэ-Бургалтай Дэншье сайхан дайдал юм даа.

Үгэнэ Алексей Бадаевай

ИВАЛГАМНИ

Түрэл нютаг Ивалгамни Уужам Сэлэнгэ, Хамар-Дабамни Энхэ жаргалайм эхин гуламта Эхэ эсэгын үлгы нютаг Ивалгамни.

Сэдхэл зүрхьем дуудан хэргээдэг Баян-Тугадни, Сэнхир Халюута, хайхан басагад, баатар хүбүүдэ Найдан хүндэлдэг үлзы нютаг

Ивалгамни. **Надежда АЙСУЕВА, Ивалгын аймагай Тапхарай дунда нургуулин эхин классуудай багша.**

ҮЛЗЫ ЖАРГАЛТАЙ АЖАҢУУГТЫ

Хяагтын аймагай Хабчуу Адаг гэжэ нуурида 1932 оной намарай дулаахан сагта ажалша малша Цыбиков Очир Жигмитович Должова Дансарановна хоёрой бүлэдэ манай ахатан Цыбиков Иван (Бимбажап) Очирович алтан дэлхэйдэ түрэнэн юм. Мүнөө сэнхирлэн урдаа Сүхэ голлой хойморто мүргэлтэй тахилгатай Хүгтэй Хаанай энгэртэ аалихан намдуу ажабайдалтай Алтай нютагта амар мэндэ ажаһууна.

Манай ахатан өөрынгөө ажабайдал тухай хөөрөжэл нуудат юм:

– нургуулида нэгэ жэл нураад байхадан, Агууехэ дайн эхилээ. 9 наһатайһаа "Шэнэ байдал" колхоздоо хүдэлжэ эхилээб. Колхозтой түрүүлэгшэ Ч.Д. Будаев байгаа. Талха тарья тариха газараа халһанайн хүүлээр борной шэрээб, зун

болоходо, бухал шэрээб, арба наһатай болоод, Будаева Цыден-Еши Очиржапова Дари хоёртой морин молотилкада мори туудаг байгааб.

Тэрэ заахан байхадаа, Баруун Адаг гэжэ нютагта түмэршэ дархан Банзаров Жамсаран Николаевич баабайнда байгаад, Эрдэнсу, Ольга, Костя ашанартайн сугтаа заахан гэртэнь байгаад, кузница соонь хөөргэ дарадаг, туһалдаг байгаа. Манай нютагта сабшалангай газарын бага, тиимэһээ хүршэ Монгол гүрэнэй газарта колхозой малда үбнэ сабшалсаа, Уялга гэжэ газарта 2 заимка барилсаа. Монголой талада Дараева Бадмасу, Цыренова Угульга, Цоктоева Дулгар болон ахайнартай үни удаан хонин ажалда ябалсаһан, 1950-1951 онуудта газар морёор хахалалсаһан.

1952-1953 онуудта Загарайн аймагай Асагад гэжэ нютагһаа хойшо Ангирай леспромхоздо Рампилов Санжи, Раднаева

Дулгар, Дарханов Жамса, Томинов Коля бидэнэр модо оруулаад, гараараа тайраад, хэмжээд тушаадаг байгаабди. 1954-1957 онуудта Цыбиков Цырен-Доржо абгайн тракторта прицепцигээр ажаллааб. Олон олон жэлдэ колхоз, совхозой хара ажал хэжэ ябагдаа. 1989 онһоо I группын инвалид.

Наһанайн хани нүхэр Цыбикова Евдокия Гомбожаповна Шаазагай нуурида 1937 ондо Дашапылов Гомбожап Намитович Намалма Намитовна хоёрой гэр бүлэдэ түрэнэн, хүндэмүүшэ сэдхэлтэй, нарин нягта, сэбэр хайхан шарайтай.

Хоюулан эбтэй эетэй, жаргалтай 58 жэл сугтаа ажаһуужа, 7 үхибүүдые түрөө - 3 хүбүүд, 4 басагад бултадаа айл бүлэ болонхой, 11 ашанар эзэнэртэй, 3 гүшатай.

Бүхы наһаараа үнэн сэхээр ажал хэһыень гүрэн түрү үндэрөөр сэгнээ: "1941-1945 онуудай Эсэгэ ороноо хамга-

алгын Агууехэ дайнай үедэ шэн габыята ажалай түлөө" медаль, медаль "За освоение залежных земель", 1941-1945 онуудай Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай 40, 50, 60, 65 жэлэй Илалтын медальнууд болон олон тоото грамотанууд. Энэ дэлхэйн хайн хайханиие хүсөөд, хоюулан аша эзэнэрээ

харалсан, үлгэн дэлхэй дээрэ элүүр энхэ, үбшэн зоболондо диилдэнгүй, үшөө ута наһатай, урма баяртай, ухаа һонортой ажаһуугты.

Түрэнэн үдэрөөрнь амаршалагша Табаантан үг гарбалтай РАДНАЕВТАН гэр бүлөөрөө.

ИВАЛГЫН ДАСАНАЙ ЗУРХАЙ

Ноябриин 4, гарагай 2, монгол литын 1

Энэ үдэр «зөөлэн» хэрэгүүдье эрхилхэ, худаг, нүхэ малтаха, модо тариха, хо-лын харгыда гарахада хайн.

Хонин, Нохой жэлтэндэ хайн.

Үнэ абабал, наһан богони болохо.

"Гандан" дуганда "нама, Жамсаран" сахюусан үглөөнэй 9 сагнаа уншагдаха, үдэрэй 14 сагнаа "Табан харюулга" хурал уншагдаха.

Ноябриин 5, гарагай 3, монгол литын 2

Хуулин талаар зүб хэрэг эрхилхэдэ, дайсанаа ба муу хорото хии дарахада, худалдаа наймаа, андалдаа хэхэдэ, шэнэ тушаалда ороходо, хуули баталхада, сүүдэй шийдхэбэри гаргахата, арга эхилхэдэ, энээлтэ табихада хайн.

Хулгана, Могой, Морин, Гахай жэлтэндэ хайн, Бишэн, Тахья жэлтэндэ муу.

Үнэ абабал, тэмсэл ба хэрэлдээн гараха.

Энэ үдэр "Гандан" дуганда "нама, Жамсаран" хурал үглөөнэй 9 сагнаа уншагдаха, үдэрэй 14 сагнаа "Дамдин Дорлиг" хурал уншагдаха.

Ноябриин 6, гарагай 4, монгол литын 3

Һэеы гэр хушаха, гэр шэрдэхэ, будаха ба хуулига хэрэг эрхилхэдэ хайн. Худаг малтажа болохогүй.

Гахай, Хулгана, Үхэр жэлтэндэ хайн, Могой, Морин жэлтэндэ муу.

Үнэ абабал, зөөри ба үхэр мал арьбадхагдаха.

Энэ үдэр "Гандан" дуганда "нама, Жамсаран" хурал үглөөнэй 9 сагнаа уншагдаха, үдэрэй 14 сагнаа "Табан харюулга" хурал уншагдаха.

Ноябриин 7, гарагай 5, монгол литын 4

4-й лунный день. Эрдэм нуралсал, соёлдо нурахада, эм бүтээхэдэ, холын харгыда гарахада, урагшатай.

Бар, Туулай, Бишэн, Тахья жэлтэндэ хайн, Үхэр, Луу, Хонин, Нохой жэлтэндэ муу.

Үнэ абабал, мэдэрэлэй орган хүсэтэй болохо.

Энэ үдэр "Гандан" дуганда "нама, Жамсаран" хурал үглөөнэй 9 сагнаа уншагдаха, үдэрэй 14 сагнаа "Табан харюулга" хурал уншагдаха.

Ноябриин 8, гарагай 6, монгол литын 5

Хуулига хэрэгүүдье эрхилхэдэ, холын харгыда гарахада хайн, модо үйлдбэрлэхэдэ муу. Могой, Морин, Хонин, Бишэн, Тахья жэлтэндэ хайн, Бар, Туулай жэлтэндэ муу.

Үнэ абабал, эд зөөри ба үхэр мал арьбадхагдаха.

Энэ үдэр "Гандан" дуганда "нама, Жамсаран" хурал үглөөнэй 9 сагнаа уншагдаха, үдэрэй 14 сагнаа "Табан харюулга" хурал уншагдаха.

Ноябриин 9, гарагай 7, монгол литын 7

Газар элдэхэ ба уһаар хангаха хэрэгүүдтэ урагшатай, мүн элдэб заншалта ёһолол үнгэргэхэдэ хайн. Хани нүхэсэлэй харисаанда оролсолтогүй.

Үхэр, Туулай, Бар жэлтэндэ хайн, Хулгана, Гахай жэлтэндэ муу.

Үнэ абабал, хэлэ аман гараха.

"Гандан" дуганда "Гомбо, Гонгор, нама, Жамсаран" хурал үглөөнэй 9 сагнаа, "Замбала" үдэрэй 14 сагнаа уншагдаха.

Ноябриин 10, гарагай 1, монгол литын 8

Энэ үдэр дасан ба нангин шүтөөнэй байрануудые барихада, ариудхахада, муу хүсэнүүдье номгоруулхада хайн. Холын харгыда гаралтагүй.

Луу жэлтэндэ ехэ урагшатай үдэр.

Үнэ абабал, ута наһатай болохот.

"Гандан" дуганда үглөөнэй 9 сагнаа "нама, Жамсаран" хуралнууд, үдэрэй 14 сагта "Отошо" хурал уншагдаха.

Зурхай "Гандан" дуганда бэлдэгдээ.

Улаан-Үдэ, пр. Автомобилистов, 1 «к», тел: 615355, 678522, 204188.

В алтарной галерее 1000 Будд есть свободные места для установления семейного покровителя и защитника.

Амаршалга

Сагаан малгайтай үндэр Саяан уулын хормойдо түрэнэн Үг гарбалтай Борис Сыренович ба Раиса Сыреновна ТУЛАЕВТАН октябрь нарада Улаан-Үдэдэ 60 наһанайнгаа ой угтаа.

Энэ дэмбэрэлтэ үдэрээрнэ үнэн зүрхэнһөө Ангархаевтанай, Будаев-

танай, Прушеновтэнэй, Хохоноевтоной, Садуевтанай бүлэнүүд халуунаар амаршална.

Шарахан сайгаараа үглөө бүхэндэ бурхандаа мүргэжэ, олзо хэшгээ олондо хүргэжэ, ута наһатай, удаан жаргалтай, элүүр энхэ, амгалан тайбан ажаһуухыетнай хүсэнэбди.

НИКОЛАЙ ДЫМБРЫЛОВИЧ НАМСАРАЕВАЙ МҮНХЭ ДУРАСХААЛДА

Манай аха нүхэр, Буряад Республикын болон Россиин Федерациин соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ, Россиин (СССР-эй) Сэтгүүлшэдэй холбооной гэшүүн, "Буряад үнэн" хэблэлэй байшанай ветеран Николай Дымбрылович Намсараев сагнаа урид наһа дүүрээ.

Н.Д.Намсараев 1943 ондо Сэлэнгын аймагай Үдэнгэ хууринда колхозой ажалшанай бүлэдэ түрэнэн намтартай. Үдэнгын эхин хургуулида, удаань Юрөөгэй 7 жэлэй хургуулида нураад, хуралсалаа Улаан-Үдэдэ Буряадай 1-дэхи интернат хургуулида түгэсхөө.

Үшөө хургуулин үеһөө, илангаяа 1-дэхи интернат хургуулида нуража байхадаа, шүлэг зохёожо захалаа. Н.Д.Намсараев 1966 ондо Хэрэн нютагта Түнхэнэй аймагай "Саяны" сониндо сэтгүүлшэнээр абтажа, энэ ажалын наһанайн хэрэг болоо. Эндэ гурбан жэл хүдэлөөд, удаадахи гурбан жэлэй туршада Эрхүү можын Ойхоной аймагай "Байкальские зори" сониндой уран зохёолой хүдэлмэрилэгшөөр ажаллаа.

1972 ондо дүй дүршэлтэй болоһон сэтгүүлшэн түрэл Сэлэнгынгээ аймаг бусажа, Гусиноозерск хотодо "Красная Селенга" сониндо хүдэлжэ эхилээ. Энэл үедэ Гусиноозерскын ГРЭС-эй барилга захалжа, Николай Намсараев түүхыень бэшэгшэдэй нэгэн болоо юм.

1976 онһоо Н.Д.Намсараев бүхы наһаяа "Буряад үнэн" сониндо зорюулаа. Эндэ буряадаар бэшэдэг сэтгүүлшэнэй гуурһаниин бүри хурсадажа, урдаа хараха мэргэжэлтэн болоо. Түрэл хэлээ хайн мэдэдэг, хурса болон ульгам хэлтэй байһыень хараадаа абажа, тэрэ үеын хүтэлбэри бэлитгэй сэтгүүлшэниие соёлой таһагта абанан юм. Гадна шүлэгүүдын "Байгал" сэтгүүлдэ толилогдожо, Николай Дамдинойай үндэр сэгнэлтэдэ хүртэнэн байна.

Николай Дымбрылович тэрэ үедэ элитэ уран зохёолшод болон поэдүүд, мэдээжэ сэтгүүлшэд Георгий Дашабылов, Матвей Осодоев, Цырендулма Дондогой, Александр Жамбалдоржиев, Бато Гылыков, Долгор Жугдурова, Батомунко Жигжитов, Галина Дашеева болон бусадтай суг хүдэлөө. Аха нүхэрнай бүхы жанруудта – корреспонденци, репортаж, уран зохёолой болон жүжгэй шэнжэлгэ, эссе – ехэ хайн, һонин, гүнзэги удхатай толилогһонүүдье бэшэдэг байгаа. 1980-яад онуудай эхээр Н.Д.Намсараев – Сэлэнгын болон Хяагтын аймагуудаар "Буряад үнэн" сониндой өөрын сэтгүүлшэн.

1984 ондо КПСС-эй Буряадай обкомой эльгээлтээр "Красная Селенга" сониндой редактораар томилогдоод, энэ тушаалдаа 1997 он болотор хүдэлөө. Энэ үедэ КПСС-

эй Гусиноозерскын горкомой болон Сэлэнгын райкомой бюрогой гэшүүнээр хэдэн дахин һунгагдаа, Сэлэнгын аймагай ажаһуугшадтай, хүтэлбэриин дунда ехэ хүндэтэй байгаа.

1997 ондо Николай Дымбрылович түрэл "Буряад үнэн" сониндой редакцияда – "Буряад үнэн" хэблэлэй байшанда бусаад, экономикын таһагые даагшаар, генеральна директорэй нэгэдэхи орлогшоор, ахмад сэтгүүлшэнээр хүдэлөө. Наһанайнгаа амаралтада 2013 оной февралын 25-да гараа. Эндэ хүдэлхэ үедөө Н.Д.Намсараев правительствын ажал хэрэгүүд тухай зондо мэдээсэдэг, эгээл харюусалгатай, тэрэ тоодо Россиин засаг зургаанай тон үндэр тушаалтанай хабаадалгатай хэмжээ ябуулгануудта эльгээгдэдэг байгаа. "Буряад үнэн", "Бурятия" сонинууд соо буряад болон ород хэлэнүүд дээрэ бэшэгдэһэн толилогһонүүдын үлүү хоһон үгэгүй, мүн үнэн зүб байхаһаа гадна, нютагайшые, бүхыдөө гүрэнэйшые политическэ болон экономическэ байдал тухай мэдээсэ дээрэ үндэлхэдэ бэлэй. Сэлэнгын аймаг тухай очерк, буряад хэлэн дээрэ зохёһон шүлэгүүдын байгша оной 2-дохи дугаарай "Байгал" сэтгүүлдэ толилогдоо һэн.

Николай Дымбрылович Буряадай Сэтгүүлшэдэй холбооной Ярослав Гашегай нэрэмжэтэ шангай лауреат болоһон, Буряадай Президентын шанда хүртэнэн юм. Россиин Федерациин сэтгүүлшэдэй эмхидхэн байгуулгын болон удаадахи хоёр съездын делегадаар, РФ-гэй Сэтгүүлшэдэй холбооной хиналтын комиссиин гэшүүнээр һунгагдаһан, партиин Буряадай обкомой, Буряад Республикын Арадай Хуралай (хоёр дахин), Россиин Сэтгүүлшэдэй холбооной, Эб найрамдал хамгаалгын талаар совет хорооной Хүндэлэлэй грамотануудаар болон бусад шагналнуудаар шагнагдаһан.

Наһанайнгаа нүхэртээ – Ирина Гомбоевнатай хубуу басаган хоёрые хүмүүжүүлээ. Үхиүүдын эсэгдээл адли ёһотой эрхэтэд, бэрхэ мэргэжэлтэд болонхой.

Николай Дымбрыловичтэй суг хүдэлһэн зон, аха захатан, найдамтай нүхэр болон бэлитгэй сэтгүүлшэнэй сагнаа урид наһа дүүрэнэн ушарһаа гашуудана, гэр бүлэдэнь гүнзэги шаналал гашуудалаа мэдүүлнэ. Николай Дымбрылович тухай мүнхэ дурасхаал бултанаймнай зүрхэ сэдхэлдэ үлэхэ.

**"Буряад үнэн"
Хэблэлэй байшанай
хүдэлмэрилэгшэд.**

<p>Буряад үнэн</p> <p>Учредители: Глава Республики Бурятия, Народный Хурал Республики Бурятия, Правительство Республики Бурятия</p> <p>Директор-главный редактор - В.В.ХАРТАЕВ</p> <p>Редактор - Т.В.САМБЯЛОВА</p> <p>Редакционная коллегия: И.М.Егоров, П.Л.Носков, М.В.Калашников, И.В.Смоляк (Правительство РБ), А.С.Коренев, Ц.Б.Батуев, В.Р.Булдаев, Ц.Э.Доржиев (Народный Хурал РБ), А.В.Махачкеев - зам.директора, Д.Б.Гуродармаева - зам.редактора, С.Б.Байминова - ответственный секретарь, Г.Х.Дашеева, Д.Ц.Мархадаева, Б.В.Балданов, В.Д.Дамдинова.</p>	<p>ТЕЛЕФОНЫ:</p> <p>21-54-54 - приемная 21-35-95 - замдиректора - редактор газеты "Бурятия" 21-68-08 - редактор 21-64-36 - замредактора, ответственный секретарь 21-67-81 - выпускающий отдел 21-63-86 - отдел экономических проблем, отдел фотоиллюстраций 21-63-86 - отдел социально-политических проблем 21-64-36 - отдел гуманитарных проблем, отдел бурятского языка и перевода, редакция журнала "Одон" 21-06-25 - редакция журнала «Байгал» 21-60-21 - редакция журнала «Морин Хуур», отдел книгоиздания 21-62-62 - реклама 21-50-52 - отдел распространения</p> <p>Редакция принимает печатные рукописи. Рукописи и фото не рецензируются и не возвращаются. Автор несет ответственность за представленные материалы. За содержание объявлений редакция ответственности не несет. Все справки у рекламодателя.</p>	<p>АДРЕС РЕДАКЦИИ И ИЗДАТЕЛЬСТВА: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Каландаришвили, 23. ГАУ РБ «Издательский дом «Буряад үнэн»».</p>	<p>Подписной индекс 50901 Газета зарегистрирована Региональным управлением регистрации и контроля за соблюдением Законодательства Российской Федерации о средствах массовой информации в Республике Бурятия Свидетельство ПИ № ТУ03-00304 от 29 июля 2013 г. www.burinen.ru e-mail: unen@mail.ru</p> <p>Газета набрана и сверстана в компьютерном центре Издательского дома «Буряад үнэн». Отпечатано с готовых диапозитивов в ОАО «Республиканская типография». Адрес типографии: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Борсоева, 13. Подписана в печать 30.10.2013 в 17.00 - по графику; 30.10.2013 г. в 17.00 - фактически. Объем 6 п.л. Заказ №2536. Тираж - 4000 экз.</p> <p>Цена свободная.</p> <p>* Материалы на платной основе. ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ - каб. 1, 13 (I этаж), Тел.: 21-62-62, 21-60-91 тел./факс: 21-54-54</p>
---	---	--	--

Хүүгэдэй "Золушка" саадта буряад хэлэнэй хэшээл

ХҮН БОЛОХО БАГАҢАА, ХҮЛЭГ БОЛОХО УНАГАНЬАА

Октябриин 30-да "Статуправлени" гэнэн буудалда бүүгаад, "Хайлар" ресторанай саана оршодог 58-дахи "Золушка" гэнэн хүүгэдэй саадай ухаангүй томо байшанда орожо, үглөөнэй 9 сагнаа буряад хэлэнэй багахан, зүгөөр ехэ баянаар шэмэглэгдэн таһалга соо үригдажа, буряад хэлэнэй хэшээлдэ бэлдхэлэй бүлэгэй багашуултай хуулсажа, ехэ бахархаб, баясаб.

Агын Ушарбай нютаг тоонтотой, 32 жэлдэ (тэдэнэй 6,5 жэлын энэ саадта хүдэлжэ байһан) нургуулида зааһан баян намтартай, эхин классуудта, мүн буряад хэлэ, литератураар олон жэлдэ багшалһан габыятай, дүршэл ехэтэй багша Надежда Намдаковна Хусаевагай ажалтай танилсаб. Буряад ёһо заншалаар "Сайн байна, багша", "Сайн байна, айлшан" гэжэ бодоод, урдаа гарнуудаа хабсаран, доро дохин амаршалһанай удаа хибэс дээрэхи олбогууд дээрэ бишыхан хүбүүд дабшалан, харин басагад юрэ нэвэй гэрэй зүб талануудаар амьарлан хуугаадхиба. Багшингаа "компьютераа носоогты, файлаа нээгты" гэжэ захирхадань, хүүгэд толгойгоо барин, хэшээлдэ бэлдэжэ эхилбэ.

Тиигээд арба хүрэтэр тооложо, богонихонууд, тон олон жороо үгэнүүдые сээжэр, буряад хэлэн дээрэ уншажа, намайе гайхуулба:

...Тэмээн, тэмээн
Тэбэрюухэй,
Тэмээнэй хубүүн
Табарюухай...

"Гэрэй амирад" гэнэн темэр зурагуудые харуулхадань, "морин, унаган", "үнеэн, тугал" гэжэ байжа элдэб яһанай үхибүүд тордиһогүйгөөр, түргэнөөр харюусаха юм. "Бэшэ гэрэй амирад" темээр бусад амирадые хүүгэд нэгэн доро, хамта нэрлэнэ. Бул-

та бодоод, "Бэеын хубинууд" гэнэн темээр хүхюутэйгээр, хүдэлэсэтэйгээр толгой, гар, хүлнүүдээ, нюурайнгаа, бусад бүхы хубинуудые нэрлэнэ, харуулна. "Эжы тухай" дуу (хүгжэмынь Базар Цырендашиевай, үгэнэ Цырендулма Дондогойн), шүлэгэй бадаг ехэ зохидоор дуулалдаха юм. "Хэзээ энэ дуу, шүлэг уншахабиди" гэжэ буряад хэлэнэйгээ багшын асууха-

да, "ноябриин 30-да тэмдэглэгдэхэ Эхын үдэртэ" гэжэ багашуул харюусана хэн. Гарайнгаа, хүлэингөө табан хургануудые хүүгэд тоолобо. Жэшэнь, хүлэй хургануудай нэрэнүүдын хөөршөөхөөр байба:

**Пат парнаахан,
Патан парнаахан,
Ойлог шойлог,
Одхон Нима,
Оодон Сэрэмпэл.**

Багшань Чебурашка болон бусад нааданхай харуулжа байхадань, бултадаа ехэ дорюунаар "Чебурашкын нүхэд" гэнэн дуу (хүгжэмынь, үгэнэ Бато Баяртуевай) дарьяса дуулалдаба. Буряад хэлэнэй хэшээлэй түгэсхэлдэ "Түг, түг, түг, хэн тоншоноб" гэнэн дуу (хүгжэмынь Баир Батодоржиевай) бэлгэлжэ, шандаган, хандагай, үнэгэн мэтын амирадтай аяг зангы, шэхэ, эбэрыень харуулжа хүхэбэ. Темэ бүхэнэй һүүлдэ багшань "досоогоо үлөөгты" ("сохранить") гэжэ компьютер дээрэ хүдэлжэ байһан шэнгээр захирха юм. Үхибүүд бүхэн тусхай дэбтэртэй, тиимэһээ бэшэһэн дабарияа гэртээ сэжэлдэдэг байна. Буряад ёһо заншалнууд, һайндэрнүүд, Буряад орон нютаг, хубсаһан, нэвэй гэрэй байдал, мориной зэр зэмсэгүүд гэхэһээ эхилээд, олон һайхан зурагуудые, хоморой шухаг, һонин, хүүгэдэй буряад номуудые суглуулдаг байна. Таһалгаа баян хэрэгсэлнүүдээр шэмэглэнэ, "Уряал" гэнэн фольклорно ансамбланда тон дуратайгаар ябадаг, буряад һайндэрнүүдые удхатайгаар эмхидхэдэг, дүрбэн эрдэни хубүүдтэй, хүн болохо багаһаа гэжэ сэдхэдэг Надежда Намдаковнада зохёохы амжалтатай, зол жаргалтай байхыень, буряад нэрээ, буян хэшэгтэй хэлэ бэшэгээ, хии мориёо дээрэ үргэжэ ябахынь хүсэе!

Аркадий БАТОМУНКУЕВАЙ фото.

Бэлигма ОРБОДОВА.

